

Kinderen aan het woord over gezinnen

Marjolijn Distelbrink
Esmý Kromontono
Wouter Roeleveld
Majone Steketee

met medewerking van:

Fadila El Idrissi
Bas Tierolf
Myriam Vandenbroucke

April 2010

Inhoud

Woord vooraf	5
1 Inleiding	7
1.1 Nieuwe ontwikkelingen rond gezinnen	7
1.2 Vraagstelling van dit onderzoek	10
1.3 Onderzoeksopzet	11
1.4 Opzet van dit rapport	14
2 De enquête	15
2.1 Wie deden er mee?	15
2.2 Gezin en opvoeding	20
2.3 Gezin en echtscheiding	31
2.4 Gezin, werk en inkomen	33
2.5 Gezin en omgeving	36
2.6 Conclusie	38
3 Kringgesprekken over gezinszaken	41
3.1 Deelnemers en verloop gesprekken	41
3.2 Gezin en opvoeding	43
3.3 Gezin en echtscheiding	47
3.4 Gezin en werk	49
3.5 Gezin en omgeving	50
3.6 Conclusie	52
4 Chatgesprekken met jongeren	55
4.1 Werkwijze	55
4.2 Gezin en opvoeding	56
4.3 Gezin en echtscheiding	60
4.4 Gezin en werk	62
4.5 Gezin en omgeving	63
4.6 Conclusie	66
5 Conclusies	69
5.1 Jeugd aan het woord over opvoeding en gezin	69
5.2 Wat vindt de jeugd?	70
5.3 Beschouwing	74
Bijlage 1 Aanvullende tabellen	77
Bijlage 2 Participerende scholen kringgesprekken	79
Literatuur	81

Woord vooraf

Discussies over opvoeding en gezin zijn van alle tijden, maar zeker de laatste jaren wordt het debat hierover weer volop gevoerd, zowel in de politiek en het beleid, als door professionals en niet te vergeten ouders zelf. Over de rol van vaders en moeders, over scheiding of ouderschapsplannen, over de wenselijkheid van de buurt of de school als medeopvoeder en wat ouders van nu goed of fout doen. Recent heeft het ministerie voor Jeugd en Gezin hieraan nog een extra impuls gegeven, via de opvoedestafette.

Kinderen zelf wordt echter lang niet altijd gevraagd wat zij nu ideaal of belangrijk vinden, of hoe zij tegen de opvoeding aankijken. Dit terwijl zij volgens moderne inzichten zélf een belangrijke en actieve rol in die opvoeding spelen. In dit onderzoek, dat is uitgevoerd in opdracht van het ministerie voor Jeugd en Gezin, is die ruimte voor kinderen er wel. Kinderen komen uitgebreid aan het woord over hun huidige en hun toekomstige gezin. Het Verwey-Jonker Instituut ondervroeg kinderen via een enquête, uitgezet via het internet, en schoof bij ze aan in de klas of nam deel aan speciaal voor dit onderzoek georganiseerde chatsessies. Vooral deze laatste methode is nog weinig benut om de mening van jongeren over voor hen belangrijke onderwerpen boven tafel te krijgen en levert volgens dit onderzoek veel relevante informatie op.

Het onderzoek laat zien dat kinderen vanaf jonge leeftijd serieuze gesprekspartners zijn over een onderwerp als opvoeding. Ze geven een duidelijk beeld van wat zij een goede opvoeding vinden. Zo benadrukken ze -als bijna volleerde pedagogen- het belang van een goede balans tussen vrijheid en regels, ook als toekomstige ouders. Persoonlijke aandacht en tijd van ouders zijn belangrijke elementen in de opvoeding volgens kinderen, ook in de tienertijd. Uit het onderzoek blijkt ook hoe belangrijk kinderen het zelf vinden dat zij worden betrokken door ouders bij grote veranderingen, zoals een scheiding.

Prof.dr. Micha de Winter
*Faculteitshoogleraar Maatschappelijke Opvoedingsvraagstukken
Universiteit Utrecht*

1 *Inleiding*

In de nota Gezinsbeleid 2008 is toegezegd dat het kabinet het opvoeddebat op lokaal niveau met ouders, (brede) scholen, sport- en buurtverenigingen wil stimuleren. Op 15 mei 2009 is het startsein gegeven voor een reeks lokale debatten die tot doel hebben om de opvoeding bespreekbaar te maken, de drempel naar het Centrum voor Jeugd en Gezin (CJG) te verlagen en sociale netwerken van ouders/opvoeders te versterken. Tijdens de debatestafette zijn een jaar lang diverse lokale initiatieven, waarbij met ouders in gesprek is gegaan, landelijk onder de aandacht gebracht, onder andere via de website www.opvoeddebat.nl.

Om het debat ook de komende tijd te blijven voeden en het gezinsbeleid lokaal en landelijk van nieuwe inzichten te voorzien, wil het ministerie voor Jeugd en Gezin dat niet alleen het perspectief van ouders op gezin en opvoeding, maar ook dat van kinderen en jongeren wordt betrokken. Daarom is in de zomer van 2009 de opdracht verstrekt aan het Verwey-Jonker Instituut om een onderzoek uit te voeren naar de vraag hoe kinderen en jongeren denken over opvoeding en gezin(szaken). In deze rapportage doen we hiervan verslag.

In dit hoofdstuk bespreken we eerst enkele nieuwe ontwikkelingen rond gezinnen (1.1). Vervolgens gaan we in op de vraagstelling van dit onderzoek (1.2) en de onderzoekspopzet (1.3). In paragraaf 1.4 beschrijven we kort de hoofdstukindeling van dit rapport.

1.1 *Nieuwe ontwikkelingen rond gezinnen*

In Nederland zijn jongeren over het algemeen tevreden over de opvoeding en de rol van hun ouders (Naber e.a., 2008; Zeijl e.a., 2005). In verschillende onderzoeken is aandacht besteed aan hun visie op de opvoeding. Het ontbreekt echter nog aan een recent onderzoek waarin zowel kinderen als jongeren worden ondervraagd over diverse aspecten van het moderne gezinsleven. In Nederlandse gezinnen heeft zich een aantal ontwikkelingen voorgedaan waarvan het belangrijk is te weten hoe kinderen en jongeren ze ervaren. We zetten enkele van deze trends op een rij. Aan al deze thema's is in het onderzoek aandacht besteed.

Toegenomen diversiteit in gezinsvormen

Allereerst is er sprake van een toegenomen diversiteit in gezinsvormen (Cuyvers & Doornenbal, 2000). Nog steeds groeit driekwart van de kinderen op in een gezin met beide biologische ouders (Junger-Tas e.a., 2008). Tegelijkertijd krijgen steeds meer kinderen in de loop van hun jeugd te maken met scheiding of echtscheiding

van ouders, waarna al dan niet sprake is van de vorming van een nieuw gezin met een stiefvader of -moeder. Het aantal stiefgezinnen neemt toe (Boekhoorn & de Jong, 2008). Niet alleen in autochtone gezinnen, maar ook in allochtone kring stijgt het aantal echtscheidingen (Distelbrink & Lucassen, 2005a). Kinderen die een (echt) scheiding meemaken, kunnen te maken krijgen met conflicten tussen scheidende partijen (die belangrijke negatieve effecten kunnen hebben), met een uitwonende ouder met wie ze het contact deels verliezen en/of met nieuwe partners van de verzorgende of uitwonende ouder. Dit kan spanningen en vragen opleveren, zowel bij ouders als bij kinderen zelf (bijv. Distelbrink & De Jongh, 2006; Spruijt, 2003).

De mate waarin dat zo is, verschilt overigens tussen etnische groepen. In Caribische gezinnen, waar het eenouderschap veel vaker voorkomt dan gemiddeld, is bijvoorbeeld deels minder sprake van negatieve effecten (Distelbrink, 2000). Ook in andere opzichten neemt de variëteit in gezinsvormen toe. Zo groeit een klein aantal kinderen op in een gezin met ouders van gelijk geslacht (bijv. Distelbrink e.a., 2005).

Opvoeding: positie van kinderen verandert

Niet alleen de samenstelling van gezinnen is aan verandering onderhevig, ook de manier waarop vaders en moeders met elkaar en met hun kinderen omgaan verandert. Om te beginnen heeft 'de onderhandelingshuishouding' haar intrede gedaan in gezinnen, waardoor de machtsbalans in het gezin ten voordele van de kinderen is gewijzigd (Du Bois-Reymond, 1996; De Swaan, 1979). Dit levert nieuwe vragen op voor ouders van uiteenlopende herkomst, maar vooral in allochtone kring (bijv. Pels e.a., 2009). Onderling verschillen gezinnen in de mate waarin onderhandeling centraal staat in de opvoeding. In autochtone gezinnen is het onderhandelen meer doorgedrongen dan in sommige allochtone groepen en ook naar opleidingsniveau doet zich verschil voor (ibid.). Dit geldt tevens met betrekking tot doelen die in de opvoeding worden nagestreefd. Ouders hechten als opvoedingsdoel vaker dan vroeger aan autonomie (verantwoordelijkheidsgevoel hebben, zelfstandig oordelen), maar ook sociaal gedrag (rekening houden met anderen, behulpzaam zijn), conformiteit (goede manieren hebben, respect hebben voor ouderen) en presteren (goede schoolresultaten halen, ambitieus zijn) zijn voor velen belangrijke doelen (Rispen e.a, 1996; Distelbrink e.a., 2005b). In het omarmen van deze doelen doen zich, evenals bij opvoedpraktijken, verschillen voor naar opleidingsniveau en culturele achtergrond (Doornenbal & Pels, 2007).

Een andere invloed op de verhouding tussen ouders en kinderen is de voortschrijdende 'informatisering' van de samenleving (Naber e.a., 2008). In de huidige informatiesamenleving beschikken jongeren soms over meer informatie dan hun ouders of andere volwassenen. En niet alle regels en normen liggen vast, over veel zaken kan en moet onderhandeld worden (Traas, 2005). Dergelijke maatschappelijke ontwikkelingen werken door in de verhouding tussen kinderen en ouders, in de opvoeding binnen gezinnen. De voortschrijdende informatisering levert bovendien nieuwe opvoedvragen op voor ouders.

Netwerken om het gezin veranderen

Een derde verandering betreft de netwerken om gezinnen heen. Zo verandert de rol van leeftijdgenoten. Jongeren trekken meer en intensiever met vrienden op.

Verskillende onderzoeken duiden erop dat de ouders gedurende een groot deel van de adolescentie van belang blijven, maar dat de steun en invloed van vrienden onmiskenbaar is en verhoudingsgewijs lijkt toe te nemen (Meeus e.a., 1999). Deze veranderingen zijn ook te zien bij allochtone jongeren, hier is echter een duidelijk verschil dat deze fase eerder gekleurd wordt door 'volwassen worden' en minder door 'de vleugels uit te slaan' (bijv. Distelbrink e.a., 2005b). Ook de relatie van jongeren met volwassenen in hun omgeving heeft een andere betekenis gekregen.

Uit verschillende onderzoeken blijkt dat jongeren de sociale binding met hun directe leefomgeving buitenshuis missen (De Winter, 2000; Noom & De Winter, 2001; RMO, 2001). Op school en in de buurt voelen zij zich niet altijd veilig. Zij hebben soms het gevoel zich in een sociaal niemandsland te bevinden, waarin behalve ouders en vrienden niet veel mensen zich om hen bekommeren. Het is voor jongeren belangrijk dat zij een maatschappelijke en sociale inbreng hebben in hun omgeving. Zij willen het gevoel hebben dat het uitmaakt of zij er wel of niet zijn.

Dat betekent dat burgers, instellingen en voorzieningen zich sterker op jeugdigen richten en meer mensen zich op een persoonlijke en constructieve manier met jongeren bezighouden. Er is een leemte ontstaan door het wegvallen van verzuiling waarbij maatschappelijke instituties die in het verleden buiten de sfeer van school en gezin hun bijdrage leverden aan de opvoeding dit nu minder vanzelfsprekend doen. Onzekerheid over de pedagogische rol bij professionals die zich met de opvoeding van jongeren en kinderen bezighouden (bij sportverenigingen, in de kinderopvang et cetera) draagt daaraan bij (Spierings & Steketee, 2004).

Taakverdeling tussen ouders verandert

Een niet belangrijke ontwikkeling betreft het afnemend aantal kostwinnergezinnen. Steeds vaker komt het voor dat (in tweeloudergezinnen) beide ouders werken. Het aantal vrouwen dat bij de geboorte van het eerste kind stopt met werken, is sterk afgenomen. Het 'anderhalfverdienerschap' is dominant geworden. De man werkt daarbij (min of meer) voltijd en de vrouw in deeltijd. Slechts in een kleine minderheid van de gezinnen werken beide partners vier dagen, in een nog kleiner deel werken ze beiden voltijd of is de vrouw de belangrijkste kostwinner (Distelbrink e.a., 2005a; Portegijs & Keuzenkamp, 2008). Het aantal werkende moeders ligt bij sommige etnische groepen, waaronder de Turkse en Marokkaanse, lager dan landelijk, maar neemt ook daar toe (Distelbrink & Hooghiemstra, 2005). Hoewel in steeds meer gezinnen beide ouders werken, mag niet worden vergeten dat een niet onbelangrijk deel van de kinderen in Nederland opgroeit in een gezin waarin beide ouders (of de enige ouder, in geval van eenoudergezinnen) niet werken. Dit is naar verhouding vaker het geval in allochtone gezinnen. Kinderen in deze gezinnen groeien daardoor vaker op met weinig financiële middelen (ibid). De veranderingen in de taakverdeling buitenshuis hebben tot op zekere hoogte hun weerslag binnens-

huis. Hoewel het aandeel van mannen in zorgtaken licht toeneemt, blijven het vrouwen die in de meeste gezinnen de zorgtaken en het huishoudelijke werk voor het belangrijkste deel op zich nemen (Portegijs e.a., 2006).

De blik van kinderen en jongeren

In het onderzoek zal worden nagegaan hoe kinderen en jongeren de genoemde ontwikkelingen ervaren. Hoe staan zij tegenover de arbeidsparticipatie van hun ouders of het juist niet werken van één of beide ouders? Hoe denken ze over het gezin, over de opvoeding van hun ouders en hoe ervaren ze de omgeving rond het gezin? Daarbij wordt aandacht besteed aan diversiteit: naar gezinsvormen, het al dan niet buitenshuis werken van ouders en naar sekse en etniciteit van kinderen.

1.2 Vraagstelling van dit onderzoek

De centrale vraagstelling van het onderzoek is als volgt geformuleerd:

Hoe ervaren en beoordelen kinderen en jongeren de alledaagse opvoeding die ze van hun ouders krijgen en hoe kijken zij aan tegen allerlei vaker dan voorheen voorkomende situaties zoals het buitenshuis werken van beide ouders, scheiding of opgroeien in een nieuw gezin en hoe denken zij over de rol van opvoeders rond het gezin?

Deze algemene vraag is gespecificeerd in de volgende onderzoeksvragen:

1. Hoe ervaren en beoordelen kinderen en jongeren de alledaagse opvoeding door hun ouders?
2. Hoe ervaren kinderen en jongeren hun gezin en eventuele veranderingen in de gezinssamenstelling en hoe denken ze over deze thema's?
3. Hoe ervaren kinderen en jongeren het buitenshuis werken van moeders en vaders of juist het ontbreken van een werkende ouder? Hoe beoordelen ze het opgroeien in een gezin met weinig geld? Hoe wordt de rolverdeling thuis ervaren?
4. Welke rol spelen andere volwassenen (leerkracht, trainer, buren, tante/oom, opa/oma) in het leven van kinderen en jongeren en hoe worden deze opvoeders beoordeeld?
5. Waar hebben kinderen en jongeren behoefte aan als het gaat om opgroeien?
6. Welke adviezen hebben kinderen en jongeren voor hun ouders?

1.3 Onderzoeksopzet

Onderzoek naar de belevingen en opvattingen van de opvoeding door kinderen kent drie mogelijke benaderingen: het gebruik van (observatie)meetschalen door deskundigen, het bevragen van de ouders en het bevragen van de kinderen van zelf. Hier focussen we op wetenschappelijk onderzoek waarin het perspectief van kinderen, als actieve betekenisverleners, centraal staat. Immers, de visie, de beleving en de verwachtingen van kinderen ten aanzien van hun opvoedingssituatie kan in belangrijke mate verschillen van die van hun ouders.

Het onderzoek vanuit kindperspectief is schaars. In dit onderzoek bouwen we voort op de onderzoeken onder jongeren (en in een enkel geval kinderen) die al verricht zijn (Ackaert e.a., 2003; Van den Bergh e.a., 2003; Hermes, 2007, Naber e.a., 2008; De Winter, 2000). Waar mogelijk is gebruik gemaakt van items uit bestaande vragenlijsten, onder andere het Amerikaanse onderzoek Ask the Children, twee Vlaamse onderzoeken onder kinderen en jongeren en onderzoek onder jongeren van allochtone herkomst (Pels, 2000).

De doelgroep

De wijze waarop kinderen en jongeren hun gezin en de omgeving, het buitenshuis werken van ouders en hun opvoeding ervaren, verschilt afhankelijk van de leeftijdsfase waarin ze zich bevinden. Daarom hebben we in dit onderzoek zowel kinderen (vanaf 6 jaar) als jongeren (tot en met 18 jaar) ondervraagd.

Gebanteerde onderzoeksmethoden

In het onderzoek is gebruik gemaakt van verschillende onderzoeksmethoden. Ten eerste is een vragenlijst uitgezet onder een representatieve steekproef van kinderen en jongeren. Uit het onderzoek van Hogeschool INHolland in Amsterdam (Naber e.a., 2008) blijkt dat jongeren erg loyaal zijn als het gaat om hun eigen ouders. Veelal geven jongeren in de enquête aan dat hun eigen ouders hen perfect opvoeden, maar dat het andermans ouders zijn die de fouten maken. In de individuele open interviews kwamen pas verbeterpunten naar voren. In dit onderzoek is daarom aanvullend kwalitatief onderzoek verricht in de vorm van focusgroepen onder kinderen en chat-groepsgesprekken met jongeren.

Kwantitatief onderzoek

Voor dit onderzoek is allereerst een enquête gehouden onder een representatieve steekproef van 772 kinderen en jongeren. Zij hebben in oktober 2009 de enquête via internet ingevuld. Het betrof kinderen en jongeren van 6 tot en met 18 jaar uit het Q-rius panel. Q-rius is een onderzoeksbureau dat is gespecialiseerd in kinderen en jongerenonderzoek. Dit bureau beschikt over een landelijk representatief panel van 10.000 kinderen en jongeren van 6 tot en met 29 jaar. Van de leden is bekend dat ze bereid zijn om deel te nemen aan onderzoek. In ruil daarvoor krijgen ze een kleine vergoeding.

De vragenlijst is opgesteld door het Verwey-Jonker Instituut. In de vragenlijst kwamen vier hoofdonderwerpen aan de orde: a) gezin(ssamenstelling), b) opvoeding, c) gezin en economie en d) gezin en omgeving. De formulering van de vragen en op sommige punten ook de inhoud van de vragen is aangepast aan de leeftijd van kinderen. Zo is bij kinderen (12-) steeds gesproken over papa's en mama's, bij jongeren (12+) over vaders en moeders. Als het ging om stiefgezinnen is bij kinderen tot 12 jaar de term 'nieuwe papa' en 'nieuwe mama' gebruikt. Bij jongeren (12+) 'de nieuwe vrouw/man of vriend(in) van je moeder' of 'je stiefvader/moeder'. Bij de kinderen zijn *smileys* gebruikt bij belevingsvragen.

De vragenlijst is begin oktober 2009 individueel getest onder een kleine groep kinderen en jongeren door Q-rius, in samenwerking met het Verwey-Jonker Instituut. Bij de *pretests* stonden het begrip en de interpretatie van de vragen centraal en is nagegaan of bepaalde formuleringen als adequaat en prettig werden ervaren.

De pretest heeft geleid tot enkele veranderingen in de vragenlijst. Tijdens de pretest is gezorgd voor een vertegenwoordiging van kinderen en jongeren uit eenouder- en stiefgezinnen, omdat een aantal vragen betrekking heeft op 'nieuwe' gezinsvormen.

Via het kwantitatieve onderzoek konden de onderzoeksvragen 1 tot en met 4 globaal worden beantwoord. De gegevens zijn geanalyseerd met behulp van SPSS. In de analyse is onder meer onderscheid gemaakt naar verschillende leeftijdsgroepen, sekse, etnische herkomst en gezinssamenstelling. Voor het bepalen van samenhangen hebben we gebruik gemaakt van χ^2 als significantietoets. Waar in de tekst wordt gesproken over verschillen tussen subgroepen betreft het alleen significante verschillen ($p < 0.05$, in enkele gevallen $p < 0.10$).

Kwalitatief onderzoek

Met behulp van het kwalitatieve vervolgonderzoek is meer verdiepende informatie verzameld over relevante onderwerpen en bevindingen betreffende de eerste vier onderzoeksvragen, en zijn de onderzoeksvragen 5 en 6 beantwoord. In overleg met Prof. dr. De Winter (die als adviseur bij dit project is betrokken) en het ministerie voor Jeugd en Gezin is er voor gekozen het accent te leggen op *opvattingen* van kinderen en jongeren en minder op persoonlijke ervaringen met de eigen ouders.

Voor beleid is het relevant om te weten hoe kinderen en jongeren denken over bepaalde beleidsmaatregelen die hen betreffen, zoals het ouderschapsplan na scheiding. Aan dit soort onderwerpen is dan ook aandacht besteed in dit deel. Het kwalitatieve deelonderzoek bestond uit twee onderdelen: 10 kringgesprekken met kinderen tot 12 jaar en 8 chatgesprekken met jongeren tussen de 13 en 18 jaar. De *kringgesprekken* zijn gehouden op vijf basisscholen, met kinderen van groep zes, zeven en acht. In totaal zijn zeven basisscholen benaderd. Al deze scholen toonden in eerste instantie interesse, maar twee zagen er bij nader inzien toch vanaf. Bij de werving is rekening gehouden met spreiding naar enkele achtergrondkenmerken.

Belangrijk was onder andere dat er voldoende niet-westerse allochtone leerlin-

gen mee zouden doen en dat er ook een school buiten de Randstad was vertegenwoordigd. In bijlage 2 staan de deelnemende scholen genoemd.

Per school is met één groep leerlingen gesproken. Welke groep dat was, is steeds in overleg met de school bepaald. Ouders zijn per brief geïnformeerd over het onderzoek. Zij konden het laten weten als zij niet akkoord gingen met deelname van hun kind. De groepen werden steeds in twee subgroepen verdeeld. Met de eerste subgroep is over de thema's opvoeding en werk gesproken en met de tweede subgroep over de thema's gezins(samenstelling) en omgeving rond het gezin. De topiclijst is enigszins aangepast aan de leeftijd van de kinderen, maar was grotendeels vergelijkbaar voor de verschillende leeftijdsgroepen. Elke subgroep bestond uit maximaal 12 kinderen. De gesprekken duurden een uur (per subgroep) en vonden plaats in de periode half december 2009 - half februari 2010.

Voor de interviews met de jongeren is gekozen voor de chatsessie als methode. Dit omdat de verwachting was dat de anonimiteit van deze methode eraan zou bijdragen dat de jongeren opener zouden praten over de opvoeding dan in *face-to-face* gesprekken. De ervaring met deze onderzoeksmethode is dat respondenten minder geremd zijn om te praten over bepaalde onderwerpen. Men kan concluderen dat de anonimiteit gegarandeerd was. Bij de onderzoekers of de deelnemers was alleen de naam bekend waarmee ze ingelogd hadden, maar daarvan was zelfs niet duidelijk of zij hun echte voornaam gebruikten of een alias.

Zo geeft een meisje tijdens de sessie aan: 'Wacht even, ik ga even veranderen van naam', waarna zij de sessie voortzet onder een andere naam. Daarnaast sluit de methode chatten goed aan bij de wijze van communiceren van jongeren. Dit heeft wel consequenties voor de wijze van communiceren. De jongeren hanteerden een internetgebonden taalgebruik, waarbij veel gebruik gemaakt wordt van afkortingen zoals idd (inderdaad) ff (even) of symbolen (smilies) om hun gemoedstoestand weer te geven. Voor de chatsessies is gebruik gemaakt van een interviewleidraad. Tijdens de oefensessie bleek dat het wenselijk was om de vragen en de informatie over het onderzoek al klaar te hebben staan, omdat de deelnemers onrustig werden als de interviewer lang aan het typen was. De jongeren zijn aan het begin van de sessie expliciet uitgenodigd om naast het beantwoorden van de vraag ook te reageren op elkaars antwoorden. Dat gebeurde ook veelvuldig tijdens de sessie. Voordeel van het gebruik van chatsessies is dat de tekst integraal beschikbaar is voor de verdere analyse.

De deelnemers aan de chatsessies zijn geselecteerd uit het al genoemde Q-rius panel. Gekozen is voor homogeniteit in leeftijd en sekse bij het samenstellen van de groepen. Q-rius is gevraagd vier groepen van elk acht deelnemers samen te stellen: a) meisjes van 13 tot en met 15 jaar, b) meisjes van 16 tot en met 18 jaar, c) jongens van 13 tot en met 15 jaar en d) jongens van 16 tot en met 18 jaar. Binnen de groepen was het van belang dat er ook niet-westerse allochtone jongeren deel van uitmaakten en dat jongeren van verschillende opleidingsniveaus en regio's vertegenwoordigd waren. De jongeren kenden elkaar niet. Per groep zijn twee chatsessies gehouden, één in december 2009 en één in januari 2010. De sessies

duurden steeds 45 minuten. De eerste sessie had als onderwerp gezin(ssamenstelling) en opvoeding, de tweede sessie gezin en omgeving en gezin en werk. Voorafgaand aan de chatsessies is een pilot chatgesprek uitgevoerd met vier jongeren.

De jongeren zijn door de medewerker van Q-rius uitgenodigd om deel te nemen aan de gespreks sessie (moderator), de vragen zijn gesteld door een junioronderzoeker aangezien deze vanwege zijn leeftijd zelf veel ervaring had met chatten. Een ervaren senioronderzoeker heeft telkens de sessie bijgewoond en kon (evenals de moderator) de interviewer tips en suggesties geven om bijvoorbeeld door te vragen ter verdere verduidelijking of toelichting op de antwoorden. Deze tips waren niet zichtbaar voor de jongeren. Aan de jongeren werd aan het begin van de chatsessie uitgelegd dat de senioronderzoeker in de sessie aanwezig was en waarom. Deze persoon staat namelijk wel aangemeld maar bemoeit zich verder niet met het gesprek.

1.4 Opzet van dit rapport

Dit rapport is als volgt opgebouwd. In de volgende drie hoofdstukken gaan we in op de uitkomsten van de enquête (hoofdstuk 2), de kringgesprekken (hoofdstuk 3) en de chatgesprekken (hoofdstuk 4). Het rapport sluit af met conclusies.

2 *De enquête*

In dit hoofdstuk doen we verslag van een enquête die in het najaar van 2009 is uitgevoerd onder een representatieve steekproef van 772 kinderen en jongeren. In paragraaf 2.1 beschrijven we de achtergrondkenmerken van de respondenten. In paragraaf 2.2 komen de resultaten uit de enquête over opvoeding aan de orde. Hoe ervaren kinderen en jongeren de opvoeding? Wat vinden ze belangrijk? Welke verschillen zijn er tussen vaders en moeders? In paragraaf 2.3 gaan we in op de ervaring van echtscheiding. Paragraaf 2.4 laat zien hoe kinderen en jongeren aankijken tegen het buitenshuis werken door ouders en hoe ze de financiële situatie in het gezin ervaren. In paragraaf 2.5 staat de opvatting van de respondenten over het belang van anderen rond het gezin centraal. We sluiten het hoofdstuk af met enkele conclusies (2.6).

2.1 *Wie deden er mee?*

In oktober 2009 is de enquête uitgezet op internet. In totaal 772 kinderen en jongeren van 6 t/m 18 jaar vulden de enquête in en gaven daarmee hun mening over hun opvoeding, de ideale ouder en andere gezinszaken. De ondervraagde kinderen en jongeren zijn goed verdeeld over de verschillende leeftijden. Alleen 6-jarigen zijn veel minder vertegenwoordigd vanwege de keuze om de vragenlijst vanaf groep 4 af te nemen. De helft van de deelnemers is een jongen, de helft een meisje. In de leeftijdsgroep 12+ zijn de deelnemers aan de enquête redelijk evenredig verspreid over verschillende schooltypen die het meest bezocht worden door 12-tot 18-jarigen (tabel 1). Een directe vergelijking op opleidingsniveau van de ondervraagden uit onze steekproef met landelijke gegevens is niet mogelijk. Landelijke gegevens over onderwijsdeelname van 12- t/m 18-jarigen zijn niet bekend, maar van de 15-jarige jongeren die geen algemeen leerjaar meer volgen (brugklas ongedeeld of verlengde brugklas), volgt ongeveer de helft een vmbo-opleiding en de helft een havo-vwo opleiding (SCP, 2009). In onze steekproef is een soortgelijke verdeling terug te zien.

Tabel 1 Vertegenwoordiging van ondervraagde kinderen en jongeren in schooltypen voortgezet en vervolgonderwijs (12+)

	%
Brugklas	10
Vmbo-t	12
Vmbo overig	15
Havo	18
Vwo	19
Mbo	17
Hbo	5
Wo	2
Andere opleiding (o.a. VSO)	1
N	421

Kinderen wonen niet gelijkmatig verspreid over Nederland. Als gevolg daarvan hebben kinderen uit de provincies Noord- en Zuid Holland vaker meegedaan aan het onderzoek dan anderen. Zij vormen samen 38% van de ondervraagden. Van alle kinderen en jongeren die zijn ondervraagd, woont ongeveer de helft (47%) in de Randstad (Noord- en Zuid-Holland, Flevoland en Utrecht). Landelijk woont van de 10- tot 20-jarigen 36% in de provincies Noord- en Zuid-Holland en 46% in de Randstad (CBS, Statline, bevolkingsgegevens 1 jan 2009).

Etniciteit

Ruim driekwart van de ondervraagde kinderen en jongeren is in Nederland geboren uit in Nederland geboren ouders en behoort daarmee tot de autochtonen. Van de overigen behoort 17% tot de niet-westerse allochtonen, en 7% is te rekenen tot de westerse allochtonen. Van twee ondervraagden is de herkomst onbekend.¹ De percentages allochtone kinderen en jongeren in de steekproef komen overeen met het landelijke beeld. Landelijk is in 2009 van de 10-tot 20-jarigen 16% van niet-westerse allochtone herkomst en 7% van westerse allochtone herkomst (CBS, Statline, bevolkingsgegevens 1 jan 2009).

1 Voor de afbakening van 'allochtone' groepen is aangesloten bij de officiële CBS-definitie. Volgens deze definitie zijn kinderen die ofwel zelf in een bepaald herkomstland zijn geboren, ofwel kinderen van wie één of beide ouders daar zijn geboren 'allochtoon'. Onder de autochtone kinderen in onze steekproef zijn er 42 die één of meer grootouders hebben die niet in Nederland zijn geboren. Zij behoren daarmee tot de zogenoemde 'derde' generatie allochtonen. Het betreft voor het overgrote deel kinderen uit westerse landen (inclusief Indonesië, dat volgens de officiële CBS-definitie ook tot de westerse landen behoort). In de analyses zijn ze tot de autochtonen gerekend.

Tabel 2 Etnische herkomst van de respondenten (N=772)

	%	N
Autochtoon	77	595
Niet-westers allochtoon, w.o.	17	135
Surinaams	3	26
Antilliaans	4	29
Turks	5	38
Marokkaans	3	25
Overig niet-westers	2	17
Westers allochtoon	5	40
Onbekend	0	2

Bijna alle allochtone kinderen en jongeren in de steekproef behoren tot de tweede generatie, zoals ook landelijk geldt. Zij zijn in Nederland geboren uit niet in Nederland geboren ouders. Slechts 26 kinderen en jongeren zijn zelf buiten Nederland geboren. In de analyses zal waar relevant onderscheid worden gemaakt tussen autochtone en niet-westerse allochtone kinderen en jongeren. Waar mogelijk worden autochtone ondervraagden ook met specifieke etnische groepen vergeleken. Daarbij zijn vanwege de kleine aantallen per etnische groep Turkse en Marokkaanse respondenten samengevoegd, evenals Surinaamse en Antilliaanse. Uit eerder onderzoek is bekend dat de genoemde groeperingen op veel punten (bijv. arbeidsdeelname moeders, inkomen, woonomgeving, gezinssamenstelling, waarden in de opvoeding en religie) vergelijkbaar zijn, hoewel er ook verschillen zijn (bijv. Distelbrink & Hooghiemstra, 2005).

Gezinssamenstelling

De meeste ondervraagde kinderen en jongeren (90%) hebben broers en/of zussen. Een derde heeft alleen één of meer broers, bijna 30% alleen één of meer zussen en een kwart heeft broers en zussen (of een broer en een zus). Driekwart van de kinderen en jongeren woont met zijn of haar eigen vader en moeder, zoals ook landelijk geldt (zie eerder). In verreweg de meeste gevallen waarin kinderen *niet* meer met hun vader en moeder wonen, zijn de ouders uit elkaar (85%). In de overige gevallen is een ouder overleden, onbekend of heeft hij of zij nooit bij het gezin gewoond. Een enkeling heeft vanaf het begin een andere gezinssituatie gehad, bijvoorbeeld altijd bij twee moeders gewoond. Uit onderzoek is bekend dat kinderen na scheiding meestal bij hun moeder en haar eventuele nieuwe partner gaan wonen (bijv. Boekhoorn & de Jong, 2008). Dat is ook in onze steekproef het geval. De meerderheid van de kinderen en jongeren die niet bij de eigen vader en moeder woont, woont bij de moeder, in bijna de helft van de gevallen met een inwonende stiefvader. Slechts een kleine groep woont bij zijn of haar vader, al dan niet met een stiefmoeder. Een kleine groep woont een deel van de tijd bij zijn of

haar moeder en een deel van de tijd bij zijn of haar vader (waarbij in een deel van de gezinnen sprake is van een ongeveer gelijke verdeling over dagen in beide gezinnen). Van alle geïnterviewde kinderen en jongeren woont een enkeling in een gezin met twee moeders of twee vaders. Enkele procenten wonen in een ander type gezin, bijvoorbeeld bij hun opa of oma, in een instelling, een pleeggezin of woongroep (tabel 3). In de analyses zal waar relevant onderscheid worden gemaakt tussen oorspronkelijke tweoudergezinnen, moedergezinnen en gezinnen met een stiefvader. De aantallen respondenten in overige gezinsvormen zijn te klein om afzonderlijk te onderscheiden.

Tabel 3 Gezinsamenstelling (N=772)

Gezinssamenstelling	%
Beide ouders	75
Moedergezin	11
Vadergezin	1
Moeder en stiefvader	8
Vader en stiefmoeder	1
Deels bij vader, deels bij moeder	3
Twee moeders of twee vaders	1
Anders	2

Samenhang achtergrondkenmerken

We zijn nagegaan of er opvallende verschillen zijn tussen subgroepen kinderen en jongeren die zijn ondervraagd. Allereerst is gekeken naar de spreiding van leeftijd en sekse en opleiding. Jongens en meisjes zijn evenredig verdeeld over de 12-minners en 12-plussers. Onder de 12-plussers volgen jongeren iets vaker een lagere opleiding (vmbo, vmbo-t, mavo, mbo) dan meisjes (54% versus 46%) en meisjes juist vaker een wat hogere opleiding (havo+).

De kans dat ouders uit elkaar zijn, neemt toe naarmate kinderen ouder zijn, zoals is te verwachten. Jongeren (12+) wonen iets vaker in ‘bijzondere’ gezinnen, anders dan het standaard tweoudergezin, dan kinderen tot 12 jaar. De verschillen zijn overigens niet groot (78% versus 73% woont in een oorspronkelijk tweoudergezin, met de eigen ouders).

We hebben voorts bekeken of er verschillen zijn in achtergrondkenmerken tussen autochtone en niet-westerse allochtone kinderen en jongeren. Turkse en Marokkaanse ondervraagden in de steekproef zijn gemiddeld iets ouder dan de overige respondenten (14,5 jaar tegen 12,5 jaar gemiddeld). Ze bezoeken dan ook minder vaak het basisonderwijs (27%, tegen 45% onder autochtone en Surinaamse/Antilliaanse ondervraagden). In het voortgezet en hoger onderwijs bezoeken de niet-westerse allochtone respondenten iets vaker de lagere schooltypen dan autochtone respondenten. De verschillen zijn niet groot (bijlage 1, tabel b1). Allochtone kinderen en jongeren in het onderzoek wonen tot slot beduidend vaker in de

Randstad dan autochtone geïnterviewden. Vooral Surinaamse en Marokkaanse kinderen wonen geconcentreerd in de Randstad. Van de Surinaamse en Marokkaanse kinderen in Nederland van 0 tot 15 jaar woont ongeveer de helft in één van de vier grote steden (Distelbrink & Hooghiemstra, 2005). Voor de cijfers over onze steekproef, zie verder bijlage 1, tabel b2a en b2b.

Kinderen en jongeren van niet-westerse allochtone herkomst wonen vaker alleen met hun moeder en minder vaak in een tweeoudergezin dan autochtone onder-vraagden. Vooral Surinaamse en Antilliaanse kinderen groeien vaak op in een eenoudergezin met een moeder aan het hoofd (tabel 4). Landelijk is ongeveer de helft van de gezinnen uit Caribische groepen een moedergezin (bijv. Distelbrink & Hooghiemstra, 2005). Enkele gezinsvormen, zoals een stiefgezin met een nieuwe moeder of co-ouderschap, komen in de niet-westerse groepen, althans in onze steekproef, helemaal niet voor. Zoals ook landelijk geldt, komen moedergezinnen het meest voor in de Antilliaanse groepering (41%).

Tabel 4 Gezinsamenstelling naar etnische herkomst van de autochtone en niet-westerse respondenten

	Autochtoon	Surinaams/ Antilliaans	Turks/ Marokkaans	Niet-westers totaal
Beide ouders	77%	60%	78%	68%
Moedergezin	8%	33%	13%	22%
Vadergezin	1%	0%	0%	0%
Moeder en stiefvader	8%	4%	6%	5%
Vader en stiefmoeder	1%	0%	0%	0%
Deels bij vader, deels bij moeder	3%	0%	0%	0%
Twee moeders of twee vaders	0%	2%	2%	2%
Anders	2%	2%	2%	3%
N	595	55	63	135

Het invullen

In de vragenlijst is gewerkt met doorverwijzingen. Zo zijn vragen over de ervaring van scheiding of juist de ervaring van het buitenshuis werken van ouders alleen voorgelegd aan jongeren of kinderen die dit betrof. Zoals eerder gezegd is de formulering van de vragen aangepast aan de leeftijd van de kinderen. Verreweg de meeste vragen waren gesloten.

De geënkquêteerden is aan het eind van de lijst gevraagd hoe ze het vonden om de vragenlijst in te vullen. De meeste kinderen en jongeren vonden het leuk om mee te doen aan het onderzoek (89% van de 12-minners en 67% van de 12-plussers), de overigen waren in de meeste gevallen neutraal. Slechts een achttal vond de vragenlijst niet leuk.

2.2 *Gezin en opvoeding*

Het meest omvangrijke onderwerp in de enquête vormde de opvoeding in het gezin. Bij de vragen over opvoeding is de kinderen en jongeren steeds gevraagd deze te beantwoorden voor het huidige gezin waarin ze (vooral) opgroeien. Dat kon dus ook een gezin zijn met een nieuwe vader of moeder, een eenoudergezin, een gezin met twee moeders of een ander gezinstype. De vragen betroffen onder andere de beslisstructuren in het gezin, onenigheid tussen ouders en kinderen, de frequentie van straffen en belonen, opvattingen over ondersteuningskwaliteiten van ouders, opvattingen over de ‘ideale ouder’ en vragen over toestaan van bepaalde zaken door ouders. Ook het belang van ouders of stiefouders voor kinderen en de wensen om (stief)ouders vaker te zien vormden een thema. Een belangrijk aandachtspunt in de vragen over opvoeding betrof voorts het verschil in rollen tussen vaders en moeders. Bij de bespreking van deze vragen is een selectie gemaakt van gezinnen waar kinderen en jongeren daadwerkelijk met een vader en een moeder opgroeien: de oorspronkelijke tweeoudergezinnen en stiefgezinnen. Bij stiefgezinnen betreft het in het overgrote deel van de gevallen een gezin met een stiefvader (58 van de 64 gezinnen). Helaas was het aantal gezinnen met ouders van gelijk geslacht te klein om uitspraken te kunnen doen over bijzonderheden in de opvoeding in deze gezinnen (vier gezinnen).

Kinderen voelen zich prettig thuis

Allereerst is de respondenten gevraagd hoe zij zich thuis meestal voelen. De meeste kinderen en jongeren voelen zich meestal prettig thuis: van de kinderen 95%, van de jongeren driekwart. De rest van de jongeren voelt zich thuis soms goed en soms niet goed, slechts 1% voelt zich niet goed thuis. 94% van de kinderen en jongeren vindt dat zijn of haar ouders genoeg aandacht voor hem of haar hebben.

Opvoeding: weinig straf, veel belonen

Volgens kinderen en jongeren delen hun ouders weinig straf uit. 31% zegt minder vaak dan ‘een paar keer per maand’ te worden gestraft en 42% zegt dat dit bijna nooit gebeurt. Belonen is daarentegen een gangbare praktijk. Gevraagd is hoe vaak ouders tegen kinderen zeggen dat ze iets goed hebben gedaan. 44% van de kinderen en jongeren hoort bijna elke dag dat hij of zij iets goed heeft gedaan. Nog eens 37% hoort dat een paar keer per week. Slechts 8% krijgt minder dan enkele keren per maand of bijna nooit complimenten.

Invloed op regels verschilt

Behalve naar straffen en belonen is ook gevraagd naar beslisstructuren in huis: wie beslist wat? In tabel 6 staat weergegeven op welke vlakken kinderen en jongeren invloed hebben. Bij beide leeftijdscategorieën valt op dat ouders vooral bepalen wat kinderen moeten doen in huis. In driekwart van de gezinnen beslissen de ouders daarover, zonder het kind. Het komt slechts zelden voor dat kinderen of

jongeren hierover alleen beslissen. Jonge kinderen (12-) hebben relatief weinig invloed op wat zij eten en drinken op school, op hoe hun kamer eruitziet en op wat ze doen op internet. Iets groter is hun invloed op televisie kijken, de besteding van het zakgeld en hun kledingkeuze. Met wie kinderen en jongeren omgaan, bepalen zij voor twee derde zelf. Naarmate ze ouder worden neemt hun inbreng in regels toe. Twaalfplussers beslissen voor het overgrote deel zelf hoe zij hun zakgeld besteden, waar ze naar kijken op televisie, wat ze doen op internet en welke kleding ze dragen. Ouders houden behalve wat betreft meehelpen in huis vooral de teugels strak bij het bepalen hoe laat kinderen thuis moeten komen. Slechts één op de vijf jongeren beslist dit samen met de ouder(s) en niet meer dan een tiende mag het helemaal zelf bepalen.

Tabel 5 Meebeslissen over regels door jonge kinderen en jongeren

	Kind alleen	Kind met ouder(s)	Kind niet
<i>Jonge kinderen (N=343)</i>			
Wat je met zakgeld koopt	44%	35%	21%
Waar je naar kijkt op tv	27%	44%	30%
Wat je doet op internet	22%	41%	38%
Of je mee moet helpen in huis	7%	16%	77%
Hoe je kamer eruitziet	22%	40%	38%
Met wie je speelt	68%	24%	8%
Welke kleren je draagt	33%	27%	40%
Wat je eet en drinkt op school	11%	50%	49%
<i>Jongeren (N=429)</i>			
Wat je met zakgeld koopt	79%	13%	8%
Waar je naar kijkt op tv	69%	20%	12%
Wat je doet op internet	71%	18%	11%
Of je mee moet helpen in huis	11%	14%	75%
Hoe je kamer eruitziet	43%	30%	28%
Met wie je omgaat	77%	17%	6%
Welke kleren je draagt	74%	20%	6%
Hoe laat je thuiskomt	11%	21%	68%
Hoe laat je naar bed gaat	33%	25%	42%

Aan jongeren is gevraagd of zij van hun ouders alcohol mogen drinken, mogen roken of mogen blowen. In recent onderzoek komt naar voren dat de tolerantie van ouders ten aanzien van middelengebruik mede bijdraagt aan het hoge gebruik (en misbruik) ervan door jongeren (Verdurmen, 2006; Monshouwer e.a., 2006). De tolerantie van ouders blijkt het grootst ten aanzien van alcoholgebruik. Ruim een derde van de jongeren zegt alcohol te mogen drinken van zijn of haar ouders (4% weet niet of het mag). 15% zegt te mogen roken en 5% mag naar eigen zeggen

blowen van zijn of haar ouders (8% respectievelijk 7% weet niet of roken of blowen mag).

Aanspreken op sociaal gedrag, kamer opruimen en school

Aan alle kinderen en jongeren is gevraagd over welke thema's met de ouders wel eens onenigheid of ruzie is (tabel 6). Het gedrag tegenover broers en zussen blijkt een belangrijk onderwerp waarop kinderen en jongeren worden aangesproken door hun ouders. Dat geldt eveneens voor 'kamer opruimen'. Ongeveer de helft van de ondervraagden heeft hierover wel eens met de ouders. Ook ruw taalgebruik of het hanteren van scheldwoorden levert in veel gezinnen een correctie op van de zijde van ouders. Bij kinderen (12-) is in een derde van de gezinnen televisie kijken en snoepen een bron van onenigheid met de ouders. Bij jongeren is het schoolwerk een belangrijk punt waarop ze worden aangesproken. In ruim twee vijfde van de gezinnen is daarover wel eens een conflict met de ouders. Internet, spelcomputers, muziek afspelen, de besteding van het zakgeld en de kledingkeuze leveren naar verhouding weinig ruzies op.

Tabel 6 Wel eens onenigheid of ruzie met ouders over...

	Kinderen (N=343)	Jongeren (N=429)
Televisie kijken	31%	16%
Internetten	14%	21%
Spelen op de spelcomputer	21%	15%
Wat ik koop van mijn zakgeld	11%	10%
Hoe ik doe tegen mijn broers en zussen	57%	46%
Of ik wel of niet snoep of chips mag	35%	13%
Mijn kleren	8%	9%
Kamer opruimen	50%	52%
Harde muziek	5%	13%
Scheldwoorden gebruiken (kinderen)	42%	-
Mijn taalgebruik (jongeren)	-	37%
Mijn huiswerk/school (jongeren)	-	43%
Nergens over	5%	12%

De meeste kinderen en jongeren (85%) geven aan dat bij hen thuis een overlegmodel heerst. Bij onenigheid wordt naar elkaar geluisterd, de ene keer krijgen de ouder of ouders hun zin en de andere keer het kind of de jongere zelf.

2.2.1 Positief over ouders

Jongeren is via een aantal stellingen gevraagd naar de mate waarin zij menen dat hun ouders van hen houden, naar hen luisteren, met hen praten over dingen die ze belangrijk vinden, hen begrijpen, betrokken zijn bij school, duidelijk zijn en hen

vrijheid geven. Aan de kinderen tot 12 jaar is deze vraag niet voorgelegd. In tabel 7 staan de items aangegeven in rangorde. Bovenaan staat het item waarvan jongeren het meest hebben gezegd dat ouders hieraan voldoen. Jongeren blijken weinig twijfel te hebben over of hun ouders van hen houden. Hiermee zijn ze het in meerderheid zelfs *helemaal* mee eens, iets dat bij de andere stellingen veel minder voorkomt. Ze vinden ook in overgrote meerderheid dat hun ouders betrokken zijn bij school, duidelijk zijn in de opvoeding en naar hen luisteren. Vier op de vijf jongeren vindt bovendien dat ouders met hen praten over dingen die voor hen van belang zijn en dat ze hen vrijheid geven. Hoewel ouders ook op het laatste punt (begrijpen) in ruime mate het voordeel van de twijfel krijgen, zijn jongeren op dit punt toch het minst overtuigd. Tweederde is het er (helemaal) mee eens dat zijn of haar ouders hem of haar begrijpen.

Tabel 7 Opvattingen van jongeren over hun ouders, % dat het met de stelling (helemaal) eens is

Mijn ouders...	%
Houden van mij	97
Zijn betrokken bij school	86
Luisteren naar me	84
Zijn duidelijk	84
Praten met me over dingen die ik belangrijk vind	80
Geven me vrijheid	78
Begrijpen mij	68
N	429

Ideale ouder geeft aandacht

Jongeren konden uit een lijst van negen kenmerken van de 'ideale ouder' drie kenmerken kiezen die zij belangrijk vinden voor een ouder. Heel duidelijk komt daaruit als profiel voor de ideale ouder naar voren dat deze: actief betrokken is bij zijn kinderen, de tijd heeft en neemt voor zijn kind(eren) en bovenal met zijn kind praat over zaken die het kind belangrijk vindt. Veel minder belangrijk vinden tieners dat ouders hen met rust laten, hen materieel verwennen of hen alles wat ze willen toestaan (tabel 8).

Tabel 8 Top 3 ideale ouder, volgens jongeren (% dat de eigenschap in de top 3 noemt)

De ideale ouder is een ouder die...	%
Met me praat, ook over dingen die ik belangrijk vind	80
Leuke dingen met me doet	65
Veel tijd voor me heeft	60
Me met school helpt	43
Me met rust laat	17
Me veel zakgeld geeft en verwent	15
Alles goed vindt wat ik wil	13
Er leuk uit ziet	6
Een mooie auto heeft	2
N	429

In de enquête is gevraagd of kinderen en jongeren vinden dat hun ouders genoeg aandacht voor ze hebben. Van de respondenten beantwoordt 94% deze vraag bevestigend. Toch zegt 16% desgevraagd wel zijn of haar vader meer te willen zien en 7% zijn of haar moeder.

Vaders en moeders als opvoeders: een wereld van verschil

Een belangrijk onderwerp in de enquête vormde de rol van vaders en moeders in de opvoeding. Allereerst is gevraagd naar controle en ondersteuning. Wie is het strengst, wie troost kinderen, met wie kunnen kinderen het beste praten, wie brengt ze naar bed? Daarnaast is gevraagd wie meestal het huishouden doet.

Uit eerder onderzoek (bijv. Rispens e.a., 1996; Distelbrink e.a., 2005, Pels, 2000) is bekend dat moeders, vooral als het gaat om emotionele ondersteuning, vaak een belangrijkere rol hebben dan vaders. Dat blijkt nog steeds het geval. De verschillen tussen vaders en moeders zijn groot (tabel 9). Moeders troosten kinderen (12-) veel vaker en zijn veel vaker de belangrijkste gesprekspartner voor jongeren dan vaders. Ook brengen ze kinderen vaker naar bed. Vaders zijn volgens kinderen en jongeren strenger dan moeders, hoewel de meningen hierover erg verdeeld zijn: 41% vindt zijn of haar vader het strengst, 27% zijn of haar moeder.

Als kinderen of jongeren iets echt graag willen, stappen ze vaker naar hun moeder (43%) dan naar hun vader (14%). Als het gaat om het huishouden is het beeld zeer traditioneel te noemen: volgens driekwart van de ondervraagden is hun moeder degene die meestal het huishouden doet. Slechts in 4% van de gezinnen is de vader degene die dit meestal doet.

Tabel 9 Taakverdeling ouders: wie doet wat? (selectie tweeoudergezinnen met vader en moeder inclusief stiefgezinnen, N=643)

	moeder	vader	beiden	geen van beiden
<i>Controle</i>				
Wie is het strengst?	27%	41%	17%	15%
<i>Steun</i>				
Wie troost je het vaakst bij verdriet? (kinderen)	54%	4%	43%	-
Met wie kan je het beste praten? (jongeren)	48%	10%	37%	5%
Wie brengt je meestal naar bed? (kinderen)	35%	8%	44%	12%
<i>Rolverdeling huishouden</i>				
Wie doet meestal het huishouden?	77%	4%	19%	1%

Zoals later nog ter sprake zal komen, is deze taakverdeling een reflectie van de nog steeds zeer scheve taakverdeling buitenshuis. In bijna 80% van de gezinnen is de vader de hoofd- of enige kostwinner.

Dat moeders de meeste tijd met de kinderen doorbrengen, wordt ook gereflecteerd in accentverschillen in tijdsbesteding van kinderen en jongeren met hun ouders. Moeders spelen volgens de ondervraagde kinderen en jongeren vaker met hen dan vaders, kijken wat vaker televisie met hen, eten vaker met hen samen en kopen beduidend vaker kleding met hen (tabel 10). Computerspelletjes en activiteiten buitenshuis (zoals sport, film- of concertbezoek) doen kinderen en jongeren even vaak met vaders als met moeders, voor zover ouders er überhaupt bij betrokken zijn. Slechts bij één van de voorgelegde activiteiten springen vaders er duidelijk uit als verreweg de belangrijkste persoon: stoeien (met jonge kinderen).

Tabel 10 Met wie doe je de volgende dingen het meest samen? (selectie tweeoudergezinnen met vader en moeder, inclusief stiefgezinnen, N=643)

	moeder	vader	beiden	geen van beiden
Spelen (12-)	33%	20%	41%	7%
(Computer)spelletjes (12+)	15%	17%	11%	58%
Tv kijken	23%	15%	51%	12%
Eten	14%	3%	81%	1%
Kleren kopen	71%	2%	16%	11%
Activiteiten buitenshuis (sport, film, concert) (12+)	15%	15%	30%	40%
Stoeien (12-)	5%	63%	27%	5%

Aan de jongeren (12+) is gevraagd wie er helpt als zij hulp nodig hebben met hun huiswerk. Ook hier blijkt dat de moeder vaker (30%) helpt dan de vader (17%). Een

klein deel (18%) geeft aan ‘beiden even vaak’. Een klein percentage van de jongeren (11%) geeft aan nog geen huiswerk te hebben. Behalve van ouders krijgen jongeren ook hulp van vriend(inn)en (5%), broers/zussen (4%), mentors/leerkrachten (6%) of overige personen (4%). 6% geeft aan geen hulp nodig te hebben en 1% weet niet aan wie ze hulp zouden moeten vragen.

Moeder beslist (vaker)

Gezien de verschillen in de rolverdeling tussen vaders en moeders wat betreft ondersteuning, huishouden en tijdsbesteding is het niet verrassend dat moeders degenen zijn die het meest beslissen over regels. Zij hebben binnenshuis de touwtjes in handen (tabel 11). Bij een aantal onderwerpen is het verschil opvallend groot. Dit betreft beslissingen over taken in huis, over de kamer van kinderen en jongeren, over wat kinderen eten en drinken op school en over kleding. De invloed van moeders op deze terreinen is bijna twee tot ruim vier keer zo groot als die van vaders. Op andere terreinen hebben vaders naar verhouding meer in te brengen. Zo bemoeien zij zich bijna evenveel als moeders met internet- en tv-gebruik en het tijdstip waarop jongeren thuis moeten komen.

Tabel 11 Wie beslist over (selectie tweeeoudergezinnen met vader en moeder, inclusief stiefgezinnen, N=643)

	(ook) moeder	(ook) vader
Wat je met zakgeld koopt	35%	23%
Waar je naar kijkt op tv	48%	39%
Wat je doet op internet	48%	37%
Of je mee moet helpen in huis	88%	52%
Hoe je kamer eruitziet	64%	29%
Met wie je omgaat	26%	14%
Welke kleren je draagt	44%	10%
Wat je eet en drinkt op school (kinderen)	88%	29%
Hoe laat je thuiskomt (jongeren)	83%	71%
Hoe laat je naar bed gaat (jongeren)	63%	50%

De verschillen in beslisinvloed tussen de seksen zijn bij jongeren kleiner dan bij 12-minners. Dit heeft vooral te maken met de kleinere beslissingsmacht die beide ouders hebben naarmate kinderen ouder worden (zie verder bijlage 1, tabel B3).

Vaders belangrijker voor jongens

Om meer zicht te krijgen op verschillen in opvoeding en de rollen van vaders en moeders tussen jongeren en kinderen met verschillende achtergrondkenmerken, zijn diverse analyses uitgevoerd. Zo is gekeken of vaders bij kinderen bijvoorbeeld belangrijker zijn (of meer invloed hebben) dan bij jongeren, of andersom. En of de rolverdeling in stiefgezinnen anders is dan in oorspronkelijke tweeeoudergezinnen, of in allochtone gezinnen anders dan in autochtone gezinnen.

Naar *leeftijd* (12- of 12+) doen zich weinig relevante verschillen voor in de rol die vaders respectievelijk moeders hebben volgens kinderen. Naar *seks*e is er wel een aantal verschillen. Jongens kennen hun vader wat meer invloed toe bij beslissingen over de besteding van zakgeld (28% versus 17%) dan meisjes en bij het beslissen over hoe laat ze naar bed mogen (56% versus 45%). Maar vooral valt op dat vaders bij een aantal activiteiten belangrijker zijn voor jongens en minder belangrijk voor meisjes. Bijvoorbeeld als het gaat om het spelen van spelletjes (jongeren), televisie kijken en activiteiten buitenshuis (tabel 12).

Tabel 12 Met wie doe je de volgende dingen het meest samen? (alleen tweoudergezinnen, inclusief stiefgezinnen, N=643), naar seks

	moeder	vader	beiden
<i>(Computer)spelletjes (12+)</i>			
Jongens	11%	22%	7%
Meisjes	19%	12%	14%
<i>Tv kijken</i>			
Jongens	17%	18%	52%
Meisjes	28%	12%	50%
<i>Activiteiten buitenshuis (sport, film, concert) (12+)</i>			
Jongens	11%	24%	26%
Meisjes	19%	6%	34%

Wat betreft emotionele ondersteuning zijn er geen verschillen naar seks van het kind. Wel kloppen meisjes iets vaker bij hun vader aan als ze iets echt heel graag willen (17% versus 10%). Bij de ‘algemene’ opvoedingsvragen die niet gaan over de rol van vaders en moeders valt op dat er nauwelijks verschillen zijn tussen jongens en meisjes, in ervaren opvoeding of de ervaren relatie met de ouders. Het enige punt waarop verschillen optreden is bij onderwerpen waarover onenigheid met de ouders bestaat. Bij meisjes is er vaker onenigheid over kledingkeuze, het opruimen van hun kamer en het tijdstip van thuiskomen, bij jongens vaker over computerspellen, school en iets vaker over harde muziek.

Ambivalent beeld stiefgezinnen

De overgang naar een stiefgezin kan de nodige aanpassingen in de opvoeding met zich meebrengen. Ouders moeten zoeken naar nieuwe gezamenlijke opvoedregels, zeker als zij allebei kinderen uit eerdere relaties hebben die in het gezin wonen.

Daarnaast zijn er ex-partners die invloed uitoefenen op de opvoeding of hier ook inspraak in hebben. Regels kunnen daardoor mogelijk minder duidelijk zijn voor kinderen of flexibeler worden toegepast. Voor kinderen is het soms moeilijk de aanwezigheid van een stiefouder of zijn/haar gezag te accepteren en kost het tijd om met de nieuwe partner(s) van hun ouder(s) een band op te bouwen (Spruijt, 2003).

In ons onderzoek komt al met al een vrij positief beeld naar voren over stiefgezinnen. Als het gaat om beslissingsmacht zijn er weinig verschillen tussen oorspronkelijke tweeoudergezinnen en gezinnen met een stiefvader.² Waar ze er zijn, zijn ze verschillend van richting. In stiefgezinnen zijn het vaker de moeders en minder vaak de stiefvaders die bepalen hoe laat jongeren mogen thuiskomen dan in oorspronkelijke tweeoudergezinnen (94% versus 82% moeders, 57% versus 72% vaders). Moeders in stiefgezinnen hebben wat meer invloed op wat hun kinderen op internet doen (64% versus 47% in oorspronkelijke tweeoudergezinnen), maar juist minder op kledingkeuze van de kinderen dan moeders in tweeoudergezinnen (35% versus 45%).

Kinderen en jongeren in stiefgezinnen lijken in bepaalde opzichten wat zelfstandiger en zijn voor sommige zaken wat minder op hun stiefvader gericht. Zo worden kinderen in stiefgezinnen minder vaak naar bed gebracht door ouders (65% tegen 90% in tweeoudergezinnen) en spelen ze wat minder vaak met ouders. Als ze met ouders spelen, is het vaker met zowel hun moeder als stiefvader dan in andere tweeoudergezinnen. Dat geldt ook voor stoeien: kinderen in stiefgezinnen stoeien beduidend vaker met beide ouders (48% versus 25% in oorspronkelijke tweeoudergezinnen) en veel minder vaak alleen met hun stiefvader dan kinderen in andere tweeoudergezinnen met hun eigen vader doen (39% versus 65%). Verder worden jongeren in stiefgezinnen minder vaak geholpen bij huiswerk. Als kinderen of jongeren met een stiefouder iets heel graag willen, vragen ze dit vaker alleen aan hun eigen moeder en minder vaak aan hun (stief)vader of aan beide ouders.

De band met stiefvaders is in de meerderheid van de gezinnen goed, hoewel er wel een verschil is met de band met de eigen vader in oorspronkelijke tweeoudergezinnen. Kinderen die met hun eigen vader wonen, vinden hem in 93% van de gevallen een heel belangrijke persoon in hun leven.³ Voor stiefvaders geldt dit voor maar driekwart. Tegelijkertijd zijn stiefvaders belangrijker voor kinderen die in een stiefgezin wonen dan hun eigen uitwonende vader: slechts de helft vindt hem belangrijk.

De sfeer kan in stiefgezinnen iets meer gespannen en iets minder ondersteunend zijn dan in oorspronkelijke tweeoudergezinnen, zo blijkt uit een aantal vragen. De verschillen zijn niet op alle punten heel groot. Kinderen en jongeren in stiefgezinnen voelen zich iets minder vaak 'goed' thuis dan kinderen en jongeren in andere gezinnen (driekwart versus 81% tot 85% in andere gezinstypen). Ook geven ze iets minder dan andere kinderen en jongeren aan dat ze vaak complimenten

2 Met gezinnen met stiefmoeders is geen vergelijking gemaakt, omdat dit slechts zes gezinnen betrof.

3 De vraag luidde: 'Hieronder noemen we mensen die voor jou belangrijk kunnen zijn. Wie is voor jou het belangrijkste?' (meer antwoorden mogelijk) (vader, moeder, broers, zussen, nieuwe partner moeder/nieuwe papa, nieuwe partner stiefvader/nieuwe mama, opa's en oma's, ooms/tantes, neven/nichten, vrienden/vriendinnen, kinderen uit mijn klas/klasgenoten, juf of meester/mentor, leraar of lerares, anderen).

krijgen (35% 'bijna dagelijks' versus 44% in oorspronkelijke tweeoudergezinnen; 14% versus 7% in oorspronkelijke tweeoudergezinnen 'minder dan een paar keer per maand'). Daarnaast vindt één op de vijf jongeren met een stiefvader dat hij of zij thuis weinig vrijheid krijgt. Jongeren die bij hun eigen ouders wonen, noemen dit nauwelijks. Kinderen en jongeren met een stiefvader hebben vaker dan anderen het gevoel dat ze weinig invloed hebben op ouders bij onenigheid. Ook ervaren ze wat minder vaak dan degenen die bij hun eigen ouders wonen dat er genoeg aandacht voor hen is thuis (83% versus 96%). Tot slot hebben ze twee tot drie keer vaker onenigheid over onder andere zakgeld, kleding en taalgebruik, in vergelijking tot ondervraagden die bij hun eigen ouders wonen. Tegelijkertijd geven jongeren in stiefgezinnen twee keer zo vaak als jongeren in oorspronkelijke tweeoudergezinnen aan dat ze mogen roken van thuis (29% versus 13%). Jongeren met een stiefvader stemmen tot slot minder in met de stelling dat hun (stief)ouders duidelijk zijn.

De genoemde (ervaren) verschillen in opvoeding gelden opvallend genoeg niet of minder tussen oorspronkelijke tweeoudergezinnen en eenoudergezinnen. Wel zijn er in eenoudergezinnen wat meer conflicten over muziek en vooral over school tussen ouders en kinderen dan in tweeoudergezinnen (inclusief stiefgezinnen) (57% versus 40%).

Andere accenten in niet-westerse gezinnen

Op de diverse thema's die inzicht geven in de rol van vader en moeder zijn autochtone respondenten vergeleken met de verzamelcategorie niet-westerse allochtone respondenten. De beide categorieën verschillen op veel punten niet of weinig van elkaar, maar op een aantal punten wel. Het betreft vooral punten waar de invloed van *beide ouders* op kinderen en jongeren meer of minder groot is in niet-westerse gezinnen dan in autochtone gezinnen. Allochtone moeders én vaders hebben bijvoorbeeld veel meer invloed op hun kinderen als het gaat om omgang met vrienden. Van de moeders zou 43% hierop invloed uitoefenen, tegen 22% in autochtone gezinnen en van de vaders 25% versus 12% in autochtone gezinnen. Ook de invloed op kledingkeuze van jongeren en kinderen is iets groter bij allochtone gezinnen, zowel van vaders als moeders. Veel minder invloed is er op de bedtijden van jongeren, zowel van niet-westerse allochtone vaders (22% beslist mee tegen 56% in autochtone gezinnen) als moeders (37% versus 68%). Tot slot hebben allochtone vaders minder invloed op waar kinderen en jongeren naar kijken op tv (26% tegen 41% bij autochtone vaders).

In activiteiten die gezinnen samen ondernemen zijn er ook wat accentverschillen. In niet-westerse gezinnen worden volgens jongeren (12+) minder vaak spelletjes met de ouders samen gedaan (75% versus 53% 'met geen van beiden'). Kleding kopen gebeurt vaker met beide ouders (23% versus 14%) of alleen (18% versus 9%) dan in autochtone gezinnen. Andere activiteiten buitenshuis, zoals sporten of bioscoopbezoek, worden minder vaak met beide ouders ondernomen (20% versus 32%) dan in autochtone gezinnen en vaker alleen (54% versus 37%). Uit eerder onderzoek is bekend dat jongeren zich voor dit soort activiteiten vaak meer op

leeftijdgenoten richten (bijv. Pels, 2000). Opvallend is dat kinderen (12-) in allochtone gezinnen aangeven vaker met hun moeder te stoeien dan in autochtone gezinnen (13% versus 3%) en minder vaak met alleen de vader (48% versus 66%).

Ondersteuning bij huiswerk wordt in allochtone gezinnen tot slot wat minder door zowel vaders als moeders gegeven dan in autochtone gezinnen en beduidend vaker door leerkrachten (twee keer zoveel) en broers en zussen (idem) (zie ook Crul, 2000).

Ook op enkele andere aspecten die weergeven hoe jongeren en kinderen tegen hun opvoeding aankijken, is nagegaan of er verschillen zijn naar etnische achtergrond. Niet-westerse kinderen en jongeren voelen zich thuis iets minder vaak 'goed' dan autochtone ondervraagden (78% versus 84%). Jongeren van niet-westerse herkomst geven duidelijker dan autochtone jongeren aan dat zij van hun ouders geen alcohol mogen drinken (22% versus 40% bij autochtonen mag het wel). Ook mogen ze minder vaak roken (10% versus 17%). Ze weten zekerder dan autochtone jongeren dat zij niet mogen blowen van hun ouders. Van de autochtone jongeren zegt 8% niet te weten of dit van 'thuis' mag, bij allochtone jongeren geldt dit voor maar 1%.

Allochtone kinderen en jongeren geven aan dat bij hen thuis minder vaak het 'onderhandelingsmodel' geldt. Bij dit model wordt er bij onenigheid naar de mening van beide partijen geluisterd en vervolgens een oplossing gevonden. Dit model geldt in 75% van de allochtone gezinnen (tegen 88% bij autochtonen). Allochtone respondenten zijn zowel vaker van mening dat zij niks in te brengen hebben (10% versus 4% bij autochtonen) dan dat zij juist hun zin krijgen als ze blijven aandringen (11% versus 6%) of dat zij eigenlijk alles mogen (5% versus 1%).

Bij stellingen over begrip, luisteren, kunnen praten met ouders et cetera doet zich een opvallend fenomeen voor. Bij een aantal stellingen zijn allochtone jongeren zowel stilliger positief (vaker helemaal eens) als gemiddeld vaker meer negatief (vaker oneens of helemaal oneens) (tabel 13). De variatie is dus groter in allochtone gezinnen. Een andere (deel)verklaring kan liggen in de sterkere gerichtheid op ouders en op conformiteit bij allochtone jongeren (zie bijv. Pels, 2000). Zij zijn mogelijk als gevolg hiervan meer geneigd hun ouders op een zeer positieve manier te omschrijven dan autochtone jongeren.

Tabel 13 Opvattingen van allochtone en autochtone jongeren over hun ouders, % dat het met de stelling helemaal eens is, eens of juist (helemaal) oneens

Mijn ouders...	% helemaal eens	% eens	% (helemaal) oneens
<i>Autochtone jongeren</i>			
Zijn betrokken bij school	36	52	5
Luisteren naar me	35	51	2
Zijn duidelijk	34	51	1
Geven me vrijheid	27	52	3
Begrijpen mij	22	47	5
<i>Niet-westerse allochtone jongeren</i>			
Zijn betrokken bij school	46	34	5
Luisteren naar me	39	35	14
Zijn duidelijk	46	34	6
Geven me vrijheid	33	39	12
Begrijpen mij	31	35	16

* De tussencategorie (niet eens, niet oneens) is buiten beschouwing gelaten in deze tabel. Daar deden zich de minste verschillen voor.

Allochtone kinderen en jongeren worden iets minder dan autochtone leeftijdgenoten aangesproken op hun gedrag ten aanzien van broers en zussen (44% versus 53% bij autochtonen) en taalgebruik (23% versus 40% bij autochtonen) en wat vaker op kleding of muziek (15% versus 7% respectievelijk 16% versus 9%).

2.3 *Gezin en echtscheiding*

Een belangrijk onderwerp naast opvoeding en rollen van vaders en moeders vormde de ervaring van veranderingen in de gezinssamenstelling. In het voorgaande is hier deels al op ingegaan, waar de verschillen tussen stief- en oorspronkelijke tweoudergezinnen aan de orde kwamen.

Beleving scheiding wisselt

Aan de kinderen en jongeren in de enquête die een scheiding van hun ouders meemaakten, (N=166) is gevraagd hoe ze daar tegenover staan en met wie ze konden praten. Van de kinderen tot 12 jaar met gescheiden ouders vindt een derde het niet leuk dat de ouders uit elkaar zijn, bijna 60% is neutraal in zijn of haar oordeel en 6% is er positief over. Jongeren die een scheiding meemaakten, zijn ook tamelijk positief gestemd: 40% 'maakt het niet uit' dat ouders zijn gescheiden, 18%

vindt het 'fijn', bijna een derde vindt het soms moeilijk, soms niet, en 9% vindt het moeilijk.

Veel kinderen en jongeren geven te kennen dat ze met één of meer mensen konden praten toen hun ouders uit elkaar gingen. Van de respondenten zegt 7% er met niemand over te hebben kunnen praten. Voor de rest is de moeder verreweg de belangrijkste gesprekspartner geweest (ruim de helft). Op afstand gevolgd door allereerst de vader, opa's en oma's en vrienden (steeds rond een kwart noemt hen).

Leerkrachten of mentors waren voor één op de vijf kinderen en jongeren belangrijke gesprekspartners, even belangrijk als zussen. Broers, ooms en tantes en klasgenoten zijn iets minder van belang (rond 15% noemt hen). Met neven en nichten is het minst gesproken over de scheiding (6%). Een zelfde aandeel (6%, N=11) noemt 'iemand anders' met wie is gepraat. Deels gaat het om hulpverleners (jeugdzorg, psycholoog, maatschappelijk werk, raad voor de kindbescherming).

Een vijfde van de ondervraagden weet niet meer met wie ze konden praten of hebben gepraat.

Niet verrassend is dat kinderen en jongeren wier ouders kort geleden zijn gescheiden, het iets moeilijker hebben met de situatie dan degenen voor wie de scheiding naar eigen zeggen reeds enige tijd achter hen ligt (30% versus 17% heeft moeite met de scheiding). Het verschil is overigens niet significant. Er doen zich in onze steekproef geen belangrijke verschillen naar sekse of etniciteit voor in beleving van de scheiding door kinderen.

Band beter bij co-ouderschap, maar kinderen missen ouders ook meer

Zoals in paragraaf 2.1 is besproken, wonen kinderen na een scheiding vrijwel altijd bij hun moeder, al dan niet met een nieuwe partner. De eigen vader is voor kinderen in stiefgezinnen veel minder belangrijk dan in tweeoudergezinnen. Kinderen en jongeren met gescheiden ouders die alleen met hun moeder wonen of met een moeder en een stiefvader, noemen hun vader maar in 41% respectievelijk 52% als één van de belangrijkste personen in hun leven.⁴ Bij co-ouderschap (waarbij het kind voor een deel bij vader woont en voor een deel bij moeder) blijven vaders even belangrijk als in oorspronkelijke tweeoudergezinnen (95% versus 93%).

Ruim een kwart van de kinderen en jongeren die niet meer met de eigen vader woont, zou hem vaker willen zien. Van degenen die een deel van de week bij hun vader wonen (co-ouderschap), wil 33% hem vaker zien. Hoewel kinderen dus meer een band houden als ze een deel van de week bij hun vader wonen, missen ze hem ook meer. Eveneens 29% van de kinderen en jongeren in co-oudergezinnen wil hun moeder graag vaker zien.

4 De vraag luidde: 'Hieronder noemen we mensen die voor jou belangrijk kunnen zijn. Wie is er voor jou het belangrijkste?' (meer antwoorden mogelijk) (vader, moeder, broers, zussen, nieuwe partner moeder/nieuwe papa, nieuwe partner stiefvader/nieuwe mama, opa's en oma's, ooms/tantes, neven/nichten, vrienden/vriendinnen, kinderen uit mijn klas/klasgenoten, juf of meester/ mentor, leraar of lerares, anderen).

2.4 *Gezin, werk en inkomen*

Een apart onderwerp in het interview vormde werk en inkomen. De arbeidsparticipatie in Nederland is vergeleken met de andere landen in de Europese Unie hoog (CBS, 2010). In 2008 had driekwart van de Nederlandse bevolking van 15 tot 65 jaar een betaalde baan. Vrouwen participeren iets minder vaak (73%) dan mannen (83%) op de arbeidsmarkt, maar in vergelijking met de andere EU-landen blijft de deelname hoog. Alleen in Denemarken en Zweden werkte een groter deel van de vrouwen. Gemiddeld had 59% van de vrouwen binnen de Europese Unie een betaalde baan. Het verschil tussen mannen en vrouwen zit vooral in het deeltijdwerk. Nergens wordt zoveel in deeltijd gewerkt als in Nederland. Dit wordt vooral verklaard doordat in Nederland driekwart van de vrouwen in deeltijd werkt tegen één op de drie vrouwen in de EU. Mannen werken beduidend minder vaak in deeltijd, maar één op de vier. Toch is dit, in vergelijking met de andere EU-landen, verreweg het hoogste percentage. Het zijn vooral jongere mannen die in deeltijd werken, waaronder scholieren en studenten. Vanaf hun 25ste werken mannen overwegend voltijds.

Wie verdient het geld?

Allereerst is de vraag aan de orde geweest wie de (hoofd)kostwinner in gezinnen is.

In een meerderheid van de gezinnen werken vader en moeder beiden (63%) of is vader solokostwinner (29%).⁵ In 5% van de gezinnen werkt alleen de moeder en in nog eens 4% werkt geen van beide ouders.

Als beide ouders werken, is de vader in de overgrote meerderheid van de gevallen de hoofdkostwinner (in totaal in de helft van alle gezinnen). In niet meer dan 3% van de gezinnen is de moeder degene die het meest werkt van beide partners. Alles bij elkaar is sprake van een tamelijk traditioneel patroon: in bijna 80% van de gezinnen is de vader hoofd- of solokostwinner (tabel 14). Landelijk is de vader de belangrijkste kostwinner in 54% van de gezinnen met minderjarige kinderen en de enige kostwinner in 25% van de gezinnen. In 13% van de gezinnen in Nederland werken vaders en moeders allebei 20-34 uur of allebei 35 uur of meer (CBS Statline, 2009).⁶

5 De vraag wie van beide partners het meest werkt, is alleen gesteld aan kinderen in oorspronkelijke tweeoudergezinnen. Bij stiefgezinnen bestond de vrees dat kinderen de vraag wellicht voor hun eigen (uitwonende) vader zouden beantwoorden en dat de antwoorden multi-interpretabel zouden zijn.

6 Er zijn dus wat kleine verschillen met onze data. Deels zijn de data ook niet helemaal vergelijkbaar. Bijvoorbeeld, voor gezinnen waar beide ouders tussen de 20 en 34 uur werken, is in de landelijke gegevens niet bekend wie van beiden het meest werkt. Een ander verschil: in de landelijke cijfers zijn personen met een baan van 0-12 uur niet geteld als 'werkend'.

Alleen vader	29%
Vader het meest	50%
Vader en moeder beiden evenveel	10%
Moeder het meest	3%
Alleen moeder	5%
Geen van beiden	4%

Uit landelijke cijfers is bekend dat moeders tegenwoordig vaker dan vroeger blijven werken als ze jonge kinderen hebben (Portegijs & Keuzenkamp, 2008). Maar ook dan blijft vaak sprake van ‘anderhalfverdienerschap’ met de man als hoofdkostwinner. Dat geldt ook in onze data.

Bij de jongste leeftijdsgroep (kinderen van 6 tot 12 jaar) valt juist op dat vaders naar verhouding vaak de hoofdkostwinner zijn (55%). Het minst geldt dit voor de leeftijdscategorie van 15 tot 18 jaar, waar moeders juist vaker dan gemiddeld evenveel werken als vaders (14%) of de enige kostwinner zijn (7%).

Emancipatie buitenshuis ook binnenshuis?

Om te bekijken of de taakverdeling buitenshuis binnenshuis ook een andere rolverdeling oplevert of andere ervaringen bij kinderen, zijn drie categorieën met elkaar vergeleken: a) gezinnen waar de vader de enige kostwinner is, b) gezinnen waar de moeder ook werkt maar minder dan de vader en c) gezinnen waar moeders evenveel als vaders, meer werken of zelfs de enige kostwinner zijn. Daaruit komt het volgende beeld naar voren.

Positief is dat vaders, vooral als moeders evenveel of meer dan zij werken, meer in huis doen en zich ook meer bemoeien met taken in huis van kinderen en met wat ze eten en drinken. In ruim 80% van gezinnen waar vaders de hoofd- of solokostwinner zijn, doen moeders het huishouden. Dat geldt maar in ruim 60% van de gezinnen waar moeders evenveel of meer werken dan vaders. In die gezinnen wordt het huishouden in 29% van de gevallen gedeeld door beide partners. Vaders nemen andere taken weer minder vanzelfsprekend over. Wat betreft emotionele ondersteuning en controletaken zijn er bijvoorbeeld niet veel verschillen tussen gezinnen waar moeders meer of minder werken dan de vader. Moeders blijven de belangrijkste steunpilaar voor kinderen en jongeren, of vaders nu meer thuis zijn of niet.

Kinderen in gezinnen waar moeders tenminste evenveel werken als vaders zijn in bepaalde opzichten zelfstandiger dan andere kinderen, zo blijkt. Er wordt in deze gezinnen bijvoorbeeld iets minder gestoeid (in 18% van de gezinnen niet, tegen 2% respectievelijk 5% in de andere gezinnen). Ook bepalen kinderen wat meer zelf.

Bijvoorbeeld waar ze naar kijken op internet/tv. Vaders helpen jongeren in deze gezinnen minder vaak met huiswerk (8% versus 19% in de andere gezinstypen),

vriend(inn)en of andere buitenstaanders juist wat vaker. Kinderen in gezinnen met een werkende moeder (onafhankelijk of zij nu parttime of meer werkt) bepalen meer zelf met wie ze omgaan dan kinderen met moeders die thuisblijven. Deze bevindingen moeten echter niet worden verabsoluteerd, want leeftijd kan meespelen: in de gezinnen waar moeders evenveel of meer werken, zijn kinderen gemiddeld iets ouder. En juist naarmate kinderen ouder worden, bepalen zij meer zelf en zijn ze mogelijk meer op peers gericht voor steun bij huiswerk.

Verschillende combinaties van werkpatronen hebben zo hun eigen voor- en nadelen. In de gezinnen waar vader de hoofdkostwinner is en moeder minder uren werkt, slagen de gezinsleden er bijvoorbeeld het vaakst in met zijn allen te eten, dit lukt het minst in gezinnen waar moeders en vaders evenveel uren werken (87% versus 73%).

Beleving buitenshuis werken door kinderen

De kinderen en jongeren is gevraagd hoe zij tegen het buitenshuis werken van hun ouders aan kijken. Een grote minderheid (45%) vindt het fijn dat hun vader werkt.

De helft is daar neutraal in en een klein aantal (4%) heeft het er moeilijk mee. Met het buitenshuis werken van moeders heeft de jeugd evenmin veel problemen, al zijn de kinderen en jongeren hier net iets kritischer. Van de ondervraagden met een werkende moeder vindt 35% het fijn dat zijn of haar moeder werkt. Iets meer dan de helft (55%) is neutraal en 10% heeft het er moeilijk mee. Sekse of leeftijd van kinderen speelt geen rol in de beoordeling van het buitenshuis werken van vaders of moeders. Of moeders meer of minder werken in vergelijking met vaders maakt evenmin uit.

De gemiddeld grotere baan van vaders verklaart mogelijk waarom een groter deel van de kinderen in tweeoudergezinnen hun vader graag vaker dan nu zou willen zien (13%) dan hun moeder (5%). Van de kinderen met een moeder die evenveel of meer werkt als de vader, wil 13% zijn moeder ook graag vaker zien. Dat komt nauwelijks voor in gezinnen waar de vader solo- of hoofdkostwinner is.

Andere patronen in niet-westerse gezinnen

Bij allochtone (tweeouder)gezinnen zijn de patronen van verdeling van werk iets anders dan bij autochtone gezinnen. Bij Turkse en Marokkaanse gezinnen zijn vaders vaker de solokostwinner (47%) en is er vaker sprake van geen enkel inkomen uit arbeid (12%). Als moeders werken, doen ze dit naar verhouding vaker evenveel uren als hun partner. Bij Surinaamse en Antilliaanse gezinnen is het aandeel solokostwinners juist lager dan in autochtone gezinnen (18%) en komt het eveneens vaker voor dan in autochtone kring dat beide ouders evenveel uren werken (15% versus 9% bij autochtonen) (vgl. Distelbrink & Hooghiemstra, 2005). Allochtone kinderen vinden het iets moeilijker dan autochtone kinderen als hun moeder buitenshuis werkt (18% versus 8%, $p=0.01$).

Kinderen tevreden over opvang

Aan kinderen (12-) met werkende ouders is gevraagd waar zij na schooltijd zijn als hun ouders werken. De kinderen die niet thuis zijn, geven te kennen dat zij bij de buitenschoolse opvang zijn (19%) of bij opa en oma (22%). Veel kinderen laten weten dat zij na schooltijd thuis zijn met één van beide ouders omdat deze hun werktijden op elkaar hebben afgestemd en/of thuis werken. Vaak zeggen ze ook thuis te zijn met mama, want zij werkt alleen onder schooltijd of halve dagen. De meeste kinderen zijn tevreden (78%) of neutraal (19%) over de manier waarop een en ander is geregeld na schooltijd. Slechts een enkeling is ontevreden.

Opgroeien met weinig geld

Een laatste onderwerp dat is besproken binnen het thema gezin, werk en inkomen betrof het opgroeien met weinig geld. Kinderen en jongeren is allereerst gevraagd of zij thuis met minder geld opgroeien dan andere kinderen. Kinderen tot 12 jaar hebben veelal geen idee van de financiële situatie thuis, in vergelijking tot andere gezinnen. De helft heeft geen idee of er bij hen thuis net zoveel geld is als bij anderen. Bij jongeren geldt dat eveneens voor een kwart. Van degenen die het wel denken te weten, denkt de meerderheid dat zij thuis even rijk of arm zijn als in andere gezinnen die ze kennen, hoewel ook een aantal denkt dat er bij hen thuis minder geld is. Maar weinig kinderen en jongeren hebben de indruk dat hun ouders rijker zijn dan ouders van vrienden en vriendinnen. De vraag is gesteld of kinderen denken minder gelukkig te zijn als er minder geld zou zijn. Slechts een vijfde denkt dat dit het geval zou zijn. Eén procent denkt juist gelukkiger te zijn als er thuis minder geld zou zijn.

2.5 *Gezin en omgeving*

Tot slot is de rol van het bredere netwerk van familieleden en andere volwassenen of leeftijdgenoten rond het gezin aan de orde gesteld. De kinderen en jongeren is allereerst gevraagd hoe belangrijk bepaalde categorieën personen voor hen zijn: *'Hieronder noemen we mensen die voor jou belangrijk kunnen zijn. Wie zijn voor jou het belangrijkste?'*

Leden van het kerngezin het belangrijkste

Het allerbelangrijkste zijn de eigen gezinsleden: moeders, vaders (als zij inwonen, zie eerder) en broers en zussen. Moeders en inwonende vaders zijn voor bijna alle kinderen en jongeren van belang (95% en meer). Dan volgen zussen. Van de kinderen en jongeren met zussen vindt 83% hen belangrijk. Zussen zijn belangrijker voor meisjes (89% versus 76% bij jongens) en worden vaker als belangrijk genoemd als kinderen alleen zussen hebben (87% versus 78% bij gemengde gezinnen). Bij 76% van de kinderen met broers zijn deze heel belangrijk. Broers of zussen zijn even belangrijk in autochtone als in niet-westerse allochtone gezinnen.

Opa's en oma's even belangrijk als vrienden of vriendinnen

Opa's en oma's zijn voor 61% van de kinderen en jongeren belangrijk, naast ouders en broers en zussen. Daarmee zijn ze even vaak belangrijk als vrienden of vriendinnen. Ooms en tantes en neven en nichten zijn daarna het belangrijkste (ongeveer een derde), belangrijker dan klasgenoten (25%) en leerkrachten (20%). Van de kinderen en jongeren noemt 6% 'overige' categorieën die belangrijk zijn, waaronder huisdieren, buurvriendjes of burens, oppasouders, een vaste vriend(in) en vriendinnen van hun moeder.

Hoe vaak zien kinderen en jongeren hun opa's en/of oma's? Dat is heel wisselend. De helft ziet hen minstens een paar keer per maand, de andere helft of hooguit een paar keer per jaar of nauwelijks of niet (tabel 15). De redenen daarvoor zijn uiteenlopend. Ze zijn overleden, ze wonen ver weg (deels ook over de grens). Ook komt het voor dat kinderen hen niet kennen of dat er ruzie is in de familie waardoor het contact is verbroken. Dat lijkt in slechts een kleine minderheid van de gezinnen te spelen.

Tabel 15 Frequentie waarmee kinderen opa en oma zien

Hoe vaak zie je je opa of oma?	van mama's/moeders kant	van papa's/vaders kant
Elke dag	4%	2%
Elke week een paar keer	21%	13%
Elke maand een paar keer	34%	30%
Elk jaar een (paar) keer	13%	23%
Bijna nooit, ze wonen niet in de buurt	10%	10%
Bijna nooit, ze leven niet meer	12%	17%
Bijna nooit, andere redenen*	5%	6%

* Onder andere wordt hier genoemd: ruzie in de familie, ze doen akelig, ik wil ze niet zien, ik ken ze niet, ze wonen in het buitenland

Veel kinderen willen familieleden vaker zien

Aan het eind van het interview is gevraagd of er personen zijn die kinderen en jongeren vaker zouden willen zien. Maar liefst 30% zegt zijn of haar opa of oma vaker te willen zien, 34% zou nichten en neven graag vaker zien en een kwart ooms of tantes. Eveneens een kwart wil vriend(innet)jes vaker zien. Een paar procent noemt overige personen, waaronder deels specifieke gezins- en familieleden die ver weg wonen, of die zijn overleden of waarmee weinig contact is, en deels specifieke vriend(inn)en of de vaste vriend(in). Enkele kinderen en jongeren noemen specifiek halfzussen of halfbroers of hun (uitwonende) vader (bijvoorbeeld 'mijn echte vader', 'mijn vader, als hij mij zou willen zien zonder zijn nieuwe vrouw'). Ooms en tantes spelen een belangrijkere rol bij allochtone dan bij autochtone kinderen en jongeren. Van de niet-westerse allochtone kinderen en jongeren noemt 52% hen als belangrijk, tegen een derde van hun autochtone leeftijdgenoten. Ook bij neven en

nichten doet zich een groot verschil voor. Zij worden door allochtone kinderen en jongeren veel vaker als belangrijk aangemerkt (tabel 15). Allochtone kinderen en jongeren vinden familieleden niet alleen belangrijker, ze willen ze ook beduidend vaker dan autochtone kinderen frequenter zien (zie tabel 16).

Tabel 16 Belang van familie, en wens hen vaker te zien, autochtone en niet-westerse allochtone kinderen

	niet-westers	autochtoon
Oma/opa belangrijk	64%	61%
Ooms/tantes belangrijk	52%	33%
Neven/nichten belangrijk	56%	29%
Wil opa/oma vaker zien	41%	27%
Wil ooms/tantes vaker zien	32%	22%
Wil neven/nichten vaker zien	43%	33%

Bij de wens familieleden vaker te willen zien, speelt ook een rol dat althans grootouders minder vaak in de buurt wonen van allochtone gezinnen (bijlage 1, tabel b4). Voor andere familieleden is niet nagegaan hoe vaak kinderen hen zien.

Gemiddeld zijn grootouders wat belangrijker voor jonge kinderen dan voor 12-plussers (69% versus 56%). Ook neven en nichten zijn iets belangrijker voor jonge kinderen. Naar sekse van kinderen en regio doen zich geen significante verschillen voor in het belang van verschillende familieleden. Wel geldt dat kinderen buiten de Randstad hun opa of oma van vaders kant vaker zien, omdat deze vaker dichtbij woont. Kinderen die alleen met hun moeder opgroeien tot slot, zien hun oma of opa van moederskant wat vaker dan andere kinderen (vooral vaker dagelijks). Oma of opa van vaderskant zien ze juist veel vaker nauwelijks of nooit, vermoedelijk onder andere vanwege het verminderde contact met vader.

Vriendinnen belangrijker voor meisjes

Tot slot valt op dat vrienden of vriendinnen voor meisjes in de steekproef belangrijker zijn dan voor jongens. Twee derde vindt hen belangrijk, tegen 56% van de jongens. Voor 12-plussers zijn vriend(inn)en belangrijker dan voor jonge kinderen (70% tegen 55%). Naar etniciteit doen zich geen grote verschillen voor.

2.6 Conclusie

Eind 2009 is voor dit onderzoek een enquête uitgevoerd onder een representatieve groep van 772 kinderen en jongeren in de leeftijd van 6 tot en met 18 jaar. Deze enquête heeft een beeld opgeleverd over de ervaren opvoeding in het gezin, de beleving van scheiding en het opgroeien in een stiefgezin, opvattingen over de

arbeidsdeelname van vaders en moeders en het belang van personen rond het gezin, zoals familieleden.

De meeste kinderen en jongeren blijken positief over de opvoeding: ze vinden hun ouders belangrijk, voelen zich prettig thuis en krijgen genoeg aandacht. De overgrote meerderheid van de jongeren vindt dat ouders betrokken zijn bij school, naar hen luisteren, en met hen praten over dingen die ze belangrijk vinden. Ook geven de meeste jongeren aan dat ze vrijheid krijgen van ouders en dat ouders hen begrijpen. Daarmee voldoen ouders in belangrijke opzichten aan het ideaalbeeld dat jongeren van een ouder hebben. In de top drie van de ideale ouder staan 'met me praten, ook over dingen die ik belangrijk vind', 'leuke dingen met me doen' en 'veel tijd voor me hebben'. Ook 'helpen bij schoolwerk' scoort hoog. Veel minder belangrijk vinden jongeren het dat ouders hen met rust laten, veel zakgeld geven of alles goed vinden. Slechts één op de zes jongeren noemt dit soort kwaliteiten als ideaal.

Straf wordt weinig uitgedeeld in de meeste gezinnen, terwijl belonen een gangbare praktijk is. Dit betekent niet dat ouders kinderen volledig vrij laten. Wat betreft sommige domeinen, zoals de omgang met vrienden en vriendinnen, hebben kinderen redelijk de vrije hand. Vooral als het gaat om het tijdstip van thuiskomen en taken in huis houden ouders stevig de vinger aan de pols. Het opruimen van de eigen kamer is dan ook een belangrijk onderwerp van onenigheid. In de helft van de gezinnen bestaat daarover wel eens conflict. Maar ook sociaal gedrag is een thema waarop ouders hun kinderen aanspreken. Bij kinderen tot 12 jaar is het gedrag tegenover broers en zussen een punt waarover zij zelfs de meeste onenigheid hebben met ouders (57%). Daarnaast worden veel kinderen gecorrigeerd op ruw taalgebruik of scheldwoorden. Als er onenigheid is, wordt deze in de meeste gezinnen opgelost door te praten, waarbij ouders naar de mening van kinderen luisteren en deze ook de doorslag kan geven.

Het onderzoek bevestigt wederom dat vaders en moeders duidelijk een verschillende rol hebben in de opvoeding. Moeders zijn de emotionele spil en bestieren de huishouding en de zorg voor de kinderen. Zij beslissen over kleding, taken in huis, eten en drinken en kopen kleding met kinderen. Ook spelen ze meer met kinderen.

Het enige dat kinderen juist meer exclusief met hun vader doen, is stoeien. Vaders zijn voor zonen naar verhouding wat belangrijker dan voor dochters. Dat geldt vooral voor de besteding van de vrije tijd. Vaders doen met zonen wat meer samen.

De gevonden verschillen tussen moeders en vaders zijn mede te verklaren uit het feit dat ook de rolverdeling buitenshuis zeer scheef is, zoals bekend uit eerder onderzoek. Slechts in een kleine minderheid van de gezinnen werken moeders evenveel of meer dan hun partner. Dat vormt echter maar een deelverklaring voor het kleine aandeel van vaders in bijvoorbeeld emotionele steun: ook als moeders veel werken, blijven zij de emotionele spil en hoofdverzorger van de kinderen.

Vaders in deze gezinnen delen wel wat vaker de huishoudelijke taken met moeders en bemoeien zich wat meer met de verzorging van de kinderen.

De overgrote meerderheid van de kinderen ervaart het buitenshuis werken van hun ouders als positief of staan er neutraal tegenover. Een kleine minderheid (bij moeders 10%, bij vaders 4%) heeft er moeite mee. Kinderen (en in mindere mate jongeren) hebben maar beperkt een beeld van hoeveel geld er in hun gezin te besteden is, in vergelijking met andere gezinnen. Van degenen die een beeld hebben, denkt de meerderheid dat hun ouders evenveel te besteden hebben als andere ouders. Maar weinig kinderen denken gelukkiger te zijn als er thuis meer geld zou zijn.

Een specifiek onderwerp in de enquête betrof de beleving van scheiding en de ervaringen van kinderen en jongeren met de opvoeding in een stiefgezin. Uit eerder onderzoek is bekend dat kinderen bij scheiding vooral last hebben van de conflicten tussen ouders waarmee de scheiding vaak gepaard gaat (bijv. Spruijt, 2003). Het kan zowel gaan om conflicten voor, tijdens als na de scheiding. De scheiding kan daarmee verschillend worden ervaren. Als de conflicten verminderen, kan dit gedeeltelijk een opluchting betekenen voor kinderen, ook al is de scheiding zelf moeilijk voor kinderen. In ons onderzoek komt naar voren dat kinderen deels verdrietig zijn over de scheiding, maar vaak ook neutraal en in een deel van de gevallen positief. In de meeste gevallen gaan kinderen bij hun moeder wonen, al dan niet (op termijn) met een nieuwe stiefvader. In stiefgezinnen is wat meer spanning en voelen kinderen zich soms wat meer beperkt dan in gezinnen waar kinderen met beide ouders wonen. Tegelijk zijn stiefvaders wel belangrijk voor kinderen, gemiddeld zelfs belangrijker dan de eigen vader als deze niet meer inwoont. Als vaders na een scheiding een goede band met hun kinderen willen houden, is co-ouderschap de beste optie, zo komt uit ons onderzoek naar voren.

Kinderen hebben met hun co-oudervader een even goede band als met een vader die bij hen inwoont. Wel geldt dat kinderen hun beide ouders meer missen als ze maar een deel van de tijd bij hen doorbrengen, zoals het geval is bij co-ouderschap. Een derde wil zijn of haar ouders graag vaker zien.

Familie is belangrijk voor kinderen. Oma's en opa's worden even belangrijk gevonden als vriend(inn)en. Twee derde vindt hen heel belangrijk. Ooms en tantes en neven en nichten zijn iets minder belangrijk, maar wel belangrijker dan bijvoorbeeld klasgenoten. Voor allochtone kinderen zijn ooms en tantes, neven en nichten beduidend belangrijker dan voor autochtone kinderen. Eén op de drie ondervraagde kinderen en jongeren wil zijn of haar oma's en opa's vaker zien. Ook neven en nichten zouden kinderen graag meer zien. In allochtone gezinnen is de wens om familieleden vaker te zien nog groter. Daarbij speelt mee dat familieleden vaker ver weg wonen.

3 *Kringgesprekken over gezinszaken*

Inleiding

Behalve een enquête kende het onderzoek ook een kwalitatief deel. Daarvan doen we in dit en volgend hoofdstuk verslag. Het kwalitatieve onderzoek is uitgevoerd met als doel de resultaten uit de enquête beter te kunnen duiden en te illustreren.

Deels zijn ook echt nieuwe onderwerpen voorgelegd. Zo is kinderen en jongeren gevraagd te reageren op het ‘ouderschapsplan’ dat ouders tegenwoordig moeten opstellen als ze gaan scheiden. Ook is de rol van de buurt als medeopvoedende context besproken.

In dit hoofdstuk staan de resultaten centraal van de kringgesprekken die we op scholen voor basisonderwijs voerden. Er is voor kringgesprekken gekozen omdat het de mogelijkheid biedt om dieper in te gaan op sommige onderwerpen. Het is een effectieve methodiek om inzicht te krijgen in de ideeën en gevoelens van kinderen over gezin en opvoeding. Aan de hand van een aantal vragen over het gezin en opvoeding is geprobeerd naar boven te halen hoe bepaalde thema’s worden beleefd door de kinderen en welke verwachtingen zijzelf hebben ten aanzien van hun eigen toekomst als het gaat om deze zaken. Aangezien er veel onderwerpen waren die we wilden bespreken, is ervoor gekozen om de onderwerpen te splitsen. Per school spraken we met twee groepen kinderen. In het ene gesprek gingen we in op gezinssamenstelling en de omgeving rond het gezin. In het andere gesprek stonden de gezinsopvoeding (rol van vaders en moeders) en gezin en werk centraal.

In de volgende paragraaf beschrijven we eerst wie we hebben gesproken en waarover, vervolgens gaan we in op de resultaten. Net als in hoofdstuk 2 zijn de paragrafen ingedeeld naar thema. Het hoofdstuk sluit af met conclusies.

3.1 *Deelnemers en verloop gesprekken*

Wie deden er mee?

Aan de kringgesprekken namen zoals aangegeven in hoofdstuk 1 vijf basisscholen deel (zie ook bijlage 2). Het ging om vier basisscholen in de Randstad en één basisschool in de provincie Zeeland. Binnen deze scholen zijn kinderen uit groep zes, groep zes/zeven, groep zeven/acht en twee groepen acht geïnterviewd. In totaal namen 82 kinderen deel aan de groeps gesprekken (48 meisjes en 34 jon-

gens). De kinderen van de groep in Zeeland waren allemaal van autochtone/westerse herkomst. De groepen op twee andere scholen telden voornamelijk autochtone kinderen. Op één basisschool was de hele groep van niet-westerse allochtone herkomst en op de vijfde school was het aantal kinderen van autochtone en niet-westerse herkomst ongeveer gelijk. In totaal was ongeveer een derde van de ondervraagde kinderen van niet-westerse herkomst.

Drie scholen van de vier in de Randstad zijn te typeren als scholen met gemiddeld tot veel achterstandsleerlingen; bij één school betrof het vooral autochtone achterstandsleerlingen. Op de vierde school waren vooral middenklasseleerlingen vertegenwoordigd. Tussen de groepen verschilde het aandeel kinderen met gescheiden ouders sterk. In sommige (sub)groepen had bijna iedereen gescheiden ouders, in andere subgroepen kwam het maar weinig voor.

Werkwijze en verloop

In totaal zijn tien gesprekken gevoerd; steeds twee na elkaar per school met steeds de helft van de geselecteerde groep, waarbij de thema's verschilden tussen de twee subgroepen. Elk thema is dus met zo'n 40 kinderen besproken, verdeeld over vijf scholen.

Met de eerste subgroep is steeds gesproken over de thema's opvoeding en werk. De topiclijst kende twee versies, één voor jongere (groep 6) en één voor oudere kinderen (groep 7/8).

Het gesprek startte met enkele inleidende vragen over opvoeding en ouders en ging vervolgens in op verschillen tussen moeders en vaders en de vraag wat een goede opvoeding was (of juist geen goede opvoeding). Bij het thema werk zijn aan de jonge kinderen enkele stellingen voorgelegd, bijvoorbeeld 'wat is beter, twee ouders die werken of één', en 'wat is beter, een papa die niet werkt of een mama die niet werkt?'. Bij oudere kinderen zijn deze stellingen achterwege gelaten.

Vervolgens is ingegaan op hoe kinderen zelf later werk en zorg zouden willen verdelen als ze kinderen zouden hebben. Daarbij kwam ook uitgebreid ter sprake hoe ze de opvang zouden regelen (en hoe ze wat dit betreft tegen hun eigen situatie nu aankijken).

Met de tweede subgroep van elk groep werd gesproken over de thema's gezin(samenstelling) en omgeving rond het gezin. Deze gesprekken begonnen met de vraag wie er tot het gezin behoort volgens de kinderen en aan jonge kinderen werd een stelling voorgelegd: 'wat is beter, een gezin met één of vier kinderen?' Vervolgens werd daarover doorgesproken. Bij de oudere kinderen is die stelling achterwege gelaten. In de gesprekken is vervolgens gesproken over scheiding. Er is voor gekozen om in de gesprekken niet te uitgebreid in te gaan op persoonlijke ervaringen met scheiding, maar in te zoomen op opvattingen van kinderen over (echt)scheiding en ouderschap. Dit vanwege privacy en gevoeligheid om dit soort onderwerpen met klasgenoten te bespreken. Een specifiek besproken thema betrof het ouderschapsplan dat ouders tegenwoordig moeten opstellen als zij scheiden.

Lijkt dat kinderen nuttig? Wat zou erin moeten staan? In het tweede deel van

het gesprek vroegen de onderzoekers de kinderen naar mogelijke andere belangrijke volwassenen in hun leven, buiten hun eigen ouders of verzorgers. Daarnaast gingen we in op het belang van opa's en oma's en op de vraag wat kinderen ervan vinden als er in de buurt door andere volwassenen wordt opgelet op kinderen. Ook het belang van een vertrouwenspersoon op school kwam aan de orde. De meeste gesprekken zijn afgesloten met de vraag of kinderen nog tips hadden voor ouders of misschien voor de minister.

Bij elk gesprek waren twee onderzoekers aanwezig: één die het gesprek leidde en één die het verslag maakte. Steeds ging het om een gemengd team: een vrouwelijke interviewer en mannelijke notulist (of andersom). Voorafgaand aan het groepsgesprek kreeg elk kind dat deelnam een sticker met daarop zijn naam en een nummer. De sticker was bedoeld om de kinderen te kunnen aanspreken en het nummer voor de anonieme verwerking van de antwoorden van de kinderen. Aan het begin van het groepsgesprek zijn de kinderen kort geïnformeerd over het onderzoek en de thema's die in de groepsgesprekken centraal zouden staan. Ook is aan de kinderen aangeven dat hun namen, gegevens en wat ze vertelden niet aan anderen zouden worden doorverteld. Tot slot vertelden wij de kinderen dat wij het gesprek opnamen, zodat we het groepsgesprek na afloop vrijwel letterlijk konden uitwerken.

De gesprekken werden gehouden tijdens lestijd, zonder aanwezigheid van de docent. Ze vonden plaats in een afzonderlijke ruimte, zoals de ruimte van de buitenschoolse opvang of de docentenkamer. De gesprekken verliepen over het algemeen geanimeerd, hoewel sommige kinderen wat minder enthousiasme toonden of wat terughoudender waren. Dat betrof vaker jongens dan meisjes, laatstgenoemden namen meestal actief deel. De groepen verschilden onderling erg in de mate waarin men elkaar onderbrak of naar elkaar luisterde. Tegen het eind van het gesprek verslaptte bij sommige groepen de aandacht bij een deel van de kinderen. Niettemin leverden de gesprekken interessante aanvullende informatie op over de blik van kinderen op opvoeding en gezin. De uitwerking ervan is in de volgende paragrafen weergegeven.

3.2 Gezin en opvoeding

De kringgesprekken gaven de onderzoekers de kans een aantal thema's uit de enquête wat meer uit te diepen.

Associaties bij gezin, vader en moeder en opvoeding

Een eerste thema dat met de kinderen is besproken is welke associaties zij hebben met 'opvoeding', waar ze aan denken bij het woord 'vader' of 'moeder' en wie ze rekenen tot hun gezin. Ook is nagegaan of de kinderen zelf later een gezin willen en hoe dat er dan idealiter uit zou moeten zien.

Gezin

Wie rekenen kinderen tot hun gezin en waar denken ze aan bij het woord gezin? Sommige kinderen hanteren een brede definitie van gezin. Ouders (of stiefouders), broers en zussen, maar ook huisdieren en tot slot andere familieleden zoals opa's en oma's, ooms en tantes of neven en nichten behoren tot hun gezin. 'Mijn vader, moeder, mijn kleine zusje en mijn konijn.' 'Iedereen met dezelfde achternaam.'

Voor anderen vormen degenen met wie je woont het gezin. Anderen, zoals oma en opa, nichten, neven en dergelijke zijn volgens hen familie. Huisdieren leiden tot discussie, ze wonen immers wel in het huis, maar zijn geen familie of toch wel.

'Jawel, als je een hond hebt en je zorgt voor hem, heel lang, dan ga je van hem houden.' Slechts een enkel kind heeft bij het woord gezin een veel bredere associatie dan alleen gezinsleden of huisdieren. Ze denken aan: *'Van alles, aan een huis, een auto, soms gescheiden ouders, aan samen eten en zo. Mijn ouders zijn ook gescheiden, niet dat dat moet, maar het kan dus wel.'*

Opvoeding

Bij het woord opvoeding hebben kinderen uiteenlopende associaties, van verzorging (zorgen voor eten tot zeggen wanneer je naar bed moet gaan) tot het aanleren van regels (*'hoe je met mes en vork moet eten'*, *'niet schelden'*) of bepaalde vaardigheden (zoals taal). *'Ik denk aan wat je moeder en vader je leren en niet de school. Bijvoorbeeld taal, hoe je woorden moet zeggen en wat ze betekenen.'* Opvallend is dat een aantal kinderen expliciet aangeeft daarbij vooral aan hun moeder denken, omdat zij degene is die de meeste tijd met hen doorbrengt en veelal de verzorgende taken uitvoert. *'Hoe mijn moeder mij opvoedt en hoeveel tijd ze bij mij is. Zij is degene die mij opvoedt. Zo is het altijd, altijd de moeder.'* *'Ik denk gelijk aan mijn moeder omdat zij zulke dingen zegt als we gaan nu eten of we gaan nu slapen.'*

Moeder en vader

Waar denken kinderen aan bij het woord moeder en vader? Het woord 'moeder' roept alleen maar positieve associaties op. Moeder is *'degene die voor je zorgt en je negen maanden draagt in haar buik.'* Maar ook degene die: *'werkt om geld te verdienen voor de kinderen', 'die kookt of je opvoedt'.*

De associaties met het woord 'vader' zijn deels even positief maar deels ook minder positief. Dat heeft enerzijds met gezinssituaties te maken. In één van de groepen waar dit thema is besproken zijn bijna alle ouders uit elkaar en dat leidt al snel tot minder positieve associaties *'Ik zie hem bijna nooit.'* Maar het is anderzijds een weerspiegeling van het feit dat sommige vaders minder betrokken zijn bij kinderen. *'Bij mijn vader denk ik aan op de bank liggen, computeren en nooit naar mij bellen. Enkel mijn moeder belt naar mij. Ik denk aan een sukkel.'* Meerdere kinderen denken vooral aan geld verdienen bij hun vader, *'Dat hij mijn vader is en telkens werkt, hij werkt veel elke dag.'* Tot slot worden vaders door enkelen ook

geassocieerd met leuke dingen: *'frietjes bakken', 'spelletjes doen', of 'iemand die mij veel leert'*.

Later zelf een gezin?

De meeste kinderen willen later zelf ook een gezin, hoewel een enkeling dit niet ziet zitten en bijvoorbeeld alleen een huisdier wil (*'lekker rustig'*). Bij de vraag wat voor gezin ze zouden willen, geven kinderen over het algemeen te kennen dat ze twee of drie (soms vier) kinderen willen en een leuke partner (*'gewoon een aardige man die niet veel schreeuwt', 'een hele mooie vrouw'*). Enkeligen noemen ook huisdieren of een groot huis, een zwembad, mooie auto's, een leuke baan. Een enkeling heeft al een heel specifiek toekomstbeeld. *'Ik wil in New York wonen. Een man, een jongen en een meisje en een Chihuahua, en een goede baan.'* *'Een tweeling, gewoon. Ik wil later boswachter worden.'*

Als kinderen expliciet de vraag wordt voorgelegd wat ze zouden prefereren, één of vier kinderen, kiezen de meesten voor vier. Dit is niet hun ideaalbeeld, maar de meeste kinderen zijn het erover eens dat het ideale gezin tenminste twee kinderen telt, omdat dat voor de kinderen veel leuker is. *'Het lijkt mij veel gezelliger, je kunt meer doen. Als je bijvoorbeeld met één kind naar een pretpark gaat, lijkt mij dat minder gezellig.'* *'Als je in je eentje bent, dan zitten je ouders druk te praten met iemand en heb jij niemand om mee te praten.'* Bovendien zijn enig kinderen volgens sommigen verwend of zijn ze niet gewend om te delen. *'Als enig kind leert het kind niet om met anderen om te gaan en te delen.'*

Het voordeel van enig kind zijn is volgens een enkeling wel weer dat je dan meer aandacht krijgt.

Moeders en vaders

Een belangrijk onderwerp, zoals ook in de enquête, betrof het verschil in rollen van moeders en vaders. Zijn er verschillen er tussen moeders en vaders? De meeste kinderen zien inderdaad verschillen. Deze sluiten aan bij de bevindingen uit de enquête. Wie het strengst is, wisselt van gezin tot gezin, maar ook per domein.

'Mijn vader vindt het prima als ik alleen naar huis loop, mijn moeder gaat me dan weer ophalen. Van mijn vader moet ik vroeg naar bed.'

Vaders zijn soms toegeeflijker als het gaat om computeren, of 'letten minder op dingen'. Maar sommigen 'praten strenger' dan moeders. Sommige antwoorden weerspiegelen dat moeders de hoofdopvoeders zijn, die meer tijd doorbrengen met de kinderen en daarom ook meer regels stellen. *'Mijn vader heeft een drukke baan. Hij is meestal op zijn werk. Ik ga met mijn moeder naar buiten. Mijn vader vindt alles wel goed, mijn moeder zegt dat ik op tijd naar bed moet gaan en goed moet eten, gezond eten en mij netjes moet aankleden.'*

De gezinssituatie is ook van invloed op de antwoorden van kinderen. Sommige kinderen met gescheiden ouders geven ook aan dat het er bij hun vader, als ze daar zijn, 'makkelijker' aan toe gaat (of dat ze vooral leuke dingen doen als ze bij hun vader zijn).

Moeders zijn belangrijker voor de emotionele ondersteuning. Kinderen kunnen meestal beter met haar praten, al zeggen enkele kinderen eigenlijk met beide ouders niet veel te kunnen praten omdat ze er zo weinig zijn. Vaders worden meer genoemd om leuke dingen buitenshuis mee te doen.

Een goede opvoeding

'Als ik later kinderen krijg, een jongen of meisje, maakt niet uit, dan wil ik dat ze een goed leven hebben, kleren krijgen, ik wil ze een kamer geven, soms naar het bos gaan of iets anders met ze doen, of uit eten gaan.' (meisje, autochtoon, groep 8)

Hoe willen kinderen zelf later opvoeden, wat willen ze anders dan hun eigen ouders doen en wat hetzelfde, of: wat is eigenlijk een goede opvoeding? De kinderen benadrukken veelal het belang van een goede balans ('niet te streng en niet te lief', 'vrijheid maar niet teveel'). Het is belangrijk om regels te stellen en bijvoorbeeld te zorgen dat kinderen goed eten, naar buiten gaan of boeken lezen. 'Niet elke dag patat eten, op tijd naar bed en op tijd thuiskomen'. 'Wel lief voor ze zijn.

Maar niet steeds zeggen pak maar dat snoepje. Je kind wordt anders moddervet. Je moet wel grenzen geven.' Enkele allochtone kinderen noemen het van belang dat kinderen leren wat goed en slecht is (bijv. roken, alcohol, stelen).

Hoewel iedereen het eens is dat regels en regelmaat van belang zijn, moet het stellen of laten naleven van regels niet op een te strenge manier gebeuren. Straffen moeten passen bij een vergrijp en niet te streng zijn. En enige flexibiliteit bij ouders is wenselijk. Kinderen moeten de ruimte krijgen om een opdracht op te volgen, de toon moet niet te streng zijn. *'Niet te snel straf geven, niet als je één keer ruzie hebt gelijk huisarrest, als je je bord niet leeg eet naar je kamer gaan, zou ik niet doen.'* *'Ik zou niet te streng zijn, soms zijn mijn ouders heel streng, dan trek ik mij terug.'* *'Ik moet elke dag een kwartier piano spelen. Dan zegt mijn vader heel boos nu moet je piano spelen!' Je kan je kind ook gewoon even herinneren dat ze nog piano moet spelen. Ik schrik dan heel erg als hij het zo boos zegt.'*

Kinderen vinden het niet alleen belangrijk dat er regels zijn, maar benadrukken ook het belang van kinderen af en toe verwennen, door iets leuks met ze te gaan doen of ze iets te geven. *'Goed verzorgen, niet erg streng tegen ze zijn. Leuke dingen doen, dingen leren zoals brood smeren, veters strikken. Ook verwennen met leuke dingen.'*

Gevraagd is hoe zijzelf in de toekomst kinderen zouden opvoeden. Sommige kinderen zeggen als ouder meer tijd met kinderen te willen doorbrengen of meer met ze te willen spelen. Een meisje benadrukt bijvoorbeeld dat ze niet zo jong kinderen zou willen als haar moeder, want die is 32, studeert nog en heeft daardoor weinig tijd voor haar. Andere kinderen noemen niet zozeer tijd of aandacht, maar leggen juist de nadruk op materiële ondersteuning van kinderen *'een mooie kamer en speelgoed geven'*. Een enkel kind benadrukt expliciet dat er niet geslagen moet worden in de opvoeding. *'Anders gaan ze later ook hun eigen kinderen slaan.'*

Verder geven verschillende kinderen tips aan ouders. Zoals: *'Beter luisteren naar kinderen.'* Daarmee wordt bedoeld dat kinderen ook zelf mogen beslissen wat voor sport ze willen doen. Of: *'Niet kinderen beschuldigen als je niet hebt gezien dat ze iets hebben gedaan. Dat doen ouders heel vaak,'* *'Meer bij de kinderen zijn en minder werken,'* *'Normaler tegen je kinderen doen (=niet schelden) en meer vrijheid geven,'* *'Niet straffen maar uitleggen,'* *'Als je ruzie hebt niet meteen een boze stem gebruiken tegen je kind, maar rustig uitleggen waarom je dat vindt,'* *'Geen energydrinks geven,'* *'Doordeweeks op tijd naar bed en in het weekend later, dan is het bijzonder.'* Een aantal allochtone kinderen wil *'zakgeld krijgen'*, een aantal anderen *'meer zakgeld'*.

Wat kinderen belangrijk vinden is ook af te lezen uit hun antwoorden op de vraag wat ze het allerleukste vinden om met hun ouders te doen en wat kinderen nodig hebben als ze opgroeien. Wat de eerste vraag betreft: spelletjes doen 'met z'n allen' maar ook uitjes of samen de stad in worden erg gewaardeerd, evenals op vakantie gaan. Maar kinderen noemen ook specifieke kleine dingen als: *'Mijn vader deed vroeger altijd een grappig stemmetje na bij mijn ijsbeerknuffel, dat vond ik heel leuk.'* Samen muziek maken, in bed kletsen met je moeder, voetballen met je vader, op de bank samen een film kijken, allemaal leuke dingen die kinderen samen met hun ouders doen. Over wat kinderen nodig hebben om goed op te groeien zijn kinderen kort: het belangrijkste is liefde en aandacht.

3.3 *Gezin en echtscheiding*

'Het is normaal als ze uit elkaar willen, maar liever niet mijn ouders.' (jongen, allochtoon, groep 8)

Een ander onderwerp dat is besproken betrof scheiding. In recente onderzoeken komt steeds duidelijker naar voren dat kinderen vooral veel last hebben van conflicten rond en voorafgaand aan een scheiding (bijv. Spruijt, 2003). Bij elkaar blijven voor de kinderen is dus niet altijd de beste oplossing. Hoe kijken kinderen er tegenaan?⁷

Allereerst is gevraagd wat de kinderen beter vinden: dat ouders bij elkaar blijven voor de kinderen als er veel ruzie is, of dat ze dan uit elkaar gaan. De kinderen zijn hierover verdeeld. Een deel vindt dat ouders er alles aan zou moeten doen om bij elkaar te blijven, en ziet vooral nadelen van scheiding. *'Ik zou dan in relatietherapie gaan, dan worden ze misschien weer vriendjes. Blijven ze gewoon*

7 In een aantal groepen hebben opvallend veel kinderen gescheiden ouders. Op hun beleving van scheiding is niet al te diep ingegaan, vanwege gevoeligheden die dit kan opleveren in de groep. Als het over scheiding en het ouderschapsplan ging, werden de kinderen van gescheiden ouders op een gegeven moment soms ook wat stiller. Maar anderen vertelden openhartig over hun gezinssituatie.

thuis en kunnen ze de kinderen genoeg aandacht geven.' 'Uit elkaar gaan is niet zo leuk voor het kind. Misschien hebben ze later spijt en anders kunnen ze dat nooit meer goed maken.' 'Ik zou weglopen als ze gingen scheiden. Dan zou ik naar familie gaan.'

Anderen benadrukken juist dat elke dag ruzie ook niet fijn is voor kinderen. Zeker als ouders veel ruzie hebben, kunnen ze beter uit elkaar gaan. *'Liever scheiden dan elke dag ruzie. Anders moeten ze tijdelijk uit elkaar als proef. Als ze dan tot rust zijn gekomen, dan kunnen ze weer samenwonen. Als het daarna nog steeds niet lukt dan moeten ze pas scheiden.'*

'Beter als ze uit elkaar gaan, voor hetzelfde geld liggen de kinderen te slapen en maken ze veel ruzie en hoor je ze schelden als je in je bed ligt.' Een enkeling is zelfs bang dat ze elkaar wat zouden kunnen aandoen als ze bij elkaar blijven. *'Als ze veel ruzie zouden maken, dan kunnen ze elkaar ook dood maken, dus ze kunnen maar beter scheiden als ze ruzie maken. Maar natuurlijk niet gelijk bij kleine ruzies.'* Slechts een enkel kind noemt een voordeel van het hebben van gescheiden ouders: je wordt extra verwend.

Ouderschapsplan

Kinderen die een scheiding meemaken, kunnen te maken krijgen met conflicten tussen scheidende partijen, met uitwonende ouders met wie ze het contact deels verliezen, en/of met nieuwe partners van de verzorgende of uitwonende ouder. Om te voorkomen dat dit allemaal spanningen en conflicten oplevert, zijn ouders met ingang van 1 maart 2009 verplicht om bij scheiding een ouderschapsplan op te stellen. In het plan moeten afspraken worden gemaakt over zorgverdeling, kinderalimentatie en informatie-uitwisseling tussen ouders. Aan de kinderen is de vraag voorgelegd wat zij hiervan vinden en of zij vinden dat dit een bijdrage kan leveren aan het verminderen van de echtscheidingsproblematiek.

De kinderen vinden het een goed idee dat ouders tegenwoordig afspraken moeten maken als ze scheiden, en die afspraken vastleggen in een ouderschapsplan. Wat moeten ouders in zo'n plan afspreken volgens kinderen? Ze vinden het vooral heel belangrijk dat ouders afspreken waar de kinderen gaan wonen en wanneer de kinderen hun ouders bij wie ze niet wonen zien. *'Dan zien ze elkaar misschien vaker.'* Het is belangrijk dat ze beide ouders geregeld blijven zien. *'Op een rustig moment moeten ze praten over waar de kinderen gaan wonen. Of ze hier (in het oude huis) blijven wonen of ergens anders.'*

Het is overigens wel de vraag wat afspraken over bezoeksregelingen waard zijn, benadrukt één meisje. Bijvoorbeeld: of vaders zich eraan houden. Ze heeft zelf negatieve ervaringen met haar vader in dit opzicht. Een aantal kinderen benadrukt dat kinderen zelf moeten of mogen meebeslissen bij wie ze wonen. Veel kinderen vinden het van belang dat ouders afspreken geen ruzie te maken, althans niet waar de kinderen bij zijn (maar nog liever helemaal niet). *'Het is toch helemaal niet fijn als ze ruzie maken. Je kan zomaar binnenkomen en dan zie je nog steeds dat ze ruzie hebben.'* Ook belangrijk is dat ouders kinderen niet bij ruzies betrekken.

Slechts enkele kinderen denken echt aan afspraken over de opvoeding, bijvoorbeeld 'hoeveel snoep je mag' of 'hoe laat je naar bed moet'. Een aantal kinderen geeft aan dat het belangrijk is dat ouders na een scheiding bij elkaar in de buurt blijven wonen. Bijvoorbeeld naast elkaar, zoals bij één jongetje het geval is. En zeker niet in een ander land, zoals de moeder van een ander jongetje die in Duitsland woont. Sommigen zien graag dat ouders afspreken dat ze toch af en toe dingen gezamenlijk blijven doen als gezin. *'Bijvoorbeeld kerstavond samen vieren'* of zelfs *'Als gezin op vakantie gaan.'*

Kinderen verschillen in wat zij de beste oplossing vinden als ouders scheiden. Enkelenvinden co-ouderschap belangrijk, want kinderen moeten door beide ouders opgevoed (blijven) worden, ook bij ruzie. *'Als je ruzie hebt moet je uit elkaar gaan. Dan het beste een paar dagen bij vader en een paar dagen bij moeder. Anders ga je dit later ook doen. Anders heb je later kans dat jij ook gaat scheiden.'* Anderen zijn pragmatischer en zouden bijvoorbeeld doordeweeks het liefst bij hun moeder wonen omdat vader veel werkt. *'Dus hij kan niet voor me zorgen.'*

3.4 *Gezin en werk*

Een volgend onderwerp dat aan de orde is gesteld in de gesprekken is werk. In hoeverre willen kinderen later werken als moeder of vader? Hoe zien ze de taakverdeling en wie zorgt voor de kinderen?

De meerderheid ziet het meeste in een patroon waarbij beide ouders werken. Dan heb je meer geld, zoals enkelen eraan toevoegen. Tegelijkertijd vinden ze het belangrijk dat ouders ook voldoende tijd hebben voor kinderen. Dat geldt het meest voor moeders. In de ideaalbeelden van kinderen blijft het 'anderhalfverdienschap' dominant. Meisjes zeggen vaak dat ze liever parttime zouden willen werken, bijvoorbeeld aansluitend bij de schooltijden van de kinderen. Jongens geven daarentegen het meest te kennen de hele week te willen werken, hun partner *'kan een paar dagen werken'*. Maar weinig meisjes denken als moeder een voltijd baan te willen. *'Ik wil drie dagen werken, op dinsdag donderdag en vrijdag als de kinderen op school zijn.'*

Een deel van de kinderen, meestal meisjes, ziet wel wat in een model waarin beide ouders elkaar afwisselen. De ene ouder werkt de ene dag, de andere de andere dag. Slechts in één groep, met alleen allochtone kinderen, vinden enkele kinderen dat moeders beter helemaal thuis kunnen blijven voor de kinderen. Deze mening weerspiegelt de situatie van veel kinderen in deze groep op dit moment: hun moeders zijn vaker thuis en er wordt minder op crèches of buitenschoolse opvang teruggevallen. Veel kinderen op andere scholen hebben wel ervaring met professionele kinderopvang.

De opvatting over kinderopvang verschilt onderling, maar de teneur is niet al te positief. Als ze de keuze hebben, gaat de voorkeur uit naar oppassen door oma (en opa) of andere familieleden. Soms *'omdat je die kunt vertrouwen'*, maar ook omdat

'ik alles van ze mag'. Hoewel kinderen eigenlijk weinig negatieve ervaringen noemen als ze zelf op de opvang hebben gezeten, hebben ze toch hun twijfels of het een goed idee is kinderen daar achter te laten. 'Ik vind de crèche op zich ook wel goed. Ik zat vroeger op de crèche, mijn vriendinnetje die ik nu nog steeds heb, ken ik daarvan. Maar je weet dat niet zeker, of je kind goed kan opschieten met de andere kinderen. En, als er één huilt, huilen ze allemaal.' Interviewer: *'Als je had mogen kiezen, crèche of familie?'* K: *'Dan toch liever bij familie.'*

Het minst positief zijn de kinderen over de buitenschoolse opvang, vooral omdat het daarop aangewezen zijn betekent dat kinderen minder vrijheid hebben. *'Als je liever wilt buitenspelen met vrienden dan kan dat niet, omdat je op de nso zit en je ouders je dan eerst toestemming moeten geven.'* *'Mijn vader en moeder hebben vaak hun mobiel uit staan en dan kan ik niet afspreken.'* Enkele kinderen zeggen ook dat ze het fijner vinden om alleen thuis te zijn dan op de buitenschoolse opvang. *'Alleen thuis is leuker, dan kun je lekker computeren en iets eten.'* Een jongen heeft tot slot nog een andere oplossing. *'Als je nou zorgt dat je een wat ouder kind hebt, dan kan hij voor het baby'tje zorgen.'*

In één gesprek kwam tot slot de invloed van werk op ouders ter sprake. Kinderen hebben er op zich geen problemen mee dat ouders werken, maar wel als het werk teveel vergt van ouders en dat thuis wordt afgereageerd. *'Soms worden ze boos op de kinderen omdat ze gestrest zijn van hun werk.'* *'Het zou goed zijn als ze op hun werk ergens hard in zouden kunnen knijpen, zodat al hun woede weggaat.'*

3.5 Gezin en omgeving

'Met meester X praat ik veel. Als er iets niet goed is op school. Ook met mijn opa en oma en andere oma. Met mijn ene oma kan ik heel goed praten, ik durf meer te zeggen. Haar zie ik ook vaker. Mijn andere oma is bezorgder en zegt het sneller tegen mijn moeder als ze zich zorgen maakt.' (jongen, autochtoon, groep 8)

Het laatste onderwerp dat in de kringgesprekken is besproken betrof de omgeving van het gezin. Het belang van andere volwassenen naast de eigen ouders of verzorgers en hoe kinderen de buurt zien. Dit onderwerp, de buurt als pedagogische context, heeft recent in toenemende mate aandacht in onderzoek en beleid (zie bijv. RMO/RvZ, 2009).

Een aantal kinderen noemt burens als belangrijk, ze kunnen er goed mee praten of gaan er vaak spelen. Sommige burens waren ook op cruciale momenten een bron van steun. *'Ik ga er altijd pannenkoeken eten. Ook op maandag, als mijn vader en moeder er niet zijn, omdat ze werken, dan ga ik altijd naar de burens toe en daar eten.'* *'De buurvrouw is heel lief en zo. Zij waren ook de eersten die erbij waren die*

voor ons opkwamen toen mijn vader was overleden. Andere burens ook, maar die zijn verhuisd.'

Voor anderen zijn juist opa's en oma's meer van belang. *'Opa en oma: ik kan ze alles vertellen, we doen altijd wel iets leuks, naar het spoorwegmuseum, schaatsen, bowlen.'* Er is overigens geen grote behoefte om oma's en opa's vaker te zien, behalve als deze in het buitenland wonen. Veel kinderen zien hun oma en opa al geregeld, van andere kinderen zijn opa's en oma's soms al overleden.

Voor een klein aantal is een docent op school een belangrijke persoon om mee te praten over van alles. *'Mijn moeder gaat stressen als ik iets thuis vertel. Op school, aan de meester kan het wel, hij geeft om ons.'* *'Soms zegt hij dat we net zijn kinderen zijn, alle veertien!'* Opvallend is dat dit vooral veel geldt voor de allochtone kinderen van de concentratieschool met wie we spraken. Hun antwoorden komen overeen met het beeld uit de enquête, dat zowel docenten als tantes en ooms of neven en nichten gemiddeld belangrijker zijn voor hen. Vooral met tantes blijkt veel gepraat te worden en de betreffende docent op school is 'als een vader' voor de klas. *'Mijn tante, die neemt me tenminste serieus'* *'Mijn tante is hulpverlener dus die kan goed met mij praten.'* De betreffende groep is ook de enige groep waar wordt gewaarschuwd dat niet te veel met andere volwassenen moet worden besproken want: *'Volwassenen vertellen alles door, vooral bij Turken!'* De kinderen op deze school zijn niet erg geneigd met burens te praten. Liever houden ze het bij de eigen familie en bij de docent op school.

De buurt als medeopvoeder

Kinderen staan ambivalent tegenover de buurt als medeopvoeder. Op zich vinden ze het fijn als burens opletten en overlastgevende jongeren aanspreken. *'Bij ons in de buurt zijn niet de liefste jongens. Ze hadden de fiets van haar (wijst naar klasgenootje) zus gestolen en op het oud en nieuw vuur gegooid. Haar moeder heeft bij burens een briefje in de bus gedaan me de vraag of ze iets gezien hebben.'*

Maar wanneer mag gedrag gecorrigeerd worden? Kinderen vinden het niet altijd leuk als ze op staat aangesproken worden door volwassenen op hun gedrag. *'Op straat doe ik dingen die ik niet van mijn ouders mag. Als anderen er iets van zouden zeggen, zou ik boos worden. Dan zou ik zeggen dat ze dat niet meer moeten doen.'*

Als kinderen iets doen wat echt niet mag, dan is het volgens hen gerechtvaardigd om corrigerend op te treden, hoewel het lastig is om zelf aangesproken te worden. *'Bij iets ergs mag je het wel zeggen, maar als het wat minder erg is dan niet.'* *'Als ze het tegen mij zeggen vind ik het niet zo fijn, tegen andere kinderen vind ik het niet zo erg. Als kinderen iets doen wat echt niet mag, dan wel.'*

Maar door een aantal kinderen wordt het niet gewaardeerd als verhalen over kattenkwaad terugkomen bij ouders. *'Ik wil het zelf aan mijn moeder vertellen als ik iets gedaan heb. Als ze het van anderen zou horen vertrouwt ze me niet meer.'*

Overigens gaan ouders ook niet altijd 'mee' in wat de burens vinden. *'Ik had kerstbomen verzameld en in de fik gestoken, toen waren ze naar mijn ouders gegaan, die zeiden tegen hun dat zij dit vroeger ook wel eens hadden gedaan. Als ik*

een auto in de fik zou steken, zou het anders zijn. En als ik 's avonds buiten ben en ik zie iemand door het raam kijken dan ben ik best wel blij.'

3.6 Conclusie

Het beeld uit de enquête dat kinderen tevreden zijn over hun ouders en de opvoeding, wordt bevestigd in de kringgesprekken. Het ideale beeld van een gezin, zoals zij dat zelf later willen is een vader, moeder en twee kinderen. Regels zijn volgens de kinderen belangrijk in de opvoeding. Het gaat erom een goede balans te vinden tussen zorgzaamheid, lief zijn, vrijheid, leuke dingen doen en het hanteren van grenzen en regels. Daarnaast is het belangrijk dat kinderen het verschil tussen goed en slecht leren, voor henzelf (teveel snoep is slecht), maar ook in de relatie met anderen (niet schelden). Straffen maakt daarom onderdeel uit van de opvoeding, maar moet in de juiste verhouding staan tot het vergrijp. Ouders moeten wel goed luisteren naar hun kinderen en niet te snel boos worden. Kinderen moeten kunnen uitleggen waarom ze iets gedaan hebben. Ouders moeten ook niet te snel oordelen, maar de kinderen hun kant van het verhaal laten vertellen. Wat kinderen het allerbelangrijkste vinden in de opvoeding, is liefde en aandacht. Samen met hun ouders leuke dingen doen.

Als ouders besluiten om uit elkaar te gaan, vinden kinderen het belangrijk dat ze zaken goed regelen voor hun kinderen. Duidelijke afspraken over wanneer de kinderen hun beide ouders zien. Het is voor kinderen belangrijk dat ze contact blijven houden met beide ouders. Uit de reacties van de kinderen blijkt dat voor hen beide ouders verantwoordelijk zijn en blijven voor de opvoeding, ook na een scheiding. Als één van beide ouders de afspraken niet nakomt, wordt dat als heel negatief ervaren.

Kinderen verwachten dat zij later als ze zelf ouders zijn, allebei blijven werken aangezien dat financieel aantrekkelijk is. Het ideale beeld is wel 'anderhalfverdienerschap'. Waarbij de meisjes aangeven dat ze parttime willen gaan werken en de jongens fulltime. Een deel van de kinderen (vooral meisjes) ziet ook wel wat in het gelijkelijk verdelen van de opvoedingstaken en werken. Het liefst zien zij dat de familie, opa's en oma's, de opvang van de kinderen verzorgen als zij aan het werk zijn.

Kinderen kunnen er baat bij hebben als er volwassenen buiten het gezin zijn in hun omgeving op wie ze ook kunnen terugvallen of die op hen letten (zie ook RMO/RvZ, 2009). In de gesprekken is nagegaan of er naast de ouders nog andere volwassenen zijn die deze rol vervullen. De buurtbewoners, de familie en de docent worden door de kinderen als belangrijke volwassenen genoemd, steeds door een deel van de kinderen. De burens zijn belangrijk als direct sociaal netwerk waar kinderen een

beroep op kunnen doen als er iets (naars) gebeurt. Familieleden, grootouders, maar ook ooms en tantes zijn belangrijke volwassenen waarmee ze zowel leuke dingen doen als kunnen praten.

Over het idee van de buurt als medeopvoeder zijn de kinderen ambivalent.

Natuurlijk is het prettig als buurtbewoners opletten en 'oudere' kinderen aanspreken als ze zich hinderlijk gedragen. Maar ze moeten zich ook niet teveel of te snel met kinderen bemoeien.

4 *Chatgesprekken met jongeren*

Inleiding

In het vorige hoofdstuk beschreven wij uitkomsten van kringgesprekken met kinderen tot 12 jaar die we voor dit onderzoek uitvoerden. Ook met jongeren van 13 tot 18 jaar zijn voor dit onderzoek groepsgesprekken gehouden. Anders dan bij de kinderen is dit via internet gebeurd. Het voeren van een discussie via internet sluit goed aan bij hun leeftijdsfase. *Face-to-face* zijn jongeren niet altijd even geneigd openlijk over opvoeding te praten met leeftijdgenoten (Naber e.a., 2008).

Door gebruik te maken van de anonimiteit van het internet werd de jongeren meer veiligheid geboden.

Er zijn acht chatsessies met jongeren georganiseerd. De belangrijkste resultaten uit de enquête van jongeren zijn aan hen voorgelegd aan de hand van de vier onderscheiden thema's: 'gezin/gezinssamenstelling', 'opvoeding', 'gezin en omgeving' en 'gezin en economie'.

In de volgende paragraaf beschrijven we hoe dit deelonderzoek is uitgevoerd en wat voor jongeren we hebben gesproken. Daarna komen per thema de uitkomsten aan de orde. We besluiten het hoofdstuk met enkele conclusies.

4.1 *Werkwijze*

Voor de chatsessies zijn jongeren geworven via onderzoeksbureau Q-rius (zie ook hoofdstuk 1). Q-rius heeft voor het houden van de gesprekken een virtuele omgeving gecreëerd. Een jonge onderzoeker van het Verwey-Jonker Instituut heeft de gesprekken met de jongeren gevoerd. Evenals bij de kringgesprekken gebeurde dit aan de hand van een topiclijst. Deze ging in grote lijnen over dezelfde onderwerpen als de kringgesprekken, maar had wel een andere invulling, afgestemd op jongeren.

Aan het begin van beide chatsessies zijn de jongeren kort geïnformeerd over het onderzoek en de thema's die tijdens de chatsessie centraal zouden staan. De eerste chatsessie richtte zich op de thema's gezin(samenstelling) en opvoeding. Tijdens deze chatsessie werden vragen gesteld als: 'Vinden jullie dat je ouders je voldoende begrijpen en voldoende steun bieden?' en 'Waarover verschillen jij en je ouders wel eens van mening of waar hebben jullie ruzie over?' In de tweede chatsessie is aandacht besteed aan de thema's gezin en omgeving en gezin en werk. Tijdens

deze sessie zijn onder andere de volgende vragen aan bod gekomen: *'Stel dat je later zelf een gezin hebt, zou je dan ook een baan willen naast je gezin?'* en *'Heb jij naast je ouders en broertjes en zusjes nog andere volwassenen die belangrijk voor je zijn?'*

Zoals uiteengezet in hoofdstuk 1 zijn de gesprekken gehouden met vier subgroepen, variërend in leeftijd (13-15 en 16-18) en sekse. Met elke groep zijn twee sessies gehouden, één in december en één in januari. In totaal betrof het dus acht groeps gesprekken met zes tot acht jongeren. Aan de chatsessies namen in totaal 30 jongeren deel. Zes jongeren deden maar aan één sessie mee, de rest was bij beide sessies deelnemer. De verdeling naar geslacht was exact gelijk: 15 jongens en 15 meisjes. Aan de chatsessies namen drie jongeren van 13 jaar, zes jongeren van 14 jaar, vijf jongeren van 15 jaar, vijf jongeren van 16 jaar, zes jongeren van 17 jaar en vijf jongeren van 18 jaar deel. Tweederde van de jongeren was van niet westerse afkomst. Ongeveer de helft van de jongeren volgt een lage opleiding: vmbo (9) of mbo (5). De rest volgt een hogere opleiding: havo (3), vwo (10), hbo (1), wo (2).

Meer dan 60% van de jongeren was afkomstig uit een stad. De jongeren kenden elkaar niet.

De verwachting was dat jongeren meer open zouden zijn over hun opvoeding dan in een *face-to-face* groeps gesprek. De gesprekken waren door de keuze voor deze methode immers anoniemer. Die verwachting is gerealiseerd. De jongeren hebben veelvuldig op elkaar gereageerd en gingen gemakkelijk met elkaar in gesprek. Daarnaast waren ze heel direct naar de interviewer. Als ze van mening waren dat een bepaald onderwerp te lang werd besproken, werd aan de interviewer gevraagd of hij geen nieuwe vraag had. De taal bij de chatsessies was duidelijk herkenbaar als 'snelle' jongerentaal ('vet cool'), maar leek verder niet veel af te wijken van taal die de onderzoekers kennen uit *face-to-face* gesprekken met dezelfde leeftijdsgroep, behalve door het gebruik van afkortingen en *smilies*.

4.2 *Gezin en opvoeding*

Gezinsamenstelling

Allereerst is besproken of jongeren zelf later een gezin willen en hoe dit er uit zou moeten zien. Bijna alle jongeren willen later zelf een traditioneel gezin met twee kinderen, liefst een jongen en een meisje en natuurlijk een lieve partner. Drie kinderen is het maximum. *'Ja, maar ik wil maar twee kinderen het liefst ... niet meer, anders wordt het te druk.'* *'Ja, een vrouw en een jongen en een meisje en heel misschien nog een kind.'* Maar één meisje geeft aan dat haar ambitie is om te werken in plaats van een gezin te beginnen.

Hoewel de meeste jongeren wel een gezin willen, geven ze expliciet aan dat dit voorlopig nog niet aan de orde is. De gemiddelde leeftijd in 2008 waarop vrouwen hun eerste kind krijgen, is in Nederland momenteel 29,4 jaar (CBS, bevolkingsstatis-

tiek), wat vrij hoog is in vergelijking met andere landen. Dat zien we terug bij de jongeren, ze willen pas kinderen als er sprake is van voldoende bestaanszekerheid. Ze willen hun studie hebben afgerond en een baan hebben, dus zo rond hun 30ste en zeker niet voor hun 25ste. Naast zekerheid speelt een rol dat de jongeren eerst nog willen genieten van de vrijheid. *'Ik wil eerst een goede baan, leuke vriend en dan kijken of kids mogelijk zijn.'* *'Eerst carrière maken en doen wat ik wil zoals reizen maken en zo.'* *'Ja, eerst een beetje avontuur, want met kleine kinderen gaat dat niet zo goed.'* Van belang is dat je een goede stabiele relatie hebt voordat je aan kinderen begint. *'Maar dan moet ik op zijn minst een paar jaar samen zijn met een vriendin, want ik ga niet met iemand waarmee ik een half jaar samen ben op mijn 30ste aan kinderen beginnen.'*

Verschillen tussen vaders en moeders

Een belangrijk onderwerp in het onderzoek zijn de verschillende rollen van vaders en moeders in de opvoeding. In de chatsessies is aan de jongeren gevraagd of er een verschil is tussen vaders en moeders in de wijze waarop ze opvoeden. De jongeren zijn het in alle chatsessies met elkaar eens dat vaders minder bezorgd zijn dan de moeders en wat gemakkelijker wat betreft de regels. *'Vaders zijn minder bezorgd dan moeders'* en *'Ja, vaders laten meer dingen toe.'* Volgens hen komt het omdat de betrokkenheid bij de opvoeding vooral bij de moeders ligt en vaders wat meer op een afstand staan. *'Meestal zijn de moeders intensief met de opvoeding bezig en kijken vaders er anders tegen aan.'*

Uit de enquête onder jongeren bleek al dat moeders vooral een rol spelen bij het vaststellen van de regels en dat de invloed van vaders verschilt per onderwerp.

Uit de enquête bleek tevens dat jongeren van mening verschillen over wie het strengst is. De chatgesprekken met de jongeren maken duidelijk dat het antwoord op deze vraag afhangt van het onderwerp waarover het gaat. Vaders zijn wat gemakkelijker als het gaat om uitgaan of taken doen in het huishouden. *'Vaders zeggen meestal dat je later mag, van moeder moet je eerder thuis zijn.'* *'Mijn moeder vindt het belangrijk dat ik mijn kamer opruim, mijn vader niet echt.'* *'Ik mag bijvoorbeeld van mijn vader vaker achter de computer.'* Maar als het om zaken zoals school of huiswerk maken gaat, zijn vaders soms weer strenger. *'School vindt mijn vader wel belangrijk, daar is hij wat strenger mee.'*

Een ander verschil tussen vaders en moeders is dat de moeders zich meer met de persoonlijke zaken bemoeien en vader meer actief zijn in dingen ondernemen met de kinderen. De jongeren, zowel de meiden als de jongens, geven aan meer emotionele ondersteuning van hun moeder te krijgen en met haar vaker persoonlijke zaken bespreken. *'Ik heb zowel met mijn moeder als vader wel diepgaande gesprekken, maar ik denk toch wel dat ik misschien wel met mijn moeder wat beter kan praten.'* *'Mijn vader geeft ook wel gevoel, maar alleen op een andere manier.'*

'Als je geen moeder hebt, kan je over niks praten zowat en ga je in je eentje leven en je afsluiten voor dingen.'

Met de vaders doen zij meer 'doe-dingen' in plaats van praten.

O: 'Maar mijn vader doet wel andere dingen, zoals hockeytraining geven en zo.'

M: 'Dan is dat weer een vadataak.'

Ma: 'Mijn moeder weet altijd wanneer er iets is.'

Dat de moeders meer betrokken zijn bij de opvoeding heeft volgens de jongeren te maken met de taak- en werkverdeling die er in de meeste gezinnen geldt, waarbij moeders de meeste tijd doorbrengen met de kinderen dan de vaders en dus beter aanspreekbaar zijn. *'Moeders die doen een beetje het huishouden en het kind valt daar volgens mij ook onder.'* *'Nou mijn moeder was altijd vroeger thuis en dan ging mijn vader werken. Ik kreeg hierdoor wel een sterkere band met mijn moeder dan met mijn vader.'* *'Als ik iets wil vragen dan vraag ik het aan mijn moeder, waarschijnlijk omdat ze dan thuis is en mijn vader werkt.'* Maar als de moeders een baan buitenshuis heeft, betekent dit niet per definitie dat de vaders meer betrokken zijn. *'Mijn moeder is psychiater maar mijn vader heeft niet veel te maken met mijn opvoeding.'*

Opvoeding en relatie met de ouders

De jongeren zijn tevreden over de steun die zij van hun ouders krijgen en vinden dat hun ouders hen voldoende begrijpen. Als er problemen zijn stappen ze naar hun ouders toe voor advies. *'Ja, wanneer ik bijvoorbeeld een probleem heb doen ze hun best me te helpen.'* *'Ik had laatst een grote achterstand op school en ze hielpen mij daar allebei goed mee.'*

Ouders zijn veelal op de hoogte waar de jongeren zijn als ze niet thuis zijn en met wie ze omgaan. Ouders weten wel wie hun vrienden zijn. Vooral het mobiele telefoonverkeer heeft ervoor gezorgd dat er frequent contact is over wat de jongeren doen en waar ze uithangen. *'Ik moet bellen als ik naar huis kom.'* *'Dan sms ik ff.'* *'Mijn moeder belt om het half uur of zo, hahaha.'* De jongens geven iets vaker aan dat hun ouders niet alles weten over met wie ze omgaan. *'Nee, maar iedereen heeft geheimen voor zijn ouders.'*

Er is niet vaak sprake van ruzie of conflicten met hun ouders. Als er ruzies en conflicten zijn, deze gaan deze over zaken waarvan jongeren vinden dat ze zelf mogen en kunnen besluiten en ouders vinden dat ze zich daar nog tegenaan moeten bemoeien, zoals de eigen kamer, uitgaan en zakgeld. Jongeren willen zelf bepalen hoe hun kamer eruit ziet en zelf vaststellen wanneer het een troep is. Een andere bron van meningsverschillen is het uitgavenpatroon van de jongeren. De meesten hebben een baantje en willen zelf bepalen waaraan ze het geld uitgeven. *'Ik mag zelf bepalen wat ik wil als ik het maar zelf betaal.'* Als er onenigheid is, dan is de meeste gehanteerde strategie in gesprek blijven, proberen om de ouders alsnog over te halen: *'Sociale beïnvloeding.'* *'Soms leg ik me erbij neer, maar meestal ga ik erop door net zolang tot ik mag.'* Zolang ze begrijpen waarom een bepaalde regel gehanteerd wordt, zijn de jongeren wel geneigd om gehoorzaam te zijn; alleen als ze het niet begrijpen, komen ze in verzet. *'Maar als ik vind dat het nergens op slaat dan geef ik wel argumenten.'*

Voorlichtende taak van ouders

Uit de chatsessies blijkt dat jongeren bij hun ouders terecht kunnen met problemen en dat meningsverschillen veelal uitgepraat worden. Als het gaat om seksualiteit dan zijn er wel duidelijke grenzen aan wat jongeren met hun ouders willen delen of bespreken. De jongeren verschillen van mening of ouders een taak hebben in het voorlichting geven over seksualiteit. Eén groep meiden vindt dat je juist wel met je ouders daarover moet kunnen praten. Maar binnen veel gezinnen is praten nog een taboe. Daarom moet er volgens hen in ieder geval ook voorlichting op scholen gegeven worden, zodat jongeren weten hoe je bijvoorbeeld soa's of zwangerschap kunt voorkomen. Belangrijk is dat het gesprek niet op een te beladen manier gaat, praten over seksualiteit moet vooral op een spontane manier gaan en niet een verplicht onderwerp zijn tussen ouders en kinderen. *'Het is belangrijk dat de ouders weten dat ze gewoon open over mogen praten en dat het niet beschamend is.'* In de andere groepen vinden de jongeren het niet vanzelfsprekend dat je met je ouders over seksualiteit praat. *'Te gênant!!!'* Over seksualiteit praat je met vrienden en de school heeft daarin ook een voorlichtende functie, maar je ouders niet.

'Ik vind dat je ouders veel te dicht bij je staan om daar op een dergelijk niveau mee te praten.'

De meeste jongeren hebben voorlichting op school gehad tijdens de biologielessen, maar dat was niet altijd even zinnig of informatief. Ook bij de docenten geldt dat het lastig is om met een bekende over zoiets persoonlijks als seksualiteit te praten. De suggestie wordt gedaan dat niet je eigen docent de voorlichting geeft maar een buitenstaander. Een andere suggestie is dat voorlichting op scholen eerder gegeven zou moeten worden, bijvoorbeeld in groep acht van de basisschool. Internet is een belangrijke informatiebron als ze vragen hebben over seksualiteit.

Voorlichting over alcohol en drugs door ouders is geen probleem. Daarin hebben ouders wel een beschermende en voorlichtende functie. *'Over alcohol vind ik wel dat ouders duidelijk moeten maken dat het schadelijk is en zo.'* *'Mijn moeder is sowieso apart, die zou zelf coke voor me regelen, al zou het alleen zijn omdat ze dan weet dat het geen troep is wat ik zou nemen.'*

Eigen beeld ten aanzien van opvoeding

Hoewel het zelf krijgen van kinderen voorlopig nog geen kwestie is, willen de jongeren hun kinderen op dezelfde wijze opvoeden als zijzelf zijn opgevoed. Niet teveel verwennen, structuur bieden, niet te streng, maar ook niet te losjes. Het is wenselijk dat er duidelijke regels zijn, zodat een kind weet wat het kan verwachten van beide ouders en niet dat de ene ouder het wel goed vindt en de ander niet.

'Consequentie en eenduidigheid in een relatie zijn onmisbaar in de opvoeding van een kind.' *'Ze moeten wel op een lijn zitten.'* *'Je moet er samen uit zien te komen.'* Anderzijds vinden de jongeren het ook goed dat ouders verschillen, want dan vullen ze elkaar juist aan.

Belangrijk is dat ouders hun kinderen vertrouwen. Sterker nog, als ouders hen van alles gaan verbieden wordt het juist spannend om het wel te doen. *'Ik denk dat*

ik, omdat ik zo vrij gelaten word, ook niet echt iets ergs doe. Ik drink niet eens.’ ‘Ik denk dat als ouders hun kinderen dingen verbieden, dat ze het juist gaan doen omdat het spannend is.’ ‘Vertrouwen vind ik erg belangrijk, als elke ouder denkt dat hun kind van alles uithaalt, terwijl dat niet zo, is dat wel lullig.’

Als ze het later al iets anders zouden doen, dan willen de jongens dat zij als vader meer betrokken zijn bij de opvoeding. *‘De vader zou wel wat meer betrokken kunnen worden. Ik denk dat ik daar wel op zal letten als vader.’* De meiden willen later als moeder iets gemakkelijker met de kinderen omgaan. *‘Ik zou mijn kinderen lossen laten denk ik, maar dat zeg ik ook omdat ikzelf zou willen dat mijn ouders dat zouden doen.’* Maar over het algemeen zijn de jongeren tevreden over de wijze waarop hun ouders hen opvoeden en is dat voor hen een voorbeeld hoe zij later ook hun kinderen gaan opvoeden. *‘Ik vind mijn ouders heel chill.’ ‘Ik wil het liefste zijn zoals mijn moeder, qua opvoeding.’*

Echte adviezen naar hun ouders over de opvoeding hebben ze dan ook niet.

4.3 *Gezin en echtscheiding*

Opvoedingsplan bij scheiding

Aan de jongeren is ook de vraag voorgelegd of een ouderschapsplan een goede zaak is en of zij vinden dat dit een bijdrage kan leveren aan het verminderen van de echtscheidingsproblematiek.

Het maken van een ouderschapsplan vinden de jongeren een goed initiatief. De jongeren zijn het met elkaar eens dat kinderen het recht hebben om met beide ouders om te blijven gaan. Hierover moeten afspraken komen in zo’n plan. Een scheiding is nooit leuk voor kinderen en ouders moeten zorgen dat er goede afspraken gemaakt worden. Het helpt als er duidelijke afspraken zijn over wanneer je bij welke ouder bent. *‘Het moet duidelijk zijn voor de kinderen waar ze aan toe zijn, want het is dan een moeilijke tijd.’* Ook al gaan ouders veelal met ruzie uit elkaar en zijn zij het niet met elkaar eens, in het belang van de kinderen zouden ouders met elkaar in gesprek moeten blijven. *‘Ik vind dat ouders volwassen genoeg zijn om een plan te maken’. ‘Goede ouders kunnen sowieso redelijk onderhandelen, ze zullen wel moeten. Of ze nou boos zijn of niet, het gaat niet om hen. Het gaat om het welzijn van het kind namelijk. En zolang ze dat niet in gedachten houden vind ik het geen goede ouders.’* In zo’n plan moeten ook afspraken staan over hoe de ouders hun kinderen willen opvoeden en welke opvoedingsregels er gelden, vinden de jongeren.

Eigenlijk zouden jongeren ook betrokken moeten zijn bij de afspraken die gemaakt worden in zo’n ouderschapsplan, vinden ze. De jongeren zijn het niet met elkaar eens over vanaf welke leeftijd jongeren betrokken moeten zijn. *‘Zoiets van 13 jaar, als hij/zij zich als een puber gaat gedragen, dat je het kind niet meer in de hand kan houden, als hij z’n eigen regels gaat maken. ‘Vijftien ongeveer. Ik denk*

dat daarvoor een kind nog niet kan inzien en voor zichzelf kan bepalen wat wel en niet goed voor zichzelf is.' Anderen vinden dat je als kind altijd het recht hebt om mee te bepalen wanneer je bij welke ouder bent. *'Ik vind dat je als kind daar zelf ook inbreng in moet hebben.'* *'Ik vind dat zodra een kind duidelijk kan maken wat hij of zij wil, ongeacht de leeftijd dat daar naar geluisterd moet worden.'* *'Het is alleen wel lastig dat kinderen vaak niet durven te zeggen wat ze willen.'*

Een nieuwe partner van één van de ouders vinden de jongeren geen probleem als het een serieuze relatie is. Liefst niet te veel wisselingen van partners, want dat is volgens hen te verwarrend. *'Ik denk zelf dat als bijvoorbeeld de moeder een nieuwe relatie krijgt met een ander (een leuk persoon), dat een kind wel zo flexibel is om zich aan te passen aan een nieuwe situatie.'* *'Weet ik niet, want het is verwarrend, maar als het een goede relatie is....'* *'Als je een relatie hebt oké, maar dan niet elke drie maanden een nieuwe, en single vind ik ook best.'* Een nieuwe partner kan ook positief zijn, bijvoorbeeld een steun voor de alleenstaande ouder: *'Het kind heeft dan minder last van de zorgen die ouders meebrengen.'* *'Dan worden de ouders ook weer gelukkig en kunnen ze beter voor je zorgen.'* Het betekent echter ook dat je moet wennen aan een nieuw persoon in het gezin en het kan zijn dat het niet klikt. *'Mijn moeder heeft sinds een paar weken een nieuwe vlam, ik heb hem een keer gezien... en ik vind het persoonlijk nu nog wel moeilijk. Heb haar ook gezegd dat ik er zelf nog niet aan toe ben. (...). Ze moet inderdaad verder met haar leven, maar het is niet gemakkelijk.'* Of ze kunnen opschieten met de nieuwe partner, is afhankelijk van de rol die hij of zij op zich neemt. Duidelijk is dat de nieuwe partner zich niet als ouder moet opstellen. Hij of zij mag wel corrigeren als het gaat om de normale dagelijkse omgang met elkaar. *'Ze mogen wel zeggen doe eens normaal, ga rechtop zitten.'* *'Ja, want dat zijn opmerkingen die andere volwassenen ook maken, dan heb je het over normen.'* Maar beslissingen over opvoeding en regels over hoe laat je thuis moet zijn, dat moeten de 'echte' ouders vaststellen. *'Ze mogen wel ingrijpen als iets echt niet mag, maar echte beslissingen moeten op zijn minst overlegd worden met de echte ouder.'*

Ouders moeten vooral goed nadenken voordat ze besluiten om te gaan scheiden, vinden de jongeren, want de gevolgen voor kinderen zijn groot. Maar volwassenen moeten ook niet bij elkaar blijven voor de kinderen, die merken de spanning toch wel. Als tips noemen ze:

'Probeer er als vrienden uit te komen, want dan zijn er minder haatgevoelens en dat is vooral gunstig als er kinderen zijn.'

'Luister naar je kinderen, zorg dat alles duidelijk is voor kinderen, dat ze niet met vragen blijven zitten.'

'Eerlijk zijn en natuurlijk de ander niet zwart maken.'

'Zet je kind op de eerste plaats en zorg dat het kind niet de dupe wordt van de scheiding.'

4.4 *Gezin en werk*

In de chatsessie met de jongeren is gevraagd hoe zij de taakverdeling zien in de toekomst als ze een gezin hebben. Waren de meiden en jongens het tot nu toe aardig met elkaar eens, als het gaat om gezin en werk treden er wel wat verschillen op.

De jongens laten een zeer traditioneel beeld zien. Zij gaan ervan uit dat ze in de toekomst de kostwinner zullen zijn. Als de vrouw daarnaast wil werken hebben ze daar geen bezwaar tegen. *'Ik vind alles best, als ze wil werken moet ze dat doen. Als ik zodanig verdien dat zij niet hoeft te werken is het ook goed.'* *'Zij kan ook wel een klein beetje werken als ze het leuk vindt.'* *'Ja, zou ik wel willen omdat de vrouw dan eigenlijk niks echt doet.'* *'Nou, hangt ervan af, als ik later veel verdien dan hoeft het niet.'* *'Als man hoor je een baan te hebben is mijn mening, helemaal als je een gezin hebt.'* Dit komt veelal overeen met de thuissituatie bij deze jongeren waarbij de vader fulltime werkt en de moeder parttime. Volgens de jongens wordt het moeilijk om een gezin te combineren met allebei een fulltime baan. Als de kinderen eenmaal naar school gaan is het een ander verhaal. Als het niet te vaak is, kan kinderopvang wel een uitkomst zijn of je moet de werktijden op elkaar afstemmen. In de reacties van de jongens stelt niemand voor dat beide ouders dan parttime gaan werken. Op de vraag of een carrière mogelijk is wanneer je kinderen hebt, gaan de jongens ervan uit dat vrouwen eerder voor de kinderen zullen zorgen en dat het wel lastig is voor haar carrière. *'Ligt eraan wat je carrière van je vergt en hoe je partner daarin meegesleept wordt en hoeveel tijd er overblijft voor de kids.'*

De meiden hebben een minder traditioneel en meer geëmancipeerd beeld. Ze willen later allemaal een baan naast het gezin. Enerzijds vanuit de motivatie om een leuke baan te hebben *'Omdat de hele dag thuis ook erg saai is'*, anderzijds vanwege financiële redenen. *'Dat is wel nodig als je je kinderen goed wilt onderhouden.'* De vraag die bij de meiden speelt is of ze dan een fulltime of parttime baan willen, want je moet wel tijd overhouden voor de kinderen. Bij parttime werken denken ze ongeveer aan drie tot vier dagen in de week. In ieder geval meer dan hun moeders nu werken. Er moet een evenwicht zijn tussen aandacht voor de kinderen en genoeg verdienen om je gezin te onderhouden. De meiden geven aan dat hoewel in de praktijk vaker hun vader fulltime werkt en hun moeder parttime, het wat hen betreft ook andersom zou kunnen zijn. Het ideaal is om samen de kinderen op te voeden en allebei parttime te werken, liefst tijdens de schooltijden en niet op onregelmatige tijden zoals in het weekend of in de avond. Lastiger wordt het om genoeg aandacht voor de kinderen te hebben als je allebei een volledige baan hebt. *'Je moet het wel goed plannen, niet iedereen kan een baby en een fulltime baan aan.'* Financieel is het volgens hen ook niet altijd voordeliger om fulltime te werken omdat je dan meer geld kwijt bent voor bijvoorbeeld een schoonmaakster. Wat één groep meiden absoluut niet wil, is dat de kinderen naar

de buitenschoolse opvang gaan. Dat wordt als te onpersoonlijk ervaren, het is beter om zelf voor je kinderen te zorgen of een beroep te doen op je familie om de opvang te verzorgen. Geen van de meiden is zelf naar de buitenschoolse opvang geweest. Hun oma's of opa's pasten regelmatig op en daardoor hebben ze een sterke en goede band met hun grootouders. Dus dat lijkt hun de ideale oplossing. De jongens en meiden zijn wel met elkaar eens dat, als het te vermijden is, je niet een baan moet hebben met onregelmatige tijden, dan zie je de kinderen helemaal weinig. Het weekend en de avonden zijn toch echt de tijden dat je aandacht aan de kinderen kan besteden en leuke dingen samen kunt doen.

Op de vraag wat ze liever willen: dat hun ouders (genoeg) geld hebben om leuke dingen te doen of dat ze vaker thuis zijn, zijn de jongeren ambivalent. Enerzijds is het prettig als er genoeg geld is om bijvoorbeeld vaker op vakantie te gaan of leuke dingen te doen, anderzijds is aandacht ook heel belangrijk. Veelal vinden ze situatie zoals die nu is het beste. *'Mijn ouders werken allebei fulltime dat vind ik best prima dan kunnen we ook veel leuke dingen doen.'* *'Mijn ouders werken niet... mijn ma is te oud en mijn pa is afgekeurd, minder luxe dan een paar jaar geleden, maar dat geeft niet. 'Zoals ik het nu heb is het eigenlijk goed.... Mijn moeder komt meestal anderhalf uur later thuis dan ik en we hebben genoeg geld.'* Het is niet erg als kinderen overdag alleen zijn, zeker als ze iets ouder zijn. De meeste tijd ben je toch op school. Maar als ze zouden moeten kiezen, dan toch liever wat minder geld. *'Je kunt het ook leuk hebben met minder geld.'* Het oude adagium 'geld maakt niet gelukkig' wordt veel aangehaald. *'Beter dat je gelukkig bent dan dat je veel geld hebt en niet gelukkig.'*

4.5 *Gezin en omgeving*

Tot slot is evenals bij de kringgesprekken met kinderen ook de rol van het bredere netwerk van familieleden en andere volwassenen of leeftijdgenoten rond het gezin aan de orde gesteld. Aan de jongeren is de vraag voorgelegd of er naast hun ouders nog andere volwassenen zijn die een belangrijke rol vervullen. Uit de enquête bleek al dat opa's en oma's even vaak belangrijk ervaren worden als vrienden of vriendinnen. Opvallend verschil is dat de jongens tijdens de chatsessies wel familie en in het bijzonder grootouders noemen, terwijl de meiden aangeven dat zij niet echt iemand hebben die belangrijk is buiten de eigen ouders of vrienden. Soms hebben de meiden wel vrienden die al volwassen zijn, maar er zijn niet echt volwassenen waarmee ze daarnaast contact hebben, zoals een mentor op school. De jongens geven wel voorbeelden van volwassenen, zoals hun mentor op school, de voorzitter van het poppodium, of de coach als een belangrijke vertrouwenspersoon, waarmee ze goed kunnen praten over van alles en nog wat. *'De meest uiteenlopende dingen.'* *'Ja, alles wat je zelf wilt.'* *'Met mijn vrienden omdat ik met ze kan lachen als geen andere. En die vertrouwenspersoon omdat ik daar als enige heel goed mee kan praten.'* Het hangt wel van het onderwerp af met wie je praat. *'Om nou met je opa*

over mooie dames te praten lijkt me ongepast.' Sport vooral met m'n oom en school met opa en oma.' 'Ik heb ooit ernstige dingen meegemaakt en toen vond ik het wel prettig dat ik daar met mijn coach over kon praten.' Hetzelfde geldt voor de meiden. *'Over problemen met vriendinnen met m'n moeder; problemen over op stap mogen met mijn vader en jongensproblemen met mijn vriendinnen.'* De meiden geven aan dat zij wel voor raad naar volwassenen gaan. *'Volwassenen begrijpen je altijd beter, waarschijnlijk omdat ze meer levenservaring hebben.'* *'Maar soms durf ik eerder iets tegen vriendinnen te zeggen dan tegen volwassenen.'* *'Als ik soms raad nodig heb, dan heb ik het er liever met een volwassene over.'*

Op de vraag of zij ook met volwassenen in de buurt waar zij wonen een band hebben, blijkt dit veel minder het geval te zijn. Soms zijn er wel zulke mensen maar die staan wel meer op afstand, het zijn meer kennissen. Het betreft dan veelal de ouders van vrienden, de burens of de pianoleraars of buurtwerker. *'De burens kunnen je helpen, als niemand thuis is en je alleen bent en opeens heb je iets, dan kunnen zij je naar het ziekenhuis brengen.'*

Er zijn geen echte onderwerpen waarover ze liever met volwassenen praten dan met hun vrienden. *'Niet specifiek, hooguit over dingen waarvoor je echt ervaring nodig hebt, solliciteren of dat soort dingen.'* *'Met vrienden praat je toch eerder over gevoelige zaken zoals seks, drugs, uitgaan, muziek, van alles dus.'*

Over de rol van de school ten aanzien van hun opvoeding zijn de jongeren duidelijk. In principe niet, dat is privé en de primaire taak van de ouders. Maar als het verkeerd dreigt te gaan met een kind, dan heeft de school wel de taak zich met de opvoeding te bemoeien. *'Ik vind dat school een bepaalde verantwoordelijkheid moet uitdragen.'* *'School mag natuurlijk wel ingrijpen als de ouders slechte opvoeders zijn.'* *'Als ze zien dat er echt iets aan de hand is, bijvoorbeeld als een kind mishandeld wordt of zo.'*

De school en de onderwijzers hebben wel een signalerende taak als het gaat om jongeren die in de problemen zitten. *'Laatst is er een jongen opgepakt, 'de videoreiger van Uitgeest', voor wie de krant leest. En dat is een goede vriend van mij. Maar die jongen is mentaal instabiel. Ik vind dat de school steken heeft laten vallen wat psychiatrische zorg betreft. Als het niet goed gaat op school, of als de schoolprestaties eronder lijden, dan heeft de school de taak dit te signaleren en aan te kaarten.'*

De school heeft wel een 'opvoedende' taak in de zin dat ze gedrag mogen corrigeren en jongeren aanspreken op hun gedrag. *'Ze mogen je wel normen en waarden bijbrengen... maar veel meer denk ik niet.'*

Over de rol van de mensen in de buurt zijn de jongeren het met elkaar eens. De jongeren zijn van mening dat volwassenen hen mogen aanspreken als ze iets vervelends doen, dat is niet meer dan normaal. De wijze waarop dit gebeurt vinden ze soms wel vervelend. Dat de ouderen hen bij voorbaat aanspreken alsof ze iets verkeerd doen. *'Ik was in de bibliotheek, ik moest een leesboek voor Neder-*

lands. Maar ik was met een vriend, alleen dachten ze blijkbaar we zijn criminelen of zo, omdat we fluisterden. Die vrouw kwam op ons af. Toen zei ze: hallo dit is geen hangplek voor jongeren.' 'Ik gooide een keer een papiertje van een afstand in de prullenbak en toen kwam er iemand langs maar ik had niet gezien dat ik mis gooide en toe ging die vrouw me helemaal terug roepen, echt dom.' 'Vorig jaar gingen ik en paar andere kinderen uit de buurt kersen plukken uit de boom. Kwam er een buurman, zegt ie dat wij weg moesten en die boom niet moesten vernielen. Tien minuten later zagen wij hem zelf kersen plukken. T.T.' Duidelijk is echter wel: als je rottigheid uithaalt dan mag je daarop aangesproken worden. De jongeren vinden aan de andere kant dat er ook overdreven gereageerd wordt door jongeren zelf. 'Dat is wel zo normaal.... maar het is gebleken waar dat op uitdraait.' 'Kijk naar Culemborg nu.' 'Dat is wel een extreem voorbeeld.' 'Maar sowieso is wat er gebeurt als iemand ergens op aangesproken wordt niet normaal meer.' Het is niet zonder risico's als je iemand aanspreekt, menen de jongeren. 'Zelf zou ik niet durven om eerlijk te zijn.' 'Groepen jongens ontloop ik sowieso meestal op straat.'

De jongeren zouden het wel leuk vinden als er wat georganiseerd wordt in de buurt, dat scheidt een band. En volgens een groep meiden zou het wel goed zijn als er meer onderlinge betrokkenheid komt.

'Nederland wordt individualistisch.'

'Wat is individualistisch?'

'Dat de mens meer voor zichzelf gaat!'

'Ieder voor zich.'

'Dat is jammer.'

'Maar aan de andere kant is dat ons kent ons gevoel ook niet leuk.'

'Dan wordt er weer op je gelet.'

'Maar door de technologie heeft iedereen zo zijn eigen netwerkje, terwijl daar buiten veel te doen zou zijn.'

'Ja, en het feit dat mensen buiten hun computer niet meer zoveel ondernemen.'

'Ik heb ook een Facebook en Hyves maar ja, het is niet echt gezellig, zoals spelletjes of winkelen.'

'Ja, heb je heel vrienden maar wel nepvrienden.'

Er worden ook wel buurtfeesten of voetbalwedstrijden georganiseerd, maar ze zijn duidelijk in voor meer van dit soort activiteiten. Vooral een buurtfeest met live muziek zien ze wel zitten, maar een barbecue is ook leuk of een toernooi. Er is maar één jongen voor wie het niet hoeft. *'Wat mij betreft is het wel best zo.... er gebeurt hier vrij weinig en dat mag ook wel zo blijven, zulk tof volk woont hier ook weer niet.'*

In een groep komt naar voren dat ze wel meer contact zouden willen hebben met de buurtbewoners. *'Buren vind ik mensen waar je eigenlijk op de bonnefooi op de koffie zou moeten kunnen.'*

Hoewel uit de enquête kwam dat jongeren vaker familie zouden willen zien, geven de meeste jongeren aan dat zij hun oma en opa vaak genoeg zien en geen behoefte hebben om ze vaker te zien. Ze hebben het al druk genoeg met hun leven. *'Ik wil mijn weekenden ook niet altijd kwijt aan familiebezoek.'* Een aantal geeft aan dat ze hun familie wel vaker zouden willen zien, zeker hun grootouders, maar dat het niet mogelijk is omdat ze te ver weg wonen. *'Ja, mijn oma woont in Nijmegen en ik woon vlak bij Amsterdam, reizen is groot probleem.'* Een enkele jongere heeft op Hyves contact met haar familie. Maar meestal gaan ze bij elkaar op bezoek, wat veel tijd kost en dat is soms lastig in te passen in hun drukke leven.

Familie is wel belangrijk. *'Ze geven je liefde en je kan met ze praten over leuke en minder leuke dingen.'* *'De waarde van familie wordt vaak onderschat denk ik.'*

Voorals er problemen zijn, zijn de jongeren van mening dat je familie er is om op terug te vallen. Maar vooral ook voor de gezelligheid, het familiegevoel is belangrijk. *'Spelletjes en de snoepkast van oma.'*

4.6 Conclusie

Uit de gesprekken met de jongeren blijkt dat ze tevreden zijn met de band met hun ouders en de opvoeding. Ruzie is er ook, die gaat vooral over wat jongeren wel en niet mogen, zoals tijdstip van thuiskomen, het uitgeven van hun geld, kamer opruimen. Veelal proberen de jongeren hun ouders te overtuigen en over te halen om alsnog van mening te veranderen. Veelal door te praten en duidelijk te maken dat ze het er helemaal niet mee eens zijn.

Hun ideaalbeeld van een eigen gezin komt overeen met het gemiddelde gezin in Nederland: man, vrouw en twee kinderen. De jongeren willen pas met een gezin beginnen als er sprake is van voldoende bestaanszekerheid, dat wil zeggen een baan en een huis. Maar eerst willen ze nog genieten van hun vrijheid en een carrière opbouwen. Dat betekent dat ze rond hun 30ste een kind willen en zeker niet voor hun 25ste.

Evenals bij de kinderen (hoofdstuk 3) is er ook bij de jongeren een voorkeur voor 'anderhalfverdienschap', waarbij de jongens er expliciet vanuit gaan dat zij fulltime werken en dus de kostwinner zijn. De meiden gaan er meer dan de jongens van uit dat de zorg voor de opvoeding gedeeld wordt. Hun ideaal is om allebei een parttime baan te hebben en samen de kinderen op te voeden. Opvallend is dat net als bij de gesprekken op de basisscholen, de jongeren een voorkeur hebben dat hun kinderen later niet naar de buitenschoolse opvang gaan, maar door familie opgevangen worden.

In de chatgesprekken wordt de klassieke taakverdeling tussen de ouders, die ook uit de enquête naar voren kwam, bevestigd en nog wat duidelijker beschreven. Moeders zijn volgens jongeren meer bezorgd, bieden meer emotionele steun en zijn meer betrokken bij de opvoeding. Vaders zijn vooral degenen die het gezin financieel onderhouden. Als de jongeren iets delen met hun vader is het vooral het samen

actief iets ondernemen. Vaders zijn in hun ogen wat lossier, minder bezorgd, maar op bepaalde terreinen juist weer wat strenger dan moeders.

Als ze zelf later kinderen krijgen, willen de jongeren die op dezelfde wijze opvoeden als ze zelf zijn opgevoed. Namelijk liefdevol en zorgzaam, maar wel structuur bieden en niet te streng zijn. Net als bij de kringgesprekken met de kinderen, zijn de jongeren van mening dat duidelijke regels belangrijk zijn. Daarnaast is vertrouwen in je kind heel belangrijk. Als ze al iets willen veranderen, dan is het de klassieke vader- en moederrol. De jongens willen meer tijd en ruimte hebben om voor hun kinderen) te zorgen en meer van hun opgroeien te genieten.

De meiden willen minder bezorgde moeders zijn en hun kinderen wat meer ruimte geven.

Jongeren gaan met hun problemen bij hun ouders te rade, seksualiteit valt daar echter niet onder. Seksualiteit is een taboeonderwerp dat te persoonlijk is om met je ouders te bespreken.

Als ouders uit elkaar gaan, moeten ze duidelijke afspraken maken met betrekking tot de kinderen. Kinderen zouden ook een stem moeten krijgen in de omgangsregeling. Een nieuwe partner is niet echt een probleem, zolang hij of zij maar niet de ouderrol op zich neemt. De echte ouders blijven in hun ogen verantwoordelijk voor de opvoeding ook al zijn ze uit elkaar. Het is belangrijk dat ze op één lijn blijven wat betreft de regels die gehanteerd worden.

We wisten het al, maar vrienden zijn voor jongeren het meest belangrijk, buiten hun eigen kerngezin. Andere volwassenen spelen dan ook een minder belangrijke rol in hun leven, waarbij wel een verschil is tussen jongens en meiden. De jongens hebben nog wel belangrijke volwassenen zoals familie, de coach of een docent, die belangrijk voor hen is. De meiden geven aan dat er naast de familie niet echt volwassenen zijn waarmee ze contact hebben.

De buurt speelt ook minder een rol in hun leven. Het contact met de burens is dan ook minder dan uit de gesprekken met de kinderen naar voren kwam. Wat betreft de opvoedende taak van de buurt of de school zijn ze expliciet. Opvoeden is een privézaak en daarin hebben andere volwassenen dan hun ouders geen taak.

Alleen als het verkeerd dreigt te gaan, hebben volwassenen het recht om zich ermee te bemoeien. Volwassenen hebben natuurlijk het recht om jongeren aan te spreken als ze ongewenst gedrag vertonen, maar ze moeten er niet bij voorbaat vanuit gaan dat ze niet deugen omdat ze jong zijn.

In de enquête zei bijna een derde van de kinderen en jongeren dat zij hun opa en oma vaker zouden willen zien. In de chatsessies zeggen veel jongeren het eigenlijk te druk hebben om substantieel meer contact met de familie te hebben. Meer contact met de familie heeft voor hen dan ook geen prioriteit.

5 Conclusies

5.1 Jeugd aan het woord over opvoeding en gezin

Opvoeding en gezinszaken staan weer volop op de politieke agenda. Sinds 2007 kent Nederland een ministerie voor Jeugd en Gezin, sinds enkele jaren hebben de meeste gemeenten een wethouder voor jeugd en in de publieke opinie vormt opvoeding steeds vaker een onderwerp van gesprek. In 2008 verscheen de Nota Gezinsbeleid. Eén van de plannen die daarin werd ontvouwd, was de start van een serie lokale opvoeddebatten. Deze zijn gestart in mei 2009. Professionals en ouders of ouders onderling spreken in deze debatten over kwesties rond opvoeding. De bedoeling ervan is dat het praten over opvoeding gewoner wordt en de drempel om bij een Centrum voor Jeugd en Gezin aan te kloppen om over kleine opvoedproblemen te praten lager.

In de debatten - en ook in onderzoek - is het van belang dat ook de stem van kinderen en jongeren doorklinkt. Zij zijn immers het 'lijdend voorwerp' van de opvoeding. Over hoe zij de opvoeding ervaren en wat zij belangrijk vinden, is minder bekend dan over wat volwassenen hierover denken. Dit terwijl er ook allerlei maatschappelijke ontwikkelingen zijn die het van belang maken te weten hoe kinderen en jongeren de opvoeding zien: veranderingen in verhoudingen tussen opvoeders en kinderen, tussen vaders en moeders, in de gezinssamenstelling en veranderingen in de omgeving van gezinnen. Het Verwey-Jonker Instituut heeft in opdracht van het ministerie van Jeugd en Gezin een onderzoek uitgevoerd om hierin inzicht te krijgen. In dit rapport wordt hiervan verslag gedaan.

De hoofdvraag van het onderzoek luidde:

Hoe ervaren en beoordelen kinderen en jongeren de alledaagse opvoeding die ze van hun ouders krijgen en hoe kijken zij aan tegen allerlei vaker dan voorheen voorkomende situaties zoals het buitenshuis werken van beide ouders, scheiding of opgroeien in een nieuw gezin, en hoe denken zij over de rol van opvoeders rond het gezin?

Om deze vraag te beantwoorden is een mix van onderzoeksmethoden gebruikt. Allereerst is een enquête gehouden onder een representatieve steekproef van 772 kinderen en jongeren in Nederland tussen de 6 en 18 jaar. Om het beeld dat uit deze enquête naar voren is gekomen te verdiepen en aan te vullen, zijn groepsge-

sprekken met 82 kinderen op basisscholen gehouden en chat-groepsgesprekken via internet met 30 jongeren. Zowel in de enquête als in de gesprekken stonden vier hoofdonderwerpen centraal:

- Gezin en opvoeding (specifiek de rolverdeling tussen vaders en moeders).
- Gezin en echtscheiding (of breder: veranderingen in gezinsamenstelling).
- Gezin en economie (het buitenshuis werken van ouders en financiële omstandigheden).
- Gezin en omgeving (het belang van andere volwassenen rond het gezin voor kinderen).

In de enquête lag de nadruk op de ervaren opvoeding in het eigen gezin, terwijl in de groepsgesprekken meer het accent werd gelegd op opvattingen van kinderen over zaken als scheiding, het ouderschapsplan dat ouders daarbij tegenwoordig moeten opstellen en de buurt als opvoedende context. Ook toekomstbeelden van kinderen en jongeren over gezinsvorming en opvoeding kwamen in de groepsgesprekken aan de orde. De uitspraken die kinderen en jongeren hierover deden, kunnen dan ook niet als representatief voor de huidige situatie in Nederland worden beschouwd, zoals wel geldt voor de bevindingen uit de enquête. Wel is gezorgd voor variatie naar leeftijd, sekse, etnische achtergrond en (bij jongeren) opleidingsniveau en woonplaats bij de groeps- en chatgesprekken, zodat de uitspraken afkomstig zijn van een brede groep kinderen. Over het algemeen sloten de bevindingen uit de gesprekken overigens goed aan bij wat uit de enquête naar voren kwam.

5.2 *Wat vindt de jeugd?*

Jeugd vindt aandacht en praten belangrijk

Niet verbazingwekkend, want we wisten het al uit eerder onderzoek, maar de jeugd in Nederland is zeer tevreden over zowel de ouders als de opvoeding. Kinderen en jongeren voelen zich over het algemeen prettig thuis en hebben een goede band met hun ouders. Als kinderen ouder worden, zijn ze minder exclusief op thuis en meer op hun vrienden gericht. Maar ook dan blijven ouders een belangrijke steun voor hen. Als ze problemen hebben, bespreken ze die, behalve met vrienden, ook met hun ouders. Dat ouders gewaardeerd worden, heeft hier ook mee te maken. Jongeren vinden het namelijk belangrijk dat ouders met hen praten over dingen die hen bezighouden. Daarnaast wordt het erg gewaardeerd als ouders de tijd voor hen nemen en leuke dingen met hen doen. Maar weinig jongeren willen vooral dat ouders hen met rust laten. Hiermee komen de jongeren overeen met de

kinderen, die in de groepsgesprekken zeggen liefde en aandacht het belangrijkste te vinden van opvoeden.

Regels bieden veiligheid en structuur

Opvallend is dat de jeugd het stellen van duidelijke regels een belangrijk aspect van de opvoeding vindt. Er moet sprake zijn van een balans waarin enerzijds sprake is van een liefdevolle en zorgzame opvoeding, waarin men aandacht heeft voor elkaar en leuke dingen met elkaar doet. Anderzijds is het belangrijk dat er regels zijn en vinden de kinderen en jongeren het vanzelfsprekend dat zij gecorrigeerd worden als zij zich daaraan niet houden. Wel moeten ze de gelegenheid en het vertrouwen krijgen om uit te leggen waarom ze iets gedaan hebben en zich niet aan de regels gehouden hebben. Ouders moeten kinderen de ruimte geven om hun kant van het verhaal te vertellen. Uit de enquête komt naar voren dat in de meeste gezinnen ook duidelijke regels gelden. Vooral als het gaat om het tijdstip van thuiskomen en taken in huis, houden ouders de regie; op 'opruimen' worden kinderen en jongeren regelmatig aangesproken. Maar ook sociaal gedrag is een thema waarop ouders hun kinderen aanspreken. Bij kinderen tot 12 jaar is het gedrag tegenover broers en zussen een punt waarover zij zelfs de meeste onenigheid hebben met ouders. Daarnaast worden veel kinderen naar eigen zeggen gecorrigeerd op ruw taalgebruik of scheldwoorden.

Als er onenigheid is, wordt deze in de meeste gezinnen opgelost door te praten, waarbij ouders naar de mening van kinderen luisteren en deze ook de doorslag kan geven.

Kinderen praten niet over alles met hun ouders

Ondanks de goede band met hun ouders, blijkt dat jongeren het moeilijk vinden om met hun ouders te praten over zo iets persoonlijks als seksualiteit, zo kwam naar voren bij de chatsessies. Tijdens de biologieles op middelbare school wordt het een en ander wel uitgelegd, maar dat blijkt niet te volstaan. Internet wordt door de jongeren genoemd als belangrijke informatiebron als het gaat om seksualiteit. Of dat nu zo betrouwbaar is als het gaat om seksuele voorlichting kan worden betwist. De vraag is dan ook of ouders zich in dezen niet actiever moeten opstellen.

Kinderen kiezen voor een gezin zoals zij dat kennen

Hoewel steeds meer kinderen met scheiding te maken krijgen tijdens hun jeugd, groeit op dit moment nog steeds driekwart van de kinderen en jongeren op in een kerngezin met hun eigen vader en moeder. Gemiddeld telt het Nederlandse gezin twee kinderen. Het is niet te verwachten dat hier veel verandering zal komen in de toekomst. Het ideaalbeeld van de jeugd is dat zij later een gezin gaan vormen met twee, hooguit drie kinderen. Ook de hoge leeftijd waarop in Nederland het eerste kind komt, zal niet snel veranderen. Dit blijkt althans uit de chatsessies. Jongeren gaven daarin aan bestaanszekerheid te willen in de vorm van een hechte relatie, een goede baan en een huis voordat ze aan een gezin beginnen. Maar eerst willen ze nog de tijd hebben om te kunnen genieten van hun vrijheid en een carrière

opbouwen. Dit betekent dat ze rond hun 30ste maar zeker niet voor hun 25ste willen beginnen met kinderen.

Kinderen kiezen voor traditionele taakverdeling als het gaat om werk en zorg

De laatste jaren is de arbeidsdeelname van moeders in Nederland gestegen. Toch zijn Nederlandse gezinnen in veel opzichten nog traditioneel te noemen. Hoewel de meerderheid van de vrouwen wel een betaalde baan heeft in Nederland, is dit veelal op parttime basis. En, zoals ook weer in dit onderzoek naar voren komt: het zijn nog steeds de vrouwen die vooral verantwoordelijk zijn voor de opvoeding van de kinderen. De nu heersende taakverdeling blijkt in de groeps gesprekken een belangrijk referentiekader voor de toekomst. De jongens gaan ervan uit dat zij kostwinner worden en de vrouw, vooral vanuit financieel oogpunt, 'erbij' zal werken. De meiden geven iets vaker aan dat zij verwachten dat ze samen met een partner de kinderen zullen opvoeden, maar gaan er grotendeels van uit dat zij zelf een deeltijdbaan hebben. Het ideale beeld van meisjes is dat hun werktijden aangepast zijn aan de schooltijden, zodat de kinderen niet naar de buitenschoolse opvang hoeven. Veel kinderen en jongeren zijn er huiverig voor om hun eigen kinderen later te laten opvangen door professionals. Het liefst schakelen zij familie in. Deels speelt daarbij mee dat zij zelf vaak door oma of andere familieleden zijn opgevangen en dit als positief en 'vertrouwd' hebben ervaren. Deels gaat het er ook om dat ze vinden dat vooral buitenschoolse opvang de vrijheid van kinderen teveel beperkt, omdat je minder makkelijk bij vriendjes kunt gaan spelen.

Vaders en moeders: een wereld van verschil

Niet alleen buitenshuis, maar ook binnenshuis veranderen patronen maar langzaam. Kinderen van nu groeien in Nederland grotendeels op in gezinnen waarin moeders veel vaker dan vaders thuis zijn en het meest voor de kinderen en de huishouding zorgen. Het verschil in opvoedingsrollen tussen vaders en moeders hangt daar ook mee samen. Moeders zijn de emotionele spil en stellen op een aantal terreinen de regels vast, zo blijkt uit de enquête. Vaders zijn vooral exclusief als belangrijkste stoeipartner voor jonge kinderen en als hoofdkostwinner. Als het gaat om leuke dingen doen, zijn beide ouders belangrijk, vaders iets meer voor jongens. Ook regels over bijvoorbeeld tv kijken of internet worden door beide ouders bepaald.

Wie het strengst is varieert tussen gezinnen, maar binnen gezinnen ook per domein. Moeders zijn wat bezorgder over de kinderen en wat strenger over de dagelijkse gang van zaken in huis (taken, bedtijden, et cetera). Maar vaders kunnen soms weer op andere terreinen strenger zijn. In de kleine groep gezinnen waar sprake is van een meer gelijke verdeling van buitenshuis werken, blijken vaders wel wat meer betrokken bij de opvoeding en de huishouding. Moeders blijven ook in deze gezinnen echter in veel opzichten de belangrijkste steunpilaar voor kinderen.

Gedeeld ouderschap van belang na scheiding

Een onderwerp waaraan aandacht is besteed in dit onderzoek, is scheiding. Steeds meer kinderen krijgen hiermee te maken. Ook beleidsmatig is er aandacht voor: ouders die scheiden moeten een ouderschapsplan opstellen. Uit de enquête blijkt dat scheiding verschillend wordt ervaren door kinderen. Een derde van de kinderen met gescheiden ouders vindt het niet leuk dat de ouders uit elkaar zijn. Veelal hebben de kinderen en jongeren er, zeker na een wat langere tijd, vrede mee en zijn ze neutraal. Vaak hebben ze rond de scheiding op hun moeder of (in iets mindere mate) een andere volwassene kunnen terugvallen om over de situatie te praten. In de praktijk blijven de meeste kinderen bij hun moeder wonen na een scheiding, op termijn al dan niet met een nieuwe stiefvader. De band met de eigen vader wordt dan vaak minder sterk. Deze blijft wel heel sterk als sprake is van co-ouderschap. Een nadeel van co-ouderschap is weer dat kinderen beide ouders wat meer dan andere kinderen missen.

Uit de groepsinterviews en de chatsessies kwam naar voren dat kinderen en jongeren het belangrijk vinden dat ouders goed nadenken voor ze gaan scheiden.

Maar als er ruzies zijn, is het ook niet leuk voor de kinderen, dan kunnen ze soms toch beter uit elkaar gaan. Wel is dan van belang dat ze met elkaar afspraken maken over praktische zaken zoals, wanneer zie je de ouders, in welk huis ga je wonen. Kinderen en jongeren vinden het belangrijk dat zij beide ouders blijven zien. Ze zouden ook betrokken willen worden bij de afspraken hierover. Daarnaast vinden ze het belangrijk dat de ouders hun verantwoordelijkheid als ouders blijven nemen, dat wil zeggen afspraken maken over opvoeding, ook al wonen ze niet meer bij elkaar in een huis. Dit sluit aan bij de wettelijke regeling van gedeeld ouderschap bij echtscheiding.

Stiefouders - het zijn meestal stiefvaders met wie kinderen het meest te maken krijgen - kunnen belangrijk zijn voor kinderen, maar mogen niet over alles evenveel zeggen als de eigen ouders, zo luidt het oordeel. Dat geldt zeker als de stiefouder pas in het gezin komt als kinderen al wat ouder zijn. De eigen ouder met wie kinderen wonen blijft dan voor velen de emotionele spil en hoofdopvoeder.

Familie en andere opvoeders: belangrijk, maar niet zó

Veel kinderen en jongeren in Nederland vinden opa's en oma's, tantes en ooms, neven en nichten belangrijke personen in hun leven. Voor allochtone kinderen geldt dit nog sterker. Een deel van de ondervraagde jeugdigen wil de familie ook vaker zien. Voor jonge kinderen kunnen naast familieleden ook burens belangrijke personen zijn om op terug te vallen, zo blijkt uit de kringgesprekken. Over de rol van personen op school en in de buurt als medeopvoeder zijn kinderen en jongeren enigszins ambivalent. Dergelijke personen mogen kinderen of jongeren wel aanspreken als zij ongewenst of vervelend gedrag vertonen. Maar vooral ouders hebben een directe opvoedende taak. Andere volwassenen moeten niet de rol van opvoeders overnemen. Als jongeren worden aangesproken, is het van belang op welke

manier. Belangrijk vinden jongeren dat ze niet bij voorbaat al in de hoek van ‘vervelende jeugd’ worden geplaatst.

5.3 *Beschouwing*

In de inleiding van dit rapport schetsten wij een aantal maatschappelijke ontwikkelingen rond gezinnen, waarvan we ons afvroegen hoe kinderen van nu deze zien of ervaren: de toenemende arbeidsdeelname van moeders, veranderende gezagsverhoudingen in gezinnen, veranderingen in de gezinssamenstelling en de omgeving rond gezinnen en informatisering. Dit onderzoek laat zien dat kinderen positief zijn over hun gezin en de opvoeding en dat de huidige situatie een voorbeeld voor hen is. In deze beschouwing passeren de genoemde thema’s nog eens de revue.

Kinderen staan in grote lijnen positief tegenover de huidige status quo. Ze willen gezinsvorming en opvoeding niet heel anders aanpakken in de toekomst. Het ideaalbeeld is nog steeds een kerngezin met een vader en moeder en één of twee kinderen. Wat opvoeding betreft: onderhandeling is belangrijk en volgens de kinderen ook de praktijk in veel gezinnen. Dit betekent niet dat alles mag of moet mogen. In de meeste gezinnen van nu gelden, ook volgens kinderen, duidelijke grenzen en dat vinden ze goed. Als er maar ook naar hun kant van het verhaal geluisterd wordt bij onenigheid. Afhankelijk van het onderwerp mogen kinderen in meer of mindere mate meebevisen over de regels. Voor sommige domeinen, zoals de omgang met vrienden of vriendinnen hebben ze redelijk de vrije hand. Echter als het gaat om taken in de het huishouden en het tijdstip van thuiskomen, wordt dit door de ouders bepaald. Dit zijn ook de onderwerpen waarover de meeste onenigheid is.

Wat betreft taakverdeling binnen- en buitenshuis: deze zal als het aan de kinderen ligt niet snel veranderen. Op dit moment kiest de grote meerderheid van de ouders voor ‘anderhalfverdienerschap’, waarbij de man de hoofdkostwinner is en de vrouw in deeltijd werkt en voornamelijk de zorg van de opvoeding op zich neemt. Wil er de komende jaren een meer gelijke verdeling komen tussen mannen en vrouwen ten aanzien van arbeid en zorg, dan zal hierop gericht beleid ontwikkeld moeten worden. Kinderen ervaren de huidige taakverdeling als vanzelfsprekend en zien deze in grote lijnen ook als hun eigen toekomstbeeld. Daarbij is overigens wel sprake van accentverschillen tussen jongens en meisjes: voor jongens is het eigen hoofdkostwinnerschap vanzelfsprekend. Meisjes denken iets meer aan een model waarbij beide partners werk en zorg afwisselen. De jongens hebben dit beeld minder voor ogen. Potentieel ligt hier een spanningsveld.

Als de taakverdeling blijft zoals nu, blijven vooral meisjes dilemma’s tegenkomen bij de keuze voor een gezin of carrière en blijven vooral zij degenen die de consequenties van de keuze voor kinderen dragen. Mochten de taken meer gelijk verdeeld raken tussen partners, dan is de keuze voor twee keer vier dagen werken

aannemelijker dan twee keer full time. In de opvoeding waarderen kinderen het namelijk juist dat ouders voldoende tijd en aandacht aan hen besteden en leuke dingen met hen doen. Ze vinden een goede balans tussen werk en privé van belang. Dat de balans qua tijd en aandacht voor kinderen wat meer naar de kant van vaders mag doorslaan blijft vooralsnog een wat vage wens, die in elk geval niet duidelijk samen gaat met de wens van jongens om minder uren te werken. Dit terwijl uit het onderzoek blijkt dat vaders andere accenten leggen in de opvoeding dan moeders en dat er bij hun grotere betrokkenheid wat dat betreft iets te winnen valt. Vaders zijn ondernemender, minder bezorgd, avontuurlijker en soms strenger volgens de kinderen. De opvoeding van kinderen zou met een grotere rol van vaders wat dat betreft gevarieerder en rijker kunnen worden. Niet onbelangrijk, aangezien ook in contexten buiten het gezin (school, kinderopvang) vaak de vrouwen domineren.

Een heel andere reden om de discussie over een meer gelijke taakverdeling tussen de seksen te stimuleren, is de grote kans op scheiding. Nu zijn mannen vaak niet gewend om veel voor kinderen te zorgen - waardoor co-ouderschap minder voor de hand ligt - en zijn vrouwen niet economisch zelfstandig. Juist co-ouders blijven na scheiding een goede band met kinderen houden, zo komt uit ons onderzoek naar voren.

In beleid gericht op toekomstige taakverdeling tussen man en vrouw zal overigens ook aandacht moeten bestaan voor het imago van de kinderopvang, vooral de buitenschoolse opvang. Kinderen blijken daar een niet al te positief beeld van te hebben en geven er zelf de voorkeur aan op familie te kunnen terugvallen. De kans dat dit kan is echter kleiner dan nu. Moeders zullen als hun kinderen volwassen zijn vaker dan voorheen nog op de arbeidsmarkt actief zijn.

In het publieke debat over opvoeding - en ook in de professionele praktijk - is de rol van 'andere' volwassenen bij de opvoeding, naast de ouders, een punt dat op veel aandacht kan rekenen. Opvoeden gebeurt thuis in het gezin, maar ook op school, in de buurt en op de sportclub. Nu sociale controle in de omgeving minder vanzelfsprekend is dan voorheen, wordt het steeds belangrijker dat deze opvoeders het er samen over eens worden welke rollen ze hebben en hoe ze samen kinderen kunnen ondersteunen. Over de rol van andere volwassenen dan hun ouders als opvoeders zijn de kinderen en jongeren expliciet. Opvoeden is een taak van de ouders en niet van de buurman of de docent. Kinderen vinden wel dat volwassenen hen mogen aanspreken als zij zich niet houden aan de normale sociale omgangsvormen in het publieke domein. Toch spelen volwassenen een belangrijke rol in het leven van kinderen. Familie is belangrijk voor kinderen. Grootouders zijn even belangrijk als de vrienden of vriendinnen en een derde van de kinderen wil hen graag vaker zien.

Voor een deel van de kinderen zijn docenten, burens en anderen van belang om op terug te vallen bij problemen.

De invloed van informatisering op het gezinsleven is in het onderzoek zijdelings aan bod gekomen. Het blijkt dat vooral in gezinnen met tieners weinig afspraken worden gemaakt over internetgebruik. Jongeren bepalen voor een groot deel zelf wat ze doen op internet. De ruime beschikbaarheid van informatie op internet over allerlei onderwerpen die jongeren aangaan, maakt dat zij soms liever daar opzoeken wat ze willen weten dan er met ouders over te praten. Dit zeggen jongeren in elk geval als het gaat om seksualiteit. Juist bij dit onderwerp kan de vraag worden gesteld of ouders zich niet actiever moeten opstellen om jongeren van de juiste informatie te voorzien, ook al zien jongeren er niet veel in er met hen over te praten.

Bijlage 1 Aanvullende tabellen

Tabel B1 Onderwijsniveau naar etnische herkomst van de respondenten in het vo of hoger

	Autochtoon	Surinaams/ Antilliaans	Turks/ Marokkaans	Niet-westers totaal
Laag (svo, vmbo(t), mavo, mbo)	50%	54%	56%	56%
Hoog (havo, vwo, hbo, wo)	50%	46%	44%	44%
N	284	26	45	77

Tabel B2a Wonen in of buiten de Randstad, naar etnische herkomst (autochtonen en niet-westerse allochtonen)

	Autochtoon	Surinaams/ Antilliaans	Turks/ Marokkaans	Niet-westers totaal
Randstad	42%	73%	68%	69%
Buiten Randstad	58%	27%	32%	31%
N	595	55	63	135

Tabel B2b Wonen in of buiten de Randstad, naar etnische herkomst (autochtonen en niet-westerse allochtonen)

	Autochtoon	Surinaams	Antilliaans	Turks	Marokkaans
Randstad	42%	89%	59%	58%	84%
Buiten Randstad	58%	11%	41%	42%	16%
N	595	26	29	38	25

Tabel B3 Wie beslist over (jonge kinderen), selectie gezinnen met vader en moeder inclusief stiefgezinnen

	(ook) moeder	(ook) vader
<i>Jonge kinderen</i>		
Wat je met zakgeld koopt	55%	29%
Waar je naar kijkt op tv	73%	37%
Wat je doet op internet	74%	58%
Of je mee moet helpen in huis	91%	58%
Hoe je kamer eruitziet	77%	55%
Met wie je speelt	33%	39%
Welke kleren je draagt	67%	15%
Wat je eet en drinkt op school	88%	15%

Tabel B3 Wie beslist over (jonge kinderen), selectie gezinnen met vader en moeder inclusief stiefgezinnen

	(ook) moeder	(ook) vader
<i>Jongeren</i>		
Wat je met zakgeld koopt	19%	11%
Waar je naar kijkt op tv	28%	23%
Wat je doet op internet	27%	19%
Of je mee moet helpen in huis	86%	50%
Hoe je kamer eruitziet	54%	21%
Met wie je omgaat	19%	14%
Welke kleren je draagt	25%	6%
Hoe laat je thuiskomt	83%	71%
Hoe laat je naar bed gaat	63%	50%

Tabel B4 Frequentie waarmee kinderen opa en oma zien, autochtone en niet-westerse allochtone kinderen

Hoe vaak zie je opa of oma?	van mama's/moeders kant		van papa's/vaders kant	
	autochtoon	niet-westers	autochtoon	niet-westers
Elke dag	4%	7%	2%	1%
Elke week een paar keer	24%	11%	15%	7%
Elke maand een paar keer	39%	19%	34%	14%
Elk jaar een (paar) keer	13%	12%	23%	20%
Bijna nooit, ze wonen niet in de buurt	4%	30%	7%	24%
Bijna nooit, ze leven niet meer	12%	13%	16%	20%
Bijna nooit andere reden	5%	8%	4%	14%

Bijlage 2 Participerende scholen kringgesprekken

Op de volgende scholen zijn voor dit onderzoek kringgesprekken met kinderen gehouden.

- Amsterdam, De Driemaster
- Amsterdam, 14^e Montessorischool
- Rotterdam, Dr. J. Woltjerschool
- Den Haag, De Vuurtoren
- Middelburg, Palmenhof

Literatuur

- Ackaert, L., Brants, P., Rycke, L. de & Bergh, B. van den (2003). *Kom je dat thuis eens vertellen? Visies van ouders en kinderen op het dagelijkse leven in het gezin*. Leuven: Acco.
- Bergh, B. van den, Ackaert, L. & Rycke, L. de (Eds.) (2003). *Tienertijd. Communicatie, opvoeding en welzijn in context: 10- tot 18-jarigen, ouders en leerkrachten bevroegd*. Antwerpen: Garant.
- Boekhoorn, P. & Jong, T. de (2008). *Gezinnen van de toekomst*. Den Haag: E-Quality.
- CBS (2010). *Nederland langs de Europese meetlat*. Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag.
- CBS (2009). *De sociale staat van Nederland*. Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag.
- Cuyvers, P. & Doornenbal, J. (2000). Vroeger was het beter. De mythe van het verdwenen kerngezin. In: I. van der Zande (red.) In: *Deugt de jeugd?* p. 29-56. Maarsen: Elsevier/De Tijdstroom.
- Distelbrink, M. (2000). *Opvoeden zonder man. Opvoeding en ontwikkeling in Creools-Surinaamse een- en tweeloudergezinnen in Nederland*. Assen: Koninklijke Van Gorcum.
- Distelbrink, M. & Hooghiemstra, E. (2005). *Signalement 3a. Allochtone gezinnen: feiten en cijfers*. Den Haag: Nederlandse Gezinsraad.
- Distelbrink, M., Lucassen, N. & Hooghiemstra, E. (2005a). *Gezin anno nu*. NGR/RMO: *Werkdocument 9*. Den Haag: RMO.
- Distelbrink, M., Geense, P. & Pels, T. (2005b). *Diversiteit in vaderschap. Chinese, Creoolse, Surinaamse en Marokkaanse vaders in Nederland*. Assen: Koninklijke Van Gorcum.
- Distelbrink, M. & De Jongh, W. (2006). *Ouders en scheiding. Juridische aspecten van scheiding en stiefouderschap*. Wijzer voor ouders, Den Haag: Nederlandse Gezinsraad.
- Doornenbal J. & Pels, T. (2007). Hét gezin bestaat niet. In J. Hermes, P. Naber, & A. Dieleman (red.), *Leefwerelden van jongeren. Thuis, school, media en populaire cultuur* (p 38-51). Bussum: Coutinho.

- Du Bois-Reymond, M. (1996). Gezin en modernisering. Een problematische relatie voor jongheren. In: *Pedagogisch tijdschrift*, 4/5, p. 279-295.
- Hermes, J. Naber, P. en A. Dieleman (2007). *De leefwerelden van jongeren*. Bussum: Coutinho.
- Junger-Tas, J, Steketee, M. & Moll, M. (2008). *Achtergronden van Jeugd delinquentie en middelengebruik*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Meeus, W. Pels, T. & Vollebergh, W. (1999). Etnische verschillen in oriëntaties van jongeren op ouders en leeftijdgenoten. In: *Tijdschrift voor Orthopedagogiek*, 38, p. 357-348.
- Monshouwer, K. (2006) *Trends in adolescent alcohol use. Findings from 1992 to 2003 from the Dutch National School Survey on Substance Use*. Nog niet gepubliceerd artikel.
- Naber, P., Kempers, E. & Heerebeek, M. van (2008). *Wat vinden jongeren van de opvoeding van hun ouders*. Amsterdam: Hogeschool InHolland.
- Noom, M., & Winter, M. de (2001). *Op zoek naar verbondenheid*. Utrecht: Universiteit van Utrecht.
- Pels, T., Distelbrink, M. & Postma, L., m.m.v. Geense, P. (2009). *Opvoeding in de migratiecontext. Review van onderzoek naar de opvoeding in gezinnen van nieuwe Nederlanders*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Pels, T. (2000) (red). *Opvoeding en integratie, Een vergelijkende studie van recente onderzoeken naar gezinsopvoeding en de pedagogische afstemming tussen gezin en school*. Assen: Koninklijke Van Gorcum.
- Portegijs, W., & Keuzenkamp, S. (2008). *Nederland deeltijdland. Vrouwen en deeltijdwerk*. Den Haag: SCP
- Portegijs, W., Hermans, J & Vi. Lalta (2006). *Emancipatiemonitor 2006. Veranderingen in de leefsituatie en levensloop*. Den Haag: SCP.
- Rispens, J. Meeus, W.H.J. & Hermans, J.M.A. (1996). *Opvoeden in Nederland*. Assen: Koninklijke Van Gorcum.
- RMO (2001). *Aansprekend opvoeden*. Den Haag: RMO.
- RMO/RvZ (2009). *Investeren rondom kinderen*. Den Haag: RMO/RvZ.
- Spierings, F. & Steketee, M. (2004). Jongerenwerk: op spoor van nieuwe groepen. In: *Sociale Interventie*. 13, 1, p. 31-41.
- Spruijt, E. (2003). De tijd heelt niet alle wonden. In: *Pedagogiek in Praktijk*. November 2003.
- Swaan, A. de (1979). Uitgaansbeperking en uitgaansangst. Over de verschuiving van bevelshuishouding naar onderhandelingshuishouding. In: *De Gids*, 142, p. 81-115.

Traas, M. (2005). *Opvoeding in verandering. Een veranderende maatschappij en de opvoeding van jongeren*. Boom HB-Uitgevers.

Verdurmen, J. (2006) *Alcoholgebruik en jongeren onder de 16 jaar. Schadelijke effecten en effectiviteit van alcoholinterventies*. Utrecht: Trimbos-instituut.

Winter, M. de (2000). *Beter maatschappelijk opvoeden, hoofdlijnen voor een eigentijdse participatie-pedagogiek*. Assen: Van Gorcum.

Zeijl, E., Crone, M., Wiefferink, K., Keuzenkamp, S. en Reijneveld, M. (red.). (2005). *Kinderen in Nederland*, p.11-36. Den Haag/Leiden: SCP/TNO.

Colofon

Opdrachtgever/financiers	Ministerie voor Jeugd en Gezin
Auteurs	Dr. M.J. Distelbrink Drs. E.M. Kromontono W.S. Roeleveld MSc, MA Dr. M.J. Steketee
Omslag	Grafital, Valkenswaard
Foto omslag	Nationale Beeldbank, Guido Koppes Fotografie
Redactie	Ethiscript, Hilversum
Uitgave	Verwey-Jonker Instituut Kromme Nieuwegracht 6 3512 HG Utrecht T (030) 230 07 99 F (030) 230 06 83 E secr@verwey-jonker.nl website www.verwey-jonker.nl

De publicatie

De publicatie kan gedownload en/of besteld worden via onze website:
<http://www.verwey-jonker.nl>.

ISBN 978-90-5830-369-1

© Verwey-Jonker Instituut, Utrecht 2010

Het auteursrecht van deze publicatie berust bij het Verwey-Jonker Instituut. Gedeeltelijke overname van teksten is toegestaan, mits daarbij de bron wordt vermeld.

The copyright of this publication rests with the Verwey-Jonker Institute. Partial reproduction is allowed, on condition that the source is mentioned.